

T.C.
DİCLE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

FOUCAULT'DA ÖZNE VE İKTİDAR

HAZIRLAYAN

Tahir ASLAN

DANIŞMAN

Yrd. Doç. Dr. Kenan YAKUBOĞLU

DİYARBAKIR

2012

TAAHHÜTNAME

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dicle Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum "FOUCAULT'DA ÖZNE VE İKTİDAR" adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıyı kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezinin kâğıt ve elektronik kopyalarının Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım. Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

Tezim sadece Dicle Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.

Tezimin 3. yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezinin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

03/04/2012.

Tahir ASLAN

YÖNERGEYE UYGUNLUK SAYFASI

FOUCAULT'DA ÖZNE VE İKTİDAR adlı Yüksek Lisans tezi, Dicle Üniversitesi Lisansüstü Tez Önerisi ve Tez Yazma Yönergesi'ne uygun olarak hazırlanmıştır.

Tez Hazırlayan
Tahir ASLAN

Danışman
Yrd. Doç. Dr Kenan YAKUBOĞOĞLU

KABUL VE ONAY

Tahir ASLAN tarafından hazırlanan FOUCAULT'DA ÖZNE VE İKTİDAR adındaki çalışma, ~~08/09/2012~~ tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda jürimiz tarafından Felsefe Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak oybirliği ile kabul edilmiştir.

[İ m z a]

Yrd. Doç. Dr. Ufuk BİRCAN (Başkan V.)

[İ m z a]

Yrd. Doç. Dr. Kenan YAKUBOĞOĞLU (Danışman)

[İ m z a]

Yrd. Doç. Dr. Melin GÜLTEKİN

[İ m z a]

[Unvanı, Adı ve Soyadı]

Enstitü Müdürü

.../.../2012

ÖZET

İnsanı anlama üzerine tarihsel süreçte ortaya konulan düşünceler Foucault ile birlikte farklı bir boyuta taşınmıştır. İnsanı anlamak için sorulan “bugün neyiz” sorusunun yerine Foucault “biz kimiz” sorusuna sorarak insanın bulunduğu konumu ortaya koymaya çalışır.

Foucault, yazılı tarihin yazılı olmayan diliminde yer alan, dilin içinde konuşan, ekonomide çalışan ve tüketen, hayatın içinde yaşayan, insan tasarımı üzerinde durur. İnsan bilimleri (psikoloji, sosyoloji, iktisat bilimi vb.) ile birlikte “yaşayan, konuşan, çalışan” insanın öznelendirildiğine vurgu yapan Foucault, insanın “yakın zamanda yapılmış bir icat” olduğunu düşünür. Buradan yola çıkarak öznenin soy kütüğünü ortaya çıkarmayı hedefliyor. Foucault, öznenin (insanın) tarihsel süreçte aldığı biçimlerin analizini yapmak gibi bir çaba içinde değil, öznenin hangi söylemler, deneyimler ve pratikler yolu ile kurulduğunun analizini yapmak gibi bir amaç içindedir.

Foucault, özneleşme sürecini ortaya koymak için iktidar kavramına ihtiyaç duymuştur. Özneleşmeyi, iktidarın geçirdiği değişim içinde ele alan Foucault, 18.yüzyıldan itibaren gelişen iktidar teknolojisini “biyo-iktidar” olarak adlandırır. İnsan bedeni ve nüfus üzerinde yaşama müdahale eden biyo-iktidarın amacı, insan bedenini disipline etmek, uysallaştırmak, yeteneklerini geliştirip verimli hale getirerek, ekonomik denetim sisteminin ile bütünleştirmektir. Modern iktidar (biyo-iktidar) ile birlikte oluşmaya başlayan modern toplum kurumları da (hapishane, hastane, okul, ordu, klinik, vb.), bireyi diğer bireylere ve kendisine karşı, sistemsel bir biçimde normal olarak belirlenmiş toplumsal davranış biçimlerine doğru yönlendirilmesi görevini üstlendiler.

Günümüz modern dünyasında teknoloji mekânsal olan sınırları ortadan kaldırmıştır. Buna bağlı olarak iktidar ağları da her yere ulaşarak insanın mahremiyetini ortadan kaldırmış ve toplumun en kılcal damarlarına kadar işlemeye başlamıştır. Günümüzde her yerde olan iktidarın “sahibinin kim olduğu bilinmemekle beraber, kimin sahip olmadığı” ise bilinmektedir. Günümüz İnsanın kendi yaşamı üzerinde söz sahibi olabilmesi, Foucault’nun analizini yaptığı iktidar ilişkilerinin yaşam içinde durdukları yeri bilmekten geçer. Bir sistem ve disiplin toplumu olarak yaşadığımız çağın “parrhesiastes”i yani “hakikatini söyleyen” kişisi olarak Foucault’yu en başa alabiliriz.

Anahtar Sözcükler: İnsan, Özne, İktidar, Yaşam, Söylem, Biyo-iktidar

ABSTRACT

Thoughts that has been brought forward in history to understand human, sprung another level with Michel Foucault. Foucault replaced the question “what are we today?” which is asked for understanding human, with “who are we?” to determine the position of human.

Foucault accentuates a human as located in non-written part of written history, speaks in language, labours and consumes in economy, lives in life etc. Foucault, who argues that subjectification of “living, talking, labouring” human has taken place with human sciences, thinks that human is “an invention, invented recently”. From this, he tries to detect the genealogy of subject. Foucault doesn’t aim to analyse the forms which subject (idest, human) has been shaped in historical period, but aims to analyse discourses, experiences, and practices those constituted the subject.

Foucault needed the concept of power for being able to manifest the process of subjectification. He, deals with power through the transformation of it, refers to power technology developed from 18th century, as “biopower.” Intervening life through human body and population, biopower’s aim is to discipline human body, to make it submissive, and to make it prolific through developing his capacities, so as to it could be integrated with economical control system. And modern social institutions (prison, hospital, school, military, clinic etc.), developed along with modern power (biopower), took charge in subduing individual’s behaviours towards his/herself and others, according to approved social behaviour forms, which received systematically as normal.

In our modern world, technology has abolished spatial limits. Hence webs of power has reached everywhere, and annihilated human privacy, and penetrated capillaries of society. Power, now present in everywhere, is a thing that “it is not known who really has it, but it is known who doesn’t have it.” Right to speak of today’s human about its life is depended on knowledge of the ground of power relations in life. So, we can say that “parrhesiastes,” “the one who tells the truth” of our era, which is characterized with disciplined and ordered societies, would be Foucault.

Key Words: Human, Subject, Power, Life, Discourse, Biopower

ÖNSÖZ

Günümüz dünyasında karmaşık hale gelen birey-toplum, birey-iktidar ilişkisi konusunda özgün çözümlene ve yorumlarıyla dikkat çeken düşünürlerin başında gelen isimlerinden biri Michel Foucault'dur. Söz konusu problemi iktidar ve özne ekseninde ele alan Foucault, kendine özgü bir yöntem geliştirmiş ve bu iki alanı değişik tanımlamalarla ele almıştır. Foucault'un yapmak istediği; gelenekselleşmiş kült haline gelmiş, bilgi ve anlatılara karşı kuşkucu tavırlar geliştirmektir. Foucault, özne ve iktidar ilişkilerine bağlı olan bilgi iddialarını, bağlı olduğu söylem motiflerinin gerçekliğine ilişkin yorumları eleştirir. Günümüzde Foucault'nun düşünce dünyasına ilişkin farklı mitleri karşımıza çıkmaktadır. Birincisi insanı ve tarihi sorgulayan yapısalcı Foucault miti, ikincisi yöntem adamı Foucault miti ve son olarak da muhalif Foucault miti.

Bu çalışmada Foucault'da özne ve iktidar ilişkisinin nasıl ele alındığını, süreç içinde özne ve iktidar ilişkisinin kazandığı karmaşık yapı içinde hangi değişimlere maruz kaldığını ortaya koymaya çalıştım.

Foucault'daki özne ve iktidar tanımlanmasını daha iyi anlamak için, çalışmanın birinci bölümünde; Foucault öncesi düşünce tarihinde açık ya da örtük olarak yer alan özne ve iktidarın nasıl tanımlandığı, onlara etki eden dönemsel düşünceleri vurgulamaya çalıştım. Bu düşüncelerin günümüz modern özne ve iktidarının oluşumuna olan etkilerini ve nasıl bir perspektif ortaya koyduklarını göstermeye çalıştım.

Çalışmanın ikinci bölümünde; Foucault'da özne ve iktidarın nasıl tanımlandığı ve biçimlendiğini ortaya koymaya çalıştım.

Foucault, özne felsefelerinin aksine tarihsel örgü içinde öznenin kuruluşunu açıklayabilen bir analiz hedeflemektedir. Günümüz dünyasındaki özneyi tanımlamanın ötesinde, öznenin nasıl oluşturulduğunu ve kurulduğunu anlamak için Foucault'nun "özneleşme biçimleri" ve "öznelleşme süreçleri" olarak adlandırdığı süreci anlamak gerekir. Bu, insanın 17.yüzyıldan itibaren çeşitli aşamalardan geçirilerek bağımlı ve itaat eden bir özneye dönüştürülmesi sürecidir.

Foucault'ya kadar iktidar, toplum üzerinde bir tahakküm aracı olarak işlenirken Foucault ile birlikte iktidar daha özele indirgenerek bireylerin eylemleri üzerindeki güç olarak tanımlanmaya başlanmıştır. İktidarı başka araçlarla sürdürülen bir savaşa benzeten Foucault, iktidarın toplumda ilan edilmemiş, toplumsal yapılarda, dilde, bedenlerimizde yaşayan çatışmaları içine alan sessiz ve gizli bir iç savaş olduğunu ifade

eder. Günümüzde, tahakküm iktidarı yerine, bireye özgürlükler vererek, yaşam alanları yaratarak, bireyin gönüllü olarak nesneleşmesini sağlayan biyo-iktidar biçimini Foucault ile beraber tanımlamaya ve tanımaya başlarız. Foucault bu iktidar biçiminin, bireyi nasıl itaat ettirdiğini, bir özneye dönüştürdüğünü ve bu özneleştirme sürecinde özne üzerinden toplumunun kılcal damarlarına kadar sinmesini ele alır.

İnsan üzerindeki cezalandırma yöntemlerinin, Panoptikon (görünmeden gözetleyen iktidar) ile değiştiğine vurgu yapan Foucault, gözetleyen iktidar ile birlikte bireyi ıslah etmek için herhangi bir fiziki müdahaleye gerek olmadığını, oluşturulan “rızanın imalatı” süreci ile bireyin kendi davranışlarını ve diğer bireyleri kontrol eden ve otomatikleşen bir özneye dönüştüğünü vurgular.

Günümüz modern dünyasında insan ilişkilerinin giderek ortak bir makineden çıkmış gibi tek tipleştiğini görmekteyiz. Bu tek tipleşme süreci sadece insan ilişkilerinde değil, tüketim nesnelerinde, iletişimde ve hayata dair birçok alanda kendini göstermektedir. Artık hepimiz dışarısı olmayan bir dünyanın içinde anonim olanı yaşamaya mahkûm edilmiş durumdayız. İnsanın kendisine dayatılan yaşamı değil, kendi yaşam biçimini oluşturması, kendi özgünlüğü üzerinde sorgulamalar yapması için, yol ve yöntemler bulma imkânının, Foucault’nun özne ve iktidar tanımlamalarını anlamaktan geçtiği kanısındayım.

Bu çalışmayı hazırlamamda büyük emeği geçen hocam ve danışmanım Yrd. Doç. Dr. Kenan YAKUBOĞLU’na saygılarımı ve teşekkürlerimi sunarım.

Çalışmam sırasında her türlü desteği veren hocam ve bölüm başkanımız Yrd. Doç. Dr. Bülent SÖNMEZ’e, hocam Aydın GELMEZ’e saygılarımı ve teşekkürlerimi sunarım.

Çalışmam sırasında desteklerini esirgemeyen dostlarım, Öznur DEĞİRMENCİOĞLU, Av. Dicle YİĞİT, Aışan BAYDU ve Araş. Gör. M. Gıyas SAKAR’a teşekkür ederim.

Tahir ASLAN
DİYARBAKIR
2012

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	V
ABSTRACT.....	VI
ÖNSÖZ.....	VII
KISALTMALAR.....	XI
GİRİŞ	1

I.BÖLÜM

ÖZNE VE İKTİDAR KAVRAMI

A.ÖZNE KAVRAMININ TANIMI VE TARİHSEL GELİŞİMİ	7
A.1.İlkçağ Düşüncesinde Özne	8
A.2.Ortaçağ'da Düşüncesinde Özne.....	10
A.3.Yeniçağ ve Rönesans Düşüncesinde Özne.....	12
A.4. Aydınlanma Düşüncesinde Öznesi	15
A.5.Modernite Öznesi	20
B-İKTİDAR KAVRAMININ TANIMI VE TARİHSEL GELİŞİMİ.....	28
B.1.İlkçağda İktidar	29
B.2.Ortaçağda İktidar.....	32
B.3.Reform, Rönesans ve Aydınlanma Döneminde İktidar	34
B.4.Aydınlanma Sonrası İktidar	40

II.BÖLÜM

FOUCAULT'DA ÖZNE VE İKTİDAR KAVRAMI

A-FOUCAULT'DA ÖZNE	45
A.1.Foucault'da Özne ve Tanımı	45
A.2.Foucault'da Özne Çözümlemesi	47
A.3.Özneleştirme Kipleri.....	51
A.4.Sorunlaştırma ve Sorunlaştırma Araçları.....	53

B.FOUCAULT'DA İKTİDAR ÇÖZÜMLEMESİ	55
B.1.Foucault'ya Göre İktidar	55
B.2.İktidar İlişkileri ve Özgürlük	57
B.3.Yeni Bir İktidar Anlayışı Olarak: Biyo-İktidar	60
B.4.İktidarın Bedeni Evcilleştirme Teknikleri	65
B.5.Bir İktidar Aracı Olarak Devlet	67
B.6.İktidarın İşleyişi	69
C.FOUCAULT'DA ÖZNE VE İKTİDAR İLİŞKİSİ	72
C.1.Modern İktidarın “Özne”yi Oluşturması	72
C.2. Modern İktidar Anlayışının Özneyi Kılcal Damarlarına Kadar Kuşatması ...	74
C.2.1. Bir Denetleme, Kısıtlama ve Gözleme Yöntemi; Panoptikon	77
C.3.Kimlikler Yaratarak Özneyi Biçimlendirme ve Kontrol Altına Alma	83
Sonuç ve Değerlendirme	88
Kaynakça	97

KISALTMALAR

Age.	:Adı Geçen Eser
Çev:	:Çeviren
vb.	:Ve benzerleri
bk.	:Bakınız
yy	:Yüzyıl

GİRİŞ

Foucault'nun eserlerinde üzerinde durduğu temaların başında bilgi, iktidar ve birey arasındaki ilişkilerin sorgulanması gelmektedir. Özellikle bireyin oluşumu (oluşturulması), bilgi paradigması ve doğru olanın, hayatın her alanına egemen olan 18. yüzyıldan sonra gelişen yeni iktidar tarafından biçimlendirilmesi üzerinde durmaktadır. 18. yüzyıl ile birlikte kristalleşmeye başlayan yeni teknikler; tam olarak iktidarın görünürlük baskı, yıldırma ve şiddetin deneyimlenmesine dayalı stratejilerini tamamen dışlamamışsa da, ikinci bir konuma itmiştir. Artık görünür olan iktidarın kendisi ya da onu uygulayan değil, aksine üzerinde uygulanandır, yani öznedir. Bu bağlamda Foucault, modern Batı toplumlarında öznenin varoluş sürecinin arkeolojisini yapar. Başka bir deyişle, bireyleri özneye dönüştüren sistemin süreç içinde kullandığı düzenekleri ortaya çıkarıp, modern öznenin nasıl oluştuğunu ortaya koymaya çalışır.

Foucault'nun çalışmaları genel olarak daha çok iktidar kavramına odaklıymış gibi görünse de o, asıl amacının öznenin ne olduğunu ve hangi pratikler ve söylemlerin ürünü olduğunu, “özneye dönüştürülme kiplerinin tarihini”¹ ortaya koymak olduğunu belirtir. İktidarı da öznenin tanımlanması ve açıklanması sürecinde bir araç olarak kullandığını, çünkü özneye dönüştürülme sürecinin iktidar ilişkilerinden ayrı olarak düşünülmeyeceğini belirtir. Çünkü Özneye ait olan bilginin iktidar yoluyla üretildiğini belirtir. Foucault'ya göre, insanlar üretim, anlamlandırma ve iktidar ilişkileri içinde özneye dönüşür.

Foucault özneyi, denetim ve bağımlılık yoluyla başkasına tabi olan özne ve vicdan ya da öz bilgi yoluyla kendi kimliğine bağlanmış olan özne olarak iki anlamda kullanır. Öznenin her iki anlamı da aslında tâbi ve bağımlı olanı telkin ediyor. Özne, iktidar tarafından pratik ve teknikler sonucunda oluşturulan kimlikler aracılığı ile dönüştürülmeye başlanmıştır. Özne modern yaşam ile beraber hem ruhsal olarak hem de bedensel olarak sürekli bir gözetim ve denetleme içerisindedir. Günümüz iktidar ilişkileri içinde bireyselleştirilen özne, Foucault'un belirttiği gibi hem kendine hem başkalarına karşı hem de sisteme bağımlı hale gelmiştir. Bundan dolayı Foucault öznenin ya kendi içinde ya da başkalarında bölünmüş olduğunu belirtir. Foucault belli türden bir öznedense değişik özne türlerinin olduğunu belirtir. Özneler arasında ilişkiler

¹Foucault, Michel, *Özne ve İktidar*, (Çev. Işık Ergüden-Osman Akınhay), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2000, s.58

ve müdahaleler olmasına rağmen tüm öznelere aynı özne olarak değerlendiremeyeceğimizi belirtir.

Foucault'ya göre özne üzerinden iktidar halkalarını genişleten bir sistem bulunmaktadır. Bunun da anlamı iktidarın her yerde olduğu ve her yere ulaştığıdır. İktidarın her yerde olması, iktidarın bir noktadan diğer noktaya uzanan her ilişkide var olmasında ve üretilmesinden kaynaklanıyor. Bu da güç ilişkilerinin devingen durumunun, iktidarın olanaklı koşullu olmasından kaynaklanıyor. Güç ilişkileri eşit olmadığından dolayı sürekli belirgin olmayan bir iktidar durumu meydana çıkıyor. İktidarın her yeri kuşatması, aslında onun bir kurum ya da yapı tarafından meydana getirilmesinden değil, iktidarın her yerden çıkmasından kaynaklanır. İktidar, elde edilen, gasp edilen, paylaşılan, elde tutulan bir şey değildir, iktidar, toplum içinde var olan karmaşık stratejik bir durumdur.

Bu sisteme işlerlik kazandıran, halkaların devamlılığını sağlayan ve güçlendiren teknik ise Foucault'nun özne ve iktidar çözümlerinin dayanağını oluşturan "söylem" kavramıdır. Söylem, ifadenin güç ilişkileri dolayımından ürettiği meşru hakikatler olarak algılanabilir. Üretilen bu hakikatler iktidar ve iktidar mekanizmalarından (söylemler, söylemleri oluşturan ve kurumsal bir kimlik kazanan hapisane, hastane, psikiyatri, okul, kışla vb.) ayrı değildir. İktidarın bu hakikat üretimlerinde oluşturduğu söylemler yoluyla, kendinde bizi bağlayan, birleştiren, biçimlendiren etkileri vardır. İktidar, yarattığı söylemin denetimi ile toplum içinde ayrımlar yaratarak topluma müdahale etmeye başlar. Akıllı- deli, normal ve anormal gibi ayrımlar yaratılarak, öznenin biçimlendiğini ya da dışlandığını görmekteyiz. Bu biçimlenme ve dışlanmada iktidar modern toplumun yaşamına etki etmek için, psikiyatri, psikoloji, kriminoloji, sosyoloji vb. beşeri bilimleri kullanır. Bu bilimler, bilgiyi ve pratikleri onaylayarak, bireyleri kontrol etme, disiplin altına alma ve biçimlendirmeyi sağlarlar. Yaşamın her alanında kendi normallik standardını kuran iktidar, iyi vatandaş, iyi eş, sağlıklı insan, normal insan, anormal insan gibi kavramları, öğretmenlerin, memurların, doktorların, yargıçların vb. pratikleri aracılığıyla yeniden üretir ve meşru hale getirir.

Öznenin konumunun artık; hapisane, politika, cinsellik ve delilik çevresinde kurulmaya başlandığını belirten Foucault, öznenin yanında, bilgi ile iktidarın, iktidar ile hakîkatin ara yüzeyini ortaya koymaya çalışmıştır. Foucault felsefesinde, bilgi bir

doğru meselesi değil, bir iktidar meselesidir. Nasıl ki iktidarlar deneyim ve söylemler oluşturup, bireyin yaşamının içine bunlar ile girmiş ise aynı şekilde bireyin yaşamının doğrusu da iktidarlar tarafından tarihin herhangi bir anında inşa edilmişlerdir. Bu açıdan değerlendirildiğinde, *“Doğru, iktidar ilişkileri içerisinde bilgiye yüklenen anlamdır. İktidar doğru olanı belirtmek ile kalmaz diğer bilgileri de bastırarak, kendini pekiştirir ve kuvvetlendirir.”*²

18. yüzyıl ile birlikte değişmeye başlayan iktidar ilişkileri, yaşamı ve bedeni iktidar nesnesi haline getirmeye başlamıştır. 18.yüzyıl öncesinin tahakkümcü iktidarı için malları hatta hayatları ellerinden alınabilen sadece bir hukuksal tebaa söz konusudur. Değişmeye başlayan iktidarın hedefinde artık tebaadan çok bireyin kendisi, bedeni ve yaşamı var. İktidarın yaşamın kendisini, hedef haline getirmesindeki amacı, itaatkâr, düzene ve kendini kuşatan otoriteye boyun eğmiş ve bu otoriteyi içselleştirmiş bireyler meydana getirmektir. Böylece beden üzerinde eylemde bulunan iktidar teknolojileri şebekeleri tarafından, toplumsal alan da oluşturulur.

Foucault iktidar analizini yaparken iktidar nedir? sorusunun yerine “iktidar nasıl işler? sorusunu koymaya çalışır. İktidar nedir? sorusu hükümlerlik/hukuksal söylemsel iktidarın, sahip olunan ve el değiştiren iktidar anlayışına dayanır. Bu anlayıştaki iktidarın uygulanmanın ötesinde bir gerçekliği vardır. Foucault bu iktidar anlayışının tersine “iktidar nasıl işler?”³ sorusuna başvurarak, iktidarı bir töz, kendi başına var olan bir şey olarak ele almak yerine, *“iktidarı değil; iktidar ilişkilerini, nesnel kapasiteler kadar, iletişim ilişkilerinden de ayrı olan iktidar ilişkilerini, son olarak bu kapasiteler ve bu iletişim ilişkileriyle olan bağlantılarının zenginliği çerçevesinde kavranabilecek iktidar ilişkilerini”*⁴ ele alır.

Foucault iktidarı bir kurum, yapı ya da sahip olduğumuz bir güç olarak düşünmemiz gerektiğini, iktidarın toplumda stratejik bir durum olduğunu belirtir. Foucault’un tanımladığı iktidar nosyonu modern çağ ile başlayan karmaşık ilişkiler dizgisini düzenleyen ağlar sistemidir. İç içe geçen iktidar ilişkileri, bireylerin tohumuna kadar ulaşan, bedenleri üzerinde söz sahibi olan, hal ve tavırlarına kadar işleyen, bireyin söylemlerine, öğrenim durumlarına, gündelik yaşamlarına sindiği kılcal bir var olma

²Topçuoğlu, ReyhanAtasü, *Foucault ve Entellektüeller*, Doğu- Batı Düşünce Dergisi, Yıl:9 Sayı:37, 2006 s.221-229

³ Foucault, Michel, *Özne ve İktidar*, s.69

⁴a.g.e s.72

örgüsü olarak karşımıza çıkar. Toplumdaki en küçük birimlere dek ulaşan iktidar, toplumsal beden (ailevi ilişkiler, cinsel ilişkiler vb.) kılcal damarlarına kadar ulaşan bir “yedekler”, “ağlar” ve kanallar sistemi içinde toplumsal alanın tüm yüzeyinde hareket eder ve bu hareket süreklilik arz etmektedir. İktidar ilişkilerinin yayılma yoluyla oluştukları tek bir odak noktası da yoktur. İktidarı sadece olarak devlet ile ilgili olan bir şey olarak düşünmemek gerekir. İktidar ilişkileri kadın ile erkek arasında, bilenle bilinmeyen arasında, anne-baba ile çocuklar arasında vb. tüm ilişkilerde karşımıza çıkar. Toplumda binlerce iktidar ilişkisi ve bunun sonucunda oluşan güç ilişkileri, mikro mücadeleler vardır. Toplumsal yapı içinde iktidar ilişkilerini güç olarak olanaklı kılan, bunların iç içe geçmesidir. Aynı zamanda; iktidar ilişkileri, dönemlere ve düzeylere bağlı olarak birbirlerinden farklı teknikler kullanarak kendilerini ortaya koyar. Örneğin aile içinde ebeveynlerin çocuklar üzerinde, çocuğunda ebeveynler üzerinde kurduğu, erkeğin kadın üzerinde, kadının erkek üzerinde kurduğu bir çok prosedür görürüz. Akli ve üretken olan iktidarın, akli ve etkili olma zorunluluğu da yoktur.

Cezalandırma metotlarının 18.yüzyıldan itibaren değişmeye başlayan iktidar algısı ile birlikte değişmeye başladığını görmekteyiz. Bununla beraber cezalandırma konusunda farklı metot ve uygulamalara gidilmeye başlanmıştır. Foucault, cezalandırmadan gözetlemeye doğru bir geçiş olduğunu ve gözetleyen iktidarın (panoptikon), cezalandıran (hükümranlık/hukuksal söylemsel iktidar) iktidardan daha verimli ve etkili olduğunu belirtir. Hukuksal-söylemsel kuramda önemli olan, hükümranın ya da iktidara sahip olanın ve iktidarı uygulayanın görünürlüğüdür. Panoptik (görünmeden gözetleyen) iktidar biçiminde önemli olan ise üzerinde iktidar uygulanan bireylerin görünürlüğüdür. İktidar bir bakışa dönüşmüştür artık; olan veya olmayan, görüp göremediği ve sahibinin kim olduğu bilinmeyen bir bakış, başka bir deyiş ile “Tanrı Gözü” olarak adlandırılan bir bakış. Gözetleme ve görünebilirlikle birlikte iktidar, uygulayanı görünmez kıldığı gibi, etkilerini de hissedilemez hale getirmiştir. Panoptik model ile bakışa dönüşen iktidar, bu bakışı her yere ve her zamana yaymaya çalışır. Dışarıyı göremeyen ama hücrelerinde ne yaptığı görülebilen bir mahkûm, okulda kurulan kamera sistemi altında olan öğrenci ve öğretmen, çalışan işçi, hastanedeki hasta, trafikteki sürücü, bu bakışın kendine yöneltilip yöneltilmediğini bilemez. Bundan dolayı da sürekli izleniyormuş hissine kapılarak öyle hareket eder. Bireyin kendi iradesinden kaynaklanan eylemler ile iktidarın pratiklerinden kaynaklanan

eylemler arasındaki farkı kesin olarak belirlemesi imkânı kalmamıştır. Modern söylemin cezalandırma anlayışında meydana gelen değişikliğin sonucunda iktidarın emrinde hareket eden ve iktidarın bir öznesine dönüşen birey için yeni bir yaşam alanı ve pratikler oluşmaya başlamıştır. Panoptik iktidar, pratikleri çerçevesinde iktidar teknolojileri sürekli ve kesintisiz gözetlemeyi, bireylerin kendilerini iktidarın bakışına açmaları, bunun yanında bireyler bu bakışı kendi kendilerine yöneltmelerini sağlayacak şekilde işler. Bu sistem sayesinde, herkesin herkesi ve kendisini gözetlemesi ve denetlemesi sağlanacak ve böylece iktidar masrafları da minimuma inmiş olacaktır.

Bugünün modern dünyasında artık panoptikonda dayatılan görünürlüğü ötesinde, görünürlük arzu edilen bir hale gelmiştir. Gözetleyen iktidar ile beraber dünyada insanlar, gazetelerde, televizyonlarda, internette vb. iletişim araçlarında görünmek için birbirleri ile yarış halindedirler. İktidar pratikleri artık dışlama, baskı altına alma ve şiddeti kullanmadan çok, bireyi öznelleştirme, gözetleme ve normalleştirme gibi stratejiler ile biçimlendirir ve ele geçirir. Oluşturulan yeni sistemde bireyler sadece suçlarından dolayı cezalandırılan varlıklar değil, iktidar tarafından uygulanan verimlilik tekniklerinin uygulandığı bir birime dönüşmüşlerdir.

Foucault iktidar ilişkilerini çözümlerken dört strateji geliştirir:

1-İktidar nosyonunu, baskıcı olarak değil, üretici olarak yeniden alır ve tanımlar.

2-İktidarı sahip olmama fikri ile tanımlarken, iktidar artık kullanma hakkı olarak birey ve gruplar tarafından sahip olunmayan bir şeydir.

3-İktidar, toplumsal sistem içinde “mikro-iktidar” tarafından kılcal damarlara kadar yayılan bir stratejidir.

4-Son olarak Foucault, iktidarın toplumsal ilişkilerin arka planındaki etkisini ortaya koymaya çalışır. Özneler arasındaki ilişkilerde bulunabilen iktidar, çoklu ama birbiri ile bağlantılı olası davranış alanlarında anlaşılır hale gelmiştir.

Foucault'un yapmak istediği kısaca şudur;

“Günümüzde bize ait olan bilginin, daha kesin bir ifade ile kendine konu olan insan denen bu ilginç nesneyi seçmiş olan bilginin oluşması için, xvii. yüzyıldan bu yana Avrupa’da söylemlerin ve özellikle bilimsel söylemlerin (koşullarıyla, bağımlılıklarıyla,

dönüşümleriyle birlikte oluşum kurallarının) varoluş kipini, çeşitli boyutları içinde belirlemek.”⁵

Hem özneleri hem de yapıları üreten pratikler⁶ üzerinde duran Foucault, farklı düşünmenin tesisi ile uğraşırken, modern insanın algılayış tarzının, olması gerekenin tam tersi bir durumda olduğunu belirtir. İnsani gerçeklik, modern insan modelindeki süreklilik, bütünlük, evrensellik vb. ilkelerin esareti altında aynılık gerçeğiyle hapsedilmişlik içindedir. Bu durumdan kurtulmak ancak sürekliliğin, maddeselliğin, farklılığın, bastırılmışlığın kovulmasıyla ve içinde bulunduğumuz çağın insan figürünün yok edilmesiyle mümkün olabileceğini belirtir Foucault.

---

⁵ W. Bernauer, James, Foucault'un Özgürlük Serüveni, (Çev. İsmail Türkmen), Ayrıntı Yayınları, İstanbul,2005, s.29

⁶Foucault, Michel, Yapısalcılık ve Post yapısalcılık,(Çev. Ümit Umaç-Ali Utku), Birey Yayıncılık, İstanbul, 2001, s.46

1.BÖLÜM

ÖZNE VE İKTİDAR KAVRAMI

Foucault'da özne ve iktidar konusuna geçmeden önce, özne ve iktidar kavramlarının anlamlarına ve düşünce tarihinde bu konuda yapılan tartışmalara ana hatlarıyla değinmekte yarar vardır.

A-ÖZNE KAVRAMININ TANIMI VE TARİHSEL GELİŞİMİ

Özne; sözlük anlamı dayanak, temel anlamında olan, mantıkta bir şeyin nitelik, özellik, karakteristik, yüklem ya da bağıntının kendisi hakkında onaylandığı ya da inkâr edildiği, evetlendiği ya da değillendiği şey⁷, olarak tanımlanabildiği gibi “*özne- yüklem yapıtlı önermelerde yüklem bir niteliği ya da özelliğinin taşıyıcısı*”⁸ olarak da tanımlanabilir. Bilinçli bir varlık olarak da diyalektik özdeşliğe göre ise “*bilinçli ve iradeli, bundan ötürü de etkin insan*”⁹ ya da başka bir bakış açısıyla “*kendini ben-olmayanın, nesnenin karşısında bulunan, karşısına koyan; ya da karşısına konuştuğu, kendi karşısında bulduğu nesneye bilme ve eyleme amacı ile yönelen birey*”¹⁰ olarak ta tanımlanabilir. Özneyi yine “*nesnesine çeşitli düzeylerde yönelen varlık*”¹¹ ya da başka bir ifade ile “*yönelme ya da doğrulama edimiyle var olan ve herhangi bir şeyi nesne kılan varlık*”¹² olarak da adlandırabiliriz. Özne, Ortaçağ düşüncesinde, ‘orada’ zihinde bağımsız olarak ve fiilen olarak var olan şeydir. Özne, modern felsefe ile beraber; algı, tasarım, izlenim, düşünce, hisseden bir şeylerin bilincinde olan şey olarak “ben” ya da zihin anlamına gelmiştir. Günümüz düşünce dünyasında kullanılan subject kelimesi “özne” ile eş anlamlı kullanılmakta, “kendisi üzerine düşünülen, konuşulan” anlamı ile “özne” Türkçede kullanılan “konu” sözcüğü ile eş anlamlı olarak kullanılmaktadır.

⁷ Cevizci, Ahmet, Felsefe Sözlüğü, Paradigma Yayınları, İstanbul,2000, s.730

⁸ Sarp Erk Ulaş, A. Baki Güçlü, Erkan Uzun, Serkan Uzun, Ü. Hüseyin Yolsal, Felsefe Sözlüğü, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 2002, s. 1113.

⁹ Hançerlioğlu, Orhan, Felsefe Sözlüğü, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2002, s.324

¹⁰ Akarsu, Bedi, Felsefe Terimler Sözlüğü, İnkılap kitabevi, İstanbul, 1998, s.148

¹¹ Çotuksöken, Betül, Felsefe: Özne-Söylem, İnkılap Kitabevi, Ankara, 2002 s.11

¹² a.g.e s.11

A.1.İlkçağ Düşüncesinde Özne:

İnsan içinde yaşadığı evreni anlama çabası, dolayısıyla kendini tanıma çabası, düşünce tarihinde düşünürlerde farklı olarak tanımlanmıştır. İlkçağ felsefesine genel bir çerçeveden bakıldığında, Aristoteles'in de ifade ettiği üzere, doğa filozofları, "kişinin merak duyması, kendisine öğretilen ya da sunulanla yetinmeyip, dünyadaki varlıkların, şeylerin, niçin oldukları gibi olmaları gerektiğini anlama çabası"¹³ etrafında şekil kazanan arkhe problemi üzerinde yoğunlaşmışlardır. Arkhe, dış dünyadaki varlıkların kendisinden doğduğu ilk maddeyi belirleme çabasıdır. Evrenin arkhe'sini sorgulayan ilk filozoflar olan Doğa Filozofları, evreni anlama çabasını gerçekleştirirken kendini evrenin dışına koyarak veya bilinçsiz bir çaba ile "evreni insanlaştırarak"¹⁴ var olanı anlamaya çalışmışlardır.

Felsefi düşüncenin başlangıcı olarak kabul edilen Thales, evrenin temel yapı maddesini sorgularken, bütün değişim ve dönüşüm temeline tek değişmeyen asıl maddenin "su" olduğunu ifade etmiştir.¹⁵ Arkhe olarak düşünülen "su" yu, bir halden diğerine dönüşümün nedeni olarak görür. Bu anlama çabası Heraklitos ile devam eder. Heraklitos' ta, evrende durağanlıktan ziyade sürekli bir değişim, yanma ve yıkım söz konusudur. Hiçbir şeyin olduğu gibi kalmadığını Heraklitos önemli önermesi ile dile getirir; "*Aynı ırmaklara girenlerin üzerine hep başka başka sular akar gelir. Aynı ırmaklara giriyoruz hem girmiyoruz, hem biziz hem değiliz*".¹⁶ Heraklitos, birlikten çokluğa geçişi, değişmeyi ve oluşu en iyi şekilde ifade eden "Ateş"i, evrenin ana maddesi olarak kabul eder. Bununla beraber, Heraklitos; her şeyi oluşturan, değişimin nedenini "Ateş" olarak ortaya koymasına karşın, gerçekliği bilmenin yolunun "kendini-düşünme" den geçtiğini belirtmek ile Heraklitos'un Doğa Filozoflarının bir adım ötesine gittiğini ve özneye vurgu yaptığını görmekteyiz. Tabi ki buradaki vurgu bir amacın sadece parçasıdır. Kendi döneminde etkili olduğu kadar sonraki dönemlerde de etkisi gözlenen Demokritos, küçük parçalara bölünmeyen, boşlukta dolaşan ve sadece mekanik hareketleri olan atomların varlığı ile işaret ettiği "töz" yani atomları, en küçük

¹³Cevizci, Ahmet, İlkçağ Felsefesi Tarihi, Asa Kitabevi, Bursa, 2001, s. 3.

¹⁴Özcan, Mutallip, "İnsan Felsefesi: İnsanın Neliği Üstüne Bir Soruşturma", Bilim-Sanat Yayınları, Ankara, 2006, s.38.

¹⁵Gunnar, Skirbekk, Nils Gilje, Antik Yunan'dan Modern Döneme Felsefe Tarihi, (Çev. Emrah Akbaş, Şule Mutlu), Kesit Yayınları, İstanbul, 2006, s.24.

¹⁶Walter, Kranz, Antik Felsefe, (Çev. Suad Y. Baydur), Sosyal Yayınları, İstanbul, 1994, s. 64.

zerrecikler oldukları için algılanamayan, sadece akıl aracılığıyla kavranabilen ontolojik bir konumlandırmanın merkezine yerleştirir.¹⁷

Bu dönemdeki doğayı anlamak, maddeyi varoluşsal olarak bir yerlere dayandırma, var etme gibi felsefi spekülasyonlardan sonra odağın, yavaş yavaş evrenden insana doğru yöneldiğini, kozmoloji ve ontoloji ile ilgili sorulardan, insan yaşamı ve davranışı ile ilgili sorulara yöneldiğini görmekteyiz.

Sofistler, bilginin ortaya çıkışını bilen varlık özne, bilinen varlık nesne olarak konumlandırıldığından, öznenin bilgide belirleyici oluşu sofist düşünce ile başlatılabilir. “İnsan her şeyin temel ölçüsüdür” önermesiyle insan pratiklerini konu edinen sofistlere göre; insanın şeylere ilişkin kesin ve nesnel bir bilgiye ulaşamamasının en önemli nedeni, bilgide öznenin belirleyici olmasıdır. Bilgi, bilme savında özneye ait olmak zorundadır. Böylece özneye göre doğruluğun belirlendiği, öznenin temele koyulduğunu görmekteyiz.

Özne ve nesne ayrımının ortaya çıkmasının Sokrates ile başladığı söylenebilir. Sokrates, insana yönelerek özne-nesne ayrımı yapmış ve öznenin alanını açmıştır. Bu alan fiziki alan değil ahlak alanıdır; fakat önemli olan özneyi, özne olarak yani nesneden farklı olarak ele almış olmasıdır. Böylece insan kendine ve başkalarına yanıt verebilme yetisi ile “sorumlu bir varlık, bir ahlaksal özne olur.”¹⁸

Özne'nin değer olarak yükselişinin Platon ile birlikte sekteye uğradığını görmekteyiz. Platon'a göre insan, bir tür eksiklikler varlığıdır; insan, kendi gereksinimlerini tek başına karşılama gücünde değildir. İnsanın kendisi başka bir gerçekliğin, idealar dünyası gerçekliğinin yansımasıdır. İdea, birliktir, bölünemez, değişmez, öncesiz ve sonrasız olarak sürekli kendi kendisiyle eşittir. Duyumlanan tek tek nesnelere ise boyuna meydana gelir, değişir ve yok olurlar.¹⁹ Bunun sonucunda Platon'un kendilerine ait gerçekleri olan iki ayrı dünya olan “idealar dünyası” ve “duyular dünyası” diye bir ayrıma gittiğini görmekteyiz. Bireysel nesnelere oluşan ve duyularımızla algılayabildiğimiz duyular dünyası, kalıcı, mutlak, hiçbir yön içermez. Duyularımız ile değil, düşünce ve akıl yoluyla bildiğimiz idealar dünyasında ise en yetkin olan idea “İyi” ideası'dır. İdealar, bütün özelliklerini “İyi” ideası'ndan alırlar. İnsan bir yandan duyular dünyasının bir parçası olarak, duyuların kendisine sunduğu

¹⁷ Gunnar, Gilje, Antik Yunan'dan Modern Döneme Felsefe Tarihi, s.36

¹⁸ Cassirer, Ernst, İnsan Üstüne Bir Deneme, (Çev. Necla Arat), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2009, s.19.

¹⁹ Cevizci, İlkçağ Felsefesi Tarihi, s.77.

güvenilir olmayan şeylere sahip olmaya çalışırken, diğer taraftan ruh, gerçek varlığın dünyasına yönelip ezelî ve ebedî gerçekliklere yönelme durumundadır. İnsan, duyuusal dünyanın maddi, bedensel arzuların peşinde koşma arzusunun yanında, kendi bedeninden ve fiziksel dünyanın esaretinden kurtarmak isteyen bir ruhun “iyi” ideası’ndan pay alma isteği içindedir. Platon’un, özneyi tam olarak değil, eksik görerek başka bir gerçekliğe bağlama çabası içinde olduğunu görmekteyiz.

Aristoteles ile birlikte Platon’un özneyi eksik bir varlığa dönüştürme çabalarının sekteye uğradığını, öznenin gerçeklikle olan bağının tekrar güçlendirilmeye başlandığını görmekteyiz. İnsanı doğası gereği iyi yaşama ulaşmaya çalışan bir varlık olarak gören Aristoteles, bütün canlıların ruh taşıdığını ama insanın en üstte yer aldığını belirtir. Ruhun en altta yer alan biçimi, sadece beslenme gücüne sahip olan bitkilerdir. Algılama, yer değiştirme ve iştah gibi güçlere sahip olan hayvanlar ruhun ikinci basamağını oluştururlar. İnsan akıl ve düşünme gücü ile en üstte yer alır. İnsan bilimsel düşünme gücü ve karar verme gücüne sahiptir. Aristoteles’te her şeyin yüklendiği özne olan töz, tüm özellikler için dayanak olan nihai gerçeklikler ve öznelerdir. Var olmayı belirli bir töz olmakla bağdaştıran Aristoteles, tözü aynı zamanda dinamik bir sürecin ürünü olarak ortaya çıkan bireysel bir varlık olarak da tanımlar.²⁰

İlk çağ düşüncesinin başlangıcında spekülative olarak evreni anlama üzerine yoğunlaşan düşünce yapısından sonra odak, evrenden insana dönmüştür. İlk baştaki kozmolojik soruların yerine artık ilgi, insan yaşamı ve davranışı üzerinde yoğunlaşan sorular üzerindedir. Amaç, sadece insanı anlama ve bilmekten öte bir takım pratiklerin, amaçların ne olduğunu ortaya koymaktır. Kozmos ile başlayıp, ilgiyi insana yönelten İlkçağ felsefi düşüncesi, bundan sonra yerini artık bireyin iradesinin tamamen kaybolduğu bir dönem olan ortaçağa bırakacaktır.

A.2.Orta Çağ Düşüncesinde Özne

Aristoteles’ten sonra Orta Çağ ile birlikte akli düşüncenin yerini, dinsel içerikli bir düşüncenin aldığı görülmektedir. Bu da sorgulanabilir ve değişimi getiren düşüncenin önünün kapanmasıyla özneye yüklenen anlam ve değerini değiştirdiğini, öznenin denetlenen ve incelenen bir varlık olarak ele alınmaya başlandığını göstermektedir.

---

²⁰ Cevizci, Felsefe Sözlüğü, s.84

Orta Çağ, Antik Çağ felsefesinin araçlarını kullanarak yeni bir dünya görüşü oluşturma sürecidir. Aristoteles'in düşüncelerinin referans alınarak, metafiziğe dayalı bir düzenin oluşturulmaya başlandığı dönemdir. Bireysel aklı Tanrısal akla bağlayan, "özne"nin oluşunu Tanrı'nın mutlak özne oluşuna göre belirleyen bu dönem, insanı Hıristiyanlık öğretisine bir birlik ve bütünlük kazandırma girişimi içinde inanç ve varsayımların tümünü sarsılmaz bir bilme haline getirmeye çalışmaktadır. Orta Çağ felsefesi; bireyi, kilise kültürü ve felsefesi anlayışıyla yapılandırır.²¹Bu yapılandırma; kapalı, kişisellikten uzak, belirlenimci, dini rengi baskın olan bir düşünsel biçimlendirme şeklinde kendini gösterir. Öznenin tamamen mutlak olana feda edildiği, var olanın Tanrı'nın yasaları ile kilise düşüncesinin boyunduruğu altına alındığı bir süreçtir. Bu dönemin düşünürleri Orta Çağ filozofları olan din adamlarıdır. Amaç, dinin yasalarıyla aklın kurallarını denkleştirmektir. Her şeyin Tanrı merkezli şekillendiği bu dönemde, pratiklerin ve söylemlerin dine aykırı olması düşünülemezdi.

Dönemin önemli düşünürlerinden Augustinus'un (354-430) "ben neyim" sorusuna verdiği, "Ben Tanrı'nın sevgi ateşi ile yanıp, onun içinde erimediğim sürece bir yayılım (zaman) olarak kalacağım"²² cevabı ortaçağ düşüncesindeki öznenin yerini ortaya koyar. Augustinus, özneyi bir amaca ulaşmak için araç olarak görür. Augustinus'ta birey önemli olsa da Tanrıya giden yolun bireyden geçtiğine inanıldığı için bireyin önemi vardır. Tanrıyı bilmek için birey bir başlangıç noktası olarak alınır. İnsanın kendisinin ne olduğunu keşfetmeye ihtiyacı olduğunu belirtmek ile beraber "Bir" haline dönüşmesi gerektiğini belirtir. İnsan bunu tek başına yapamaz ve yardıma ihtiyaç duyar. İnsan dünyasal, geçici, müsrif ve günahkârdır. Huzuru ve kendini ancak Tanrıda bulur.

Orta Çağın içinde Skolastik dönem olarak adlandırılan dönemde de insan birey olarak kabul edilmez. Bağımsız birey anlayışı yoktur. İnsanlar Tanrı'nın kulu olarak sadece sistemin işçileridir. Bireyin ne kendisinin ne de bilgisinin önemi vardır. Bilgi aynı şekilde bireyin malı değildir. Dönemin önemli düşünürü Thomas Aquinas (1225-1274) insanın özne olarak eksik ve yetersiz olduğunu ileri sürer. Ona göre birey kendi başına bir sineğin doğasını bile açıklayamaz. Bireyi tamamen eksik ve bağımlı olarak görür.²³ İnsan ve bilgisi sistemin içinde olmasına rağmen, sisteme hizmet eden bir parça

²¹Çotuksöken, Betül, Felsefe: Özne-Söylem, İnkılap Kitabevi, İstanbul,2002, s.58

²²Çüçen, Kadir, Ortaçağ Felsefe Tarihi, İnkılap Yayınevi, İstanbul, 2000, s.49

²³ a.g.e. s.199

olarak önemsizdir. Bireyler kendileri için değil toplum ve Tanrı adına yaşarlar, yaptıklarını bunun için yaparlar.

Bireyin genel olana feda edildiği bir dönem olarak adlandırabileceğimiz Orta çağda, birey aynı zamanda ontolojik ve epistemolojik olarak eksik görülür. Bireyin var olmasının tek nedeni yetkin bir varlık olan Tanrının varlığıdır. Bu nedenle insanın var oluş amacı Tanrıya ulaşmak olarak belirlenmiştir. Bireyin yaşamı sadece bir rüyadan ibaret sayılıp, bireyin kendisi de bu rüyadaki bir sanrıdır. Birey, tamamen gerçeğin kendisi olarak düşülen Tanrı ve bu dünyadaki temsilcisi olan kiliseye hizmet eden bir araçtır. Ortaçağ birey anlayışı, bireyin merkeze alındığı, uyanış olarak tanımlayabileceğimiz Rönesans'a kadar devam eder.

A.3.Yeni Çağ ve Rönesans Düşüncesinde Özne

Rönesans, Ortaçağdan modern zamanlara geçişe aracılık eden ve “klasik kültüre dönük” ilginin canlanmasıyla belirlenen büyük entelektüel ve kültürel hareket²⁴ olarak tanımlanabilir. Ortaçağın düşünce yapısının aksine kendini belirleyen, bağımlı olmayan, davranış ve eylemlerini bir örgütlenmenin değerlerine göre belirlemeyen, kendine yeten, deney ve akıl zemininde temellenmiş, kendi doğrularını, pratik ve varsayımlarını oluşturabilen bir “birey” oluşturma ve yeniden uyanma sürecidir. “Bu uyanmadan kastedilen şey; daha iyi bir geleceğe yönelik sürecin başlamasından ziyade, antik olanın yeniden keşfedilmesidir.”²⁵

Reformasyon dönemi ile modern toplumun temeli atılarak kişi hakları ön plana çıkarılmıştır. Ortaçağ'da insanın günahkâr olduğu düşüncesinden kaynaklanan korkular ortadan kalktıkça özne ve bilinç üzerine çekilen perde de açılmaya başlamıştır.16.yüzyılın sonlarında ve 17. yüzyılda Avrupa da bilimsel alandaki gelişmeler sosyal yaşamı etkilemiştir. Artık kilise sosyal yaşamdan elini çekmiş, doğaüstünün yerini doğa, insanüstünün yerini insan, inancın yerini yüzyıllarca unutulmuş merak ve öğrenme isteği almıştır. İnsan artık yaşamı bir üst dünya için değil de kendisi için sevmek gerektiğini görmeye başlar. Yaşamaya yönelen kişi, ruhsal hazların yanında bedensel hazların da peşinden gidecektir. Artık özne, düşünebilmek ve dönüştürmek kaygısıyla kendisini tanımaya yönelmiştir.

²⁴ Cevizci, Felsefe Sözlüğü, s.891

²⁵ Küçükalp, Kasım, Nietzsche & Postmodernizm, Paradigma Yayınları, İstanbul, 2003, s. 49.

17. yüzyıla kadar “varlığın neliği”ni bilmeye yönelik devam eden tartışmalar, Francis Bacon ve Rene Descartes ile birlikte yeniden tanımlanmaya başlanmıştır. Bu, İki düşünür ile beraber insana ve bilgiye olan inanç artmıştır.

İnsanı, bir akıl, imgelem ve bellek varlığı olarak gören Francis Bacon (1561-1626), insana bilgisinin dünyayı dönüştürmede vazgeçilmez bir güç olduğunu kavratmaya çalışır. İnsanı özne, dünyayı da nesne olarak kurmanın yöntemini ortaya koymaya çalışmıştır. Özneyi kuşatan idoller ve yanlış fikirlerden kurtararak güçlendirmeyi amaçlamıştır. Duyuların ve zihnin beslendiği kaynağın evren değil de, insan yani özne kaynaklı olduğunu belirtmiştir.

René Descartes (1596- 1650) ile birlikte özne kavramının yerleşik anlamında köklü değişiklikler meydana geldiğini görmekteyiz. Descartes öncesi felsefede eksik olarak karşımıza çıkan özne, Descartes ile birlikte felsefenin ana kavramlarından biri haline gelir. Descartes doğru bilginin temellerine *Şüphe* yöntemi ile ulaşmaya çalışır. Bir yöntem olarak ortaya koyduğu şüpheyi, doğru bilgiye ulaşmada bir yol, bir araç olarak kullanır. Descartes bir önerme olarak kullandığı şüphe yöntemini şöyle açıklar:

“Duyularımız bizi bazen aldattığı için, hiçbir şeyin bize onların tasavvur ettiği gibi var olmadığını farz etmek istedim ve geometrinin en basit konularında bile akıl yürütme sırasında yanılarak, birtakım yanlış kıyaslar düzenleyen insanlar vardır. Mademki ben de herkes gibi yanılabilirim, daha önce ispat olmak üzere kabul etmiş olduğum bütün delilleri de yanlış kabul ederek zihnimden çıkardım ve uyanırken sahip olduğumuz bütün düşüncelerin uyurken de, hiçbiri bu esnada gerçek olmadığı halde aynıyla zihnimize gelebileceğini dikkate alınca o vakte kadar zihnime ne kadar şey girmişse hepsinin rüyamdaki hayallerden daha gerçeğe uygun olmadığını da görünüşte kabul etmeye karar verdim. Fakat hemen bunun arkasından, her şeyin böylece yanlış olduğunu düşünmek istediğim sırada, bunu düşünen benim zorunlu olarak bir şey olmamam gerekeceğinin farkına vardım; ve bu 'Düşünüyorum öyleyse varım' hakikatinin şüphecilerin bütün varsayımlarıyla sarsılmayacak derecede sağlam ve kesin olduğunu

görerek bu hakikati aradığım felsefenin ilk ilkesi olmak üzere tereddütsüz kabul edebileceğime hükmettim.”²⁶

“Düşünüyorum öyleyse varım” çıkarımında, *düşünme* ifadesi *bilinç (zihin/ben)* olarak algılanmalı, en sağlam varlık olan- bilincimizi (ben'i) bilmemiz kabul etmemiz gerekir. Bilincimizi Descartes'e göre açık-seçik olarak kavrarız. Bilgilerimiz “ben”in kendi üzerine düşünmesine kaynaklık eder ve bu durum şüphesiz, insanın evrenin merkezinde olması gerçekliğine bir ışık tutar. “Ben”, Descartes'e göre, "herhangi bir anda ve herhangi bir yerdeki herkes demek"²⁷ şeklinde tanımlanır. Aynı şekilde şöyle devam eder; “*Ben, düşünen bir şeyim, yani kuşkulanan, kabul eden, yadsıyan, pek az şey bilen, pek çok şeyi bilmeyen, seven, nefret eden, isteyen, istemeyen, hayal eden ve duyumlayan bir şeyim.*”²⁸ Descartes'te, ruhsal bir töz olan “Ben”, dış dünya bilgisi üzerinde etkin olan bir tanımlamayı içinde barındırır. Ruhsal töz, beden ile birlikte olmasına rağmen bir değildir. Descartes'te nesne ve özne son derece birbirine yaklaşmakta, bir ve aynı şey gibi iç içe geçmektedir. Ancak; “Ben”, dış dünyanın bilgisine sahip olduğu zaman dış dünya ikincildir. Özne, Descartes'le birlikte öncelikle bir bilgi öznesidir ve "*özneyi tanımlayan bilme, anlama aktivitesi ve bilinç alanı*"dır.²⁹ Özne; düşünen, algılayan, farkındalığa sahip olan birey/zihindir.

Kısaca Descartes; “Düşünüyorum o halde varım” önermesi ile bilen varlık özneyi tüm bilgilerin apaçık kaynağı olarak görür. Descartes, öznenin varlığını, yine öznenin öz düşünmesi yoluyla kanıtlamaktadır. Düşünen varlığın, kendi var oluşunun koşulu yalnızca düşünmesidir. Böylece bilgide öznenin bilgisi olma yolu açılmış olmaktadır. Descartes, nesneyi özneye tabi kılar.

Tanrı tasarımı dünya ve bilgi anlayışının yavaş yavaş etkisinin kaybolmaya başlaması ve bilimsel bilginin etkin hale gelmesi ile birlikte, yeni bilgi paradigmasına bağlı olarak değişen özne, yaşamın içine girmeye başlamıştır. Özne, rolleriyle, yani statülere bağlı olan ve toplumsal sistemin iyi biçimde işlemesine katkıda bulunması gereken tutumlar tarafından tanımlanan toplumsal bir aktördür artık. Bilimsel düşünceye bağlı olarak özne, bilgi öznesi olarak ortaya çıkar. Özne (birey) sadece yaşamsal bir etkin eyleyici olarak görmek yeterli değildir.

²⁶Descartes, René, *Metot Üzerine Konuşma*, (Çev. İbrahim Ethem Mesut), Babil Yayınları, Erzurum, 2000, s. 72-73.

²⁷Çotuksöken, Felsefe: Özne-Söylem, s. 139.

²⁸a.g.e. s.140.

²⁹Mutman, Mahmut, “*Özne: Bir Başka Arşiv*”, “Toplum ve Bilim”, Sayı:73, 1997, s. 5

Genel olarak, geleneksel olanı yeni olana tabi kılma anlayışı, yerleşik ve alışılmış olanı yeni ortaya çıkana uydurma eğilimi olarak tanımlayabileceğimiz modernizmle birlikte, antik olandan farklı ve yeni bir dönem içinde anlam kazanacak olan “birey”e geçiş söz konusudur. Aydınlanma ile birlikte ‘bilgi özne’sinden bahsedilmesi zorunluluğu da ortaya çıkar.

A.4. Aydınlanma Düşüncesinde Özne

Descartes ile başlayan özne-nesne ilişkisi İmmanuel Kant’ın (1724-1804) transandental öznesinde olgunlaşır. Kant'a göre, bildiğimiz şeyler gerçekliğinin kendilerinde değil, bilen özne tarafından yapı kazandırılmasıyla var olur.³⁰ Böylece öznenin, var olan gerçekliğinin dışında bir değer kazandığını görmekteyiz. Özneye yüklediği değeri, Kant’ın “Benlik öğretisi”nin daha çok iç duyuda elde edilen fenomenal benliğin ampirik bilgisine dair söylemlerine ait olduğunu,³¹ ve “duyulur aleme kanunlarını veren akıldır, kozmosu yapan akıldır,”³² ifadeleri ile birlikte öznenin yükselişinin izlerini görebiliriz. Kant’ın “transandental “özne”si, *algı yargısını** üretmekle yetinmeyen, *deneysel yargısını***da üreten öznedir. Bu mutlak özneye göre konumlandırılan empirik bir özne de değildir. Kant’ın Özne tasarımı söz konusu olan, gerçeğe ilişkin izlenimlerin hepsinden önce gelen ve nesne tarafından uyarılmayı/uyarılabilmeyi sağlayan temeldir. Kant’ın “transandental özne” si, algı yargısının yanında, deneysel yargısını da üreten öznedir.

Kant, fiziki dünyaya yönelik yaptığı fenomen-numen ayrımını benlik düşüncelerinde de yapar. Fenomen-ben, cisimsel dünyaya ait olan; mekân ve zaman kategorileri içinde yer alan duyusal sezgilere sahip olandır. Numen-ben ise, zaman ve mekân kategorileri altında olmayan ve cisimsel dünyanın bir parçası olmayandır. “Düşünen Ben” bu ayrım içinde fenomen ve numen olmayan bir varlıktır. “Düşünen Ben”i transandental kavramı ile açıklamaya çalışır. Fenomenal olanla numenal arasında

³⁰Cevizci, Felsefe Sözlüğü, s. 805.

³¹Yalçın, Şahabettin, “Kant’ta Transandental Ben Bilinci”, “Felsefe Dünyası”, Sayı: 39, 2004, s. 55.

³²Weber, Alfred. Felsefe Tarihi, (Çev. H.Vehbi Eralp), Sosyal Yayınları, İstanbul, 1998, s.313

*Deneysel yargıların, sadece öznel geçerli olanlarını sırf ALGI YARGILARI diye adlandırılır. Bk, Çotuksöken,a.g.e., s. 140

** Deneysel Yargılar, nesnel gerçekliğe sahip oldukları zaman DENEY YARGILARIDIR. Bk. Çotuksöken, a.g.e. s.140

köprü olan transandantal kavramını, Kant, deneyimin a priori koşulları için kullanır.³³ Bu nedenle “Düşünen Ben”, kendi başına bir varlık olmayıp, fenomenal ve numenal arasındaki transandantal koşuldur. Kısacası Kant açısından “ben bilinci, apriori veya empirik her türlü nesne bilgisinin transandantal koşuludur.”³⁴

Kant’ın özneye verdiği değeri ahlak anlayışında da görebiliriz. Öznenin kendisi ve diğer öznelere için yasa koyan bağımsız ve özgür bir özne ya da ahlaki önerme ileri sürerken, Kant; insanı, tanrısal bir irade olarak değil, akıllı bir varlık olarak görüp, sorumluluğu insana yüklemiştir. “İnsana özgü bir hayat tarzının temelini insanın doğal yanında değil, söz konusu doğal yanından bağımsız ahlaki bir yaşam biçimini gerçekleştirmesini sağlayan "akılda" arar.”³⁵ Kant ödev etiğinde dışsal, aşkın otorite gibi unsurları reddedip, ahlaki alanı tamamen insana bırakan, bireyci bir ahlak anlayışı ortaya koymuştur.

Kant, insanın yaşamındaki ereğin doğal mutluluk gibi bir şey olamayacağını belirtir. Çünkü doğal mutluluğun güdülerden, yani mekanik bir evrenin yönlendirdiği duygulanımlardan çıkan bir şey olduğunu ifade eder. Bunun yanında doğa, başka organizmalarda bulunmayan, akıl denemeyi bir amaç çerçevesinde insana armağan etmiştir. Doğaya bağımsız bir varlık olma olanağını bireye vermiştir. Böylece, bireyin aklını kullanarak özgür bir özneye dönüşmesinin önü açılmıştır. Birey özgür bir özneye dönüşürken doğal güdülerini değil, aklına dayanarak koyduğu ahlak yasası ile bunu gerçekleştirir.³⁶ İnsan, özgürlüğünün gelişmesi açısından görüldüğünde anlam kazanır. Kant’a göre, insanın tamamen özgürleşmesinde, ahlaki özgürleşmenin önemli olduğu düşüncesi, aynı zamanda tarih anlayışının esasını da oluşturur. Tarihe bir ereğin ışığı altında bakma olanağı sağlayacak olan ve bunu gerçekleştirmenin insan özgürlüğüyle olacağını iddia eden Kant'a göre, tarihe insanın özgür eylemlerinin gelişme ve ilerleme tarihi olarak bakmadığımız sürece, insani olaylar anlamsız bir gidiş olarak kalacaktır.³⁷ Kant tarihe teorik akıl ile değil, bir ereklilik içinde pratik akılla yönelmeyi uygun bulur, çünkü tarih, belli bir erek etrafında insan aklının ilerleme ve gelişim sürecinde gerçekleşir.

³³Yalçın, “Kant’ta Transandantal Ben Bilinci”, s. 71.

³⁴ a.g.e.s. 56.

³⁵ Cevizci, Ahmet, Etiğe Giriş, Paradigma Yayınları, İstanbul, 2002, s. 177-178.

³⁶Özlem, Doğan, Tarih Felsefesi, İnkılap Kitabevi, Ankara, 2001, s.62

³⁷ a.g.e.s.83.

Kant, özgürlükçü bir özne'ye vurgu yaptıktan sonra bu öznenin kendini geliştirdiği, aklının gelişimini, bireysel planda değil, toplumsal planda olacağını belirtir. Öyle ki; “insan yeryüzündeki tek akıl sahibi yaratık olarak, aklın kullanımına yönelen doğal yetenekler, tam olarak bireyde değil tür içinde gelişebilirler.”³⁸ Çünkü akıl; insanın sahip olduğu güçleri kullanırken kurallar üretmesini sağlayan bir yetenek olarak, insanın “doğal içgüdünün sınırlarının çok ötesine” geçmesini sağlar. Akıl kendi içinde içgüdüsel olarak çalışmaz. Tersine onun işleme tarzı ve gelişimi, ilerlemesi bir çaba, deneme ve öğrenim gerektirir. Bu ise tek bir insanın çabası ile değil insan türünün çabası ve deneyimini gerektirir.³⁹

Kant'ın “insanın temelde etik bir varlık” olduğu düşüncesinden yola çıkan Johann Fichte (1762- 1814), bu durumun, insanı doğanın nedenselliğine bağlı olmaktan kurtardığını ifade eder. İnsanı doğaya bağımlı olmaktan kurtarıp, bağımsızlaştırmaya çalışan Fichte, eyleyen bir varlık olarak insana yönelir. İyi ve kötü kavramlarını eylem ve etkinlik içinde değerlendiren Fichte' ye göre, iyiyi yapmak ve yaratmakla, kötüyü de tembellik ve işsizlikle açıklayabiliriz. Fichte, buradan yola çıkarak özgür ve etkin olan “Ben” kavramını belirler. Nesnenin yanında özne, varlığın içinde bilincin ortaya çıkmasını, eylem ve etkinlikte gören Fichte'ye göre “Mutlak ben” bir eylemdir. Bütün karşıtları üzerinde temellendirdiği “Ben”in, kendisine yöneldiğini, bu yönelmenin sonucunda hem kendisini hem de objeyi (ben-olmayan) ifade ettiğini belirtir.⁴⁰ “Mutlak ben”, “Ben” ya da “Bilinç” teorik akıldan önce pratik aklın en yüksek ilkesi olarak görülmelidir.⁴¹ Fichte devamında şunu da belirtir;

*“ insanın eyleyen yanı bilen yanından önce gelir ve bilgi de, bizzat, eyleyen insanın (objeyi karşısına koyma eylemini gerçekleştiren insanın) etkinliğinin ürünüdür”.*⁴²

Fichte'ye göre kendini evrenin merkezine koyan insan, “ben” bilincini ahlaksal eylemin koşulu yaptığında özgür olabileceğini belirtir. İnsan ancak “ben” bilincinde özgürdür. Birbirlerini bağımlılaşık olarak zorunlu kılan özne-nesne olmayacağı gibi, nesnesiz özne de olmaz. Fichte özneyi, sadece duyumsanan ampirik bir gerçekliğin

³⁸ Özlem, Tarih Felsefesi, s.64

³⁹ a.g.e s.159.

⁴⁰ Gökberk, Macit, Felsefe Tarihi, Remzi Kitap Evi, İstanbul,2003, s.387.

⁴¹ Özlem, Tarih Felsefesi, s.101.

⁴² Walter, Antik Felsefe, s. 102

öznesi olarak değil, düşüncelerin, imgelerin, bütün bilgi yöntemlerinin, üretim, eylem, katılım olarak ne tasarlayabiliyorsak hepsinin öznesi olarak tasarlar.

Fichte ile aynı gelenek içinden gelen diğer bir düşünür George Wilhelm Friedrich Hegel (1770-1831), gerçeğe ulaşmada ve gerçeği belirlemede deneye başvurmaksızın sadece akılla ulaşma imkânına girer. Kant'ın öznesini kolektifleştiren, öznenin otoritesini elinden alıp, *Geist*'a*, “Mutlak”a veren Hegel, doğal dünyanın ve nesnelerin insan zihninin bir yaratısı olmadığını söyler.⁴³ İnsan, öz bilinçtir. O kendi bilincinde olan tek varlıktır.⁴⁴ Dış dünyayı bilmeye yönelik “Ben”, bunun ile edilgin hale gelir ve nesne içinde yok olur. “Ben”in özbilince ulaşmasının ve “ben” diyebilmesinin tek yolu ise nesne dünyasını bilme isteğinden uzaklaşıp, diğer bilinçlerle pratik etkileşim içine girmesiyle mümkündür. Çünkü insan özbilincine, dünya-ben arasındaki ayrımı bilerek değil, diğer bilinçlerle somut ilişkilere geçerek ulaşır, yani toplumsallık her türlü kuramsal etkinlikten önce gelir.⁴⁵ Hegel’e göre, kendini doğada veya insan zihninde gösteren “Tin” (*Geist*), dünyada yer alan “öznelerin” varlık tarzlarının genel adıdır. Ben kavramı ise, kendi varoluşunun birliğini, tekliliğini, bir veya birkaç ‘Ben’ den değil, bir tek ‘Ben’den, yani bir tümellikten alır.

Hegel, *Geist*'in gelişim sürecini diyalektik olarak Tez-Antitez-Sentez biçiminde ortaya koyar. Diyalektiği bütün varlıkların, düşüncenin gelişim nedeni olarak görür. Düşünce de, varlık da hep karşıtlıkların içinden geçerek, karşıtlıkları uzlaştırarak gelişir. Her uzlaşmanın sonucu yeniden çözülmesi gereken bir karşıtlık içerir. Diyalektik hareket, düşüncenin varlığını bir bütün olarak kavramasına, varlığında bilincine erişip özgürlüğünü elde etmesine kadar sürüp gider.⁴⁶ İnsan zihninde kendini gösteren *Geist*, diyalektik süreç içinde, hem düşüncenin oluşum şeklini, hem de evrenin işleyişini sağlar. Hegel’de, düşünme ile evren, varlık ile akıl türdeş sayılmıştır. Bunun sonucunda Hegel’e göre; akıl, “asıl gerçeğe” hiçbir ampirik desteğe ihtiyaç duymadan düşünme yolu ile varabilir.

⁴³ Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, s. 808.

⁴⁴ Bumin, Tülin, *Hegel, Yapı Kredi Yayınları*, İstanbul, 2005, s. 27.

⁴⁵ a.g.e.s.33.

⁴⁶ Gökberk, *Felsefe Tarihi*, s. 388.

* Alman felsefesinde, *Geist* nihai gerçekliğe verilen, var olan ve her şeyin kaynağı olan tinsel ilkeye verilen addır. Hegel’e göre, kendisini doğada ve insan aklında ifade eden, tam olarak rasyonel ve anlaşılır bir varlık haline gelme çabasından başka bir şey değildir. Bkz. Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, s. 443.

Hristiyanlığın teslis öğretisinden esinlenmeler taşıyan Tin, kendi bilincine tek insanda değil, tüm insanların ortaklaşa oluşturdukları şeylerde; yani devlette, sanatta, dinde erişir.⁴⁷ İlk aşamada insanda (Sübjektif Tin) kendini gösteren “Tin”, bu gelişim basamağındaki eksikliğini toplumda, devlette ve tarihte (Objektif Tin) giderir. Ancak gerçek bilince “*Mutlak Tin*” de ulaşır ki bu da sanat, din ve felsefedir. Hegel'in “*Objektif Tin*” olarak” sınıflandırdığı gelişim aşamasının öğelerinden biri olan devlet örgütlenmesinin çıkış noktası, bireysel istenç ve genel istenç arasındaki ilişkiye dayalıdır. Nihai olarak birey istenci gelişerek genel istencin bağlılığına tabi olur ve genel istencin şekillendirdiği yasalara uyarak toplum içinde ‘*Mutlak Tin*’e ulaşma aşamalarından birini yerine getirmiş olur.

Karl Marx (1818-1883)’ın özneyi tanımlamada ve gerçekleştirilmede yaptığı şey, Hegel’in düşünce sisteminin ayaklarını yere oturtmak olmuştur. Burada değişimi sağlayan dinamikler din, sanat ve felsefe gibi soyut uğraşlardan koparılıp, emek ve üretim ilişkilerine bağlanmıştır. Artık bilinç alanında inşa edilen olan bir özne değil, “*emek*” temelinde inşa edilemeye çalışılan bir özne söz konusudur. Özne, doğa-insan arasındaki bağlantının varlığı üzerinden üretime yönelik bir ilişki ağı içerisinde mevcudiyet kazanmaktadır. Tarihsel süreç, dünya görüşleri içindeki entelektüel ya da kavramsal karşıtıklardan ziyade üretim tarzı içindeki çelişkiler içinde sürüklenirken, özne, eylemleri, bilgi ve varsayımları etrafında toplumun yapısal, ekonomik ilerlemesi ile yeni bir anlam kazanır.⁴⁸ Artık somut yapıya bürünen, üretim ilişkileri ile eylemlerini oluşturan, sınıf bilinci ile hareket eden kolektif öznenin varlığı esastır. Hegel'deki ortak bilinç anlayışında olduğu gibi birey, toplumsal inançlar, eylemler ve değerler içinde kendini ortaya koyar. Sınıf bilinci, işçi-emek ilişkisi içinde amaçlarına ulaşmaya çalışır. Bireyler doğru bilince, yabancılaşmış “Ben”lerini sınıfın kolektif iradesine tabi kılarak, kapitalizmin yerine proletarya devrimi aracılığıyla ulaşırlar.

Marx, insan olarak öznelerin sürecini sağlayan temel dinamiğin de düşünmenin yabancılaşması değil, emeğin yabancılaşması olduğunu söyler. İnsanın karşısında özne olarak duran şey aslında ne tanrı ne de insandan bağımsız bir düşünmedir. Ondan daha güçlü ve kendini üretim boyutunda gösteren yapılardır. Marx insanları nesne konumuna

⁴⁷ Özlem, Tarih Felsefesi, s.115.

⁴⁸ Çelik, Sara, “Descartes’ten Foucault’ya Modern Özne ve Dönüşümleri Sorunu”, “Özne Dergisi”,2007, s. 5.

sokan bu güçlü yapılara karşı özneliğin tekrardan ele geçirilmesi için toplumun temel dinamiklerine bakılıp bu temel dinamiklerden yeni bir özne tasarımı çıkarılması gerektiğini belirtir. Marx öznenin kişisel değil, yapısal bir şey olarak kavranması gerekliliğini belirtir. Bu yeni özne tasarımı da yapısal bir güç olarak sınıftır. Özne ve nesnenin karşılıklı dönüşüm niteliğini emek bazında tanımlayan Marx'a göre; emeğin koşulları, yani üretim tarzı, insanların hayatlarının niteliğini belirlemede tayin edici bir etkidir. Ünlü bina metaforu, yani altyapı olan ekonomik temelin, üstyapıları, toplumsal hayatı ve insan bilincini belirlediği önermesi, insan öznesinin merkezleştirilmesine yönelik bir belirlenimdir. Böylece Marx'ın öznenin kendisini toplumla bütünleştirdiğini görmekteyiz.

Aydınlanma ile başlayan bilim alanındaki ilerleme, insanı doğa karşısında güçlü bir duruma getirdi. Bu gelişmeye bağlı olarak bir toplumsal zenginleşme meydana geldi. Bu süreç ile beraber birey, üretim araçlarının birer nesnesi haline dönüşmüştür. Bu durumda özne kendine yabancılaşmış bir ekonomik sömürü aracı haline gelmiştir. Marksizm ile beraber, insanı esaretin tutsaklığından, emeğine yabancılaşmaya ve ekonomiye köle olma kaderinden kurtarmak isteyen anti-kapitalist söylemler ön plana çıkar.

Aydınlanma ile birlikte aklın egemenliğini engelleyen şeylerin dışarıda bırakıldığını görmekteyiz. Bunun sonucunda özne –akıl ilişkisinin yeni bir şekil aldığını görmekteyiz. Aklın yüceltmesi ile beraber her ne kadar özneye yüklenen değer artmışsa da, akıl dışında da özne kendi kendini kimlik belirlenimleri ile güçlendirmiştir. Aydınlanmanın bütünlüklü öznesi modernite ile beraber yerini edilgen olan bir özne anlayışına bırakır.

A.5.Modernite Öznesi

19. yüzyılın sonlarına kadar bütünlüklü bir özne inşası varken, bu özne anlayışı yerini artık bölünmeye başlayan bir özneye bırakmaya başlar. Öznenin tanımlanmasının farklılaştığı kişilerden biri Sigmund Freud'tur (1865-1939). Freud, tutarlı ve bütünlüşmüş modern öznenin statusünü sorgulamaya başlar. Özbilinci olan özneyi ortadan kaldırarak, onun yerine bilinç dışından çoğunlukla bihaber olan merkeziz,

parçalanmış ve heterojen özneyi ikame eder. “Bilen” bir özne değil, her şeyden çokluk, dağınıklık ve kendi kendini aldatma ile nitelenen psikanalitik bir öznenen söz eder.⁴⁹

Bilinç ve Ben'i sorgulayan Freud, Marx'ın sosyo-ekonomik yapıda biçimlendirdiği özneyi, bireyin cinsel dürtüsünden hareketle inşa etmeye çalışır. Freud, ‘Ben’in amacını öz yaşamını sürdürmek olduğunu belirtir. Freud, “Ben”in bu amacının yerine getirme şeklini de dış dünyaya ilişkin uyarıları tanıyarak, bunlar üzerindeki tecrübeleri depo ederek, kendini aşırı güçte uyarılardan sakınarak (kaçış yoluyla), orta güçteki uyanlarla yüz yüze gelerek (uyum yoluyla) ve sonunda dış dünyayı gerektiği gibi kendi çıkarı doğrultusunda değiştirerek (aktivite ile) izah eder.”⁵⁰Freud, “Ben”in dış dünya ile olan ilişkisinde bazen kopmalar meydana geldiğini ve bundan dolayı kendi içine kapandığını ve bu kapanmanın sonucunda “Ben”in kendi isteklerini, doyurma ile doyurmama kararını verdiğini, dışsal etkilerden uzak-içgüdüsel istekleri bastırarak öz yaşam ödevini yerine getirdiğini ifade eder.

Özneyi bilimsel bir süreç içinde psikanalizm ile açıklamaya çalışan Freud, akıllı ve duygusal bir varlık olarak kabul edilen insanı, birbirleriyle çatışan ve enerji yüklü kuvvetlerin oluşturduğu bir yapı olarak görür.⁵¹ Freud özne kavramını belirlerken kullandığı önemli kavramlardan biri bilinçdışıdır. Psikoanalizin “bilinçdışı” kavramı, öznenin “psişe”sini ikiye bölüp onu merkezsizleştirir. Freud'un öznesi bilinç tarafından değil, bilinçdışı tarafından kurulan bir öznedir. Freud, zihni süreçlerin aslında bilinçdışı olduğunu ve bilinçli olanların da bütün psişik varlığın sadece yalıtılmış eylemleri ve parçaları olduğunu ifade eder.⁵²

Freud’un toplumsal, kültürel vb. nedenlerle bilinçaltına itilen ve psikanalitik yöntemle bilinç düzeyine çıkarılan öznesinden sonra, insanüstü bir özne arayışına giren Friedrich Nietzsche'yi (1844-1900) görmekteyiz. Nietzsche, bir taraftan kendi özünden uzaklaştığını belirttiği öznenin temellerini oturtmaya çalışırken diğer taraftan da aydınlanmanın ben-merkezli öznesinin temellerini kırmaya çalışır. Tek Tanrılı dinlerin özneyi pasifleştirdiğini, Tanrının olması durumunda başka yaratıcılara ihtiyaç duyulmayacağını ifade eder. Özgürlüğü köleleştirici “Ben”den kurtarmaya çalışır.

⁴⁹ Rosenau, Pauline Marie, Post-Modernizm ve Toplum Bilimler, (Çev. Tuncay Birkan), Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 2004, s. 76.

⁵⁰Freud, Sigmund, Psikanaliz Nedir ve Beş Konferans, (Çev. Kamuran Şipal,), Bozak Yayınları, İstanbul, 1975, s. 236.

⁵¹ a.g.e. s.25

⁵²Ebenstein, William, Siyasi Felsefenin Büyük Düşünürleri, (Çev. İsmet Özel), Şule Yayınları, İstanbul, 2003, s. 440.

Örneğin Hıristiyanlığın ortaya koyduğu “Ben”in insanı nasıl güçsüzleştirdiğine dair Nietzsche mistik bir Yunan Tanrısında düşüncelerini somutlaştırıp şu şekilde vurgu yapar;

“Hiçbir şekilde yadsınmayan ve parçalanmayan yaşamın bir bütün olarak dinsel onayı (cinsel ilişkinin derinlik, gizem, saygı fikirleri uyandırması dikkat çekicidir). Çarmıhtakine karşı Dionysos*: İşte karşıtlık budur: Acı çekme açısından aralarında bir fark yoktur ama farklı anlamlar taşırlar. Sürekli olarak, korkunç yapıyla, ebedi dönüşüyle yaşamın kendisi korkuyu, yok etmeyi, yok etme istencini gerektirir... Karşı tarafta acı, 'masum İsa yaşama karşı bir kanıt, yaşamı mahkûm etmeye yarayan bir formül olmaktadır... Trajik insan en korkunç acıya bile evet der: Bunun için yeteri kadar güçlü, verimli, yücelticidir: Hıristiyan insanı dünya üzerindeki en mutlu talihe hayır der: Yaşamın her biçiminde acı çekmek için yeteri kadar güçsüz, yoksul, yetkesizdir. Çarmıhtaki Tanrı yaşamın lanetlenmesi, yaşamdan kurtulmanın belirtisidir; parçalara ayrılmış Dionysos ise yaşamın kahramanlığıdır. Yok oluştan geri gelecek ve sürekli olarak yeniden doğacaktır.”⁵³ İnsanın kendi özünden uzaklaşmasını bu şekilde eleştiren Nietzsche, nasıl bir özne tasarladığını Zerdüşt’ün kendisinde şu şekilde dile getirir;

“Ben Zerdüşt, tanrısız Zerdüşt, benim gibisini nereden bulayım? Benim eşim, benzerim, kendilerini iradelerine tabi tutanlar ve her türlü kadercilikten uzaklaşanlardır.”⁵⁴

Toplum, kültür, gelenek, görenek, din gibi değerlerle putlaştırılan insana karşı üstinsana yönelen Nietzsche, akıl yürüten, düşünen, hisseden öznenin varlığını sorgulayarak, sabit bir “Ben”in varlığına karşı çıkar. Öznenin, kendi kendini köleleştiren, bilinçten yoksun, kinci ve güç- isteyen biri olduğunu ve bastırılmış, nihilistçe bir güç istemini dışa vurduğunu ileri sürer. Öznenin kendisini oluşturacak güce sahip olmadığını ve bir kurmaca sonucu oluştuğunu ortaya koymaya çalışır.

Nietzsche’nin Köle Ahlakı ve Efendi Ahlakı kavramlarından yola çıkarak özneyi nasıl tanımladığı ve kurguladığı daha iyi bir şekilde anlaşılabilir. Nietzsche güçlü ve zayıf olanın toplumsal yapıdaki oluşumunu ortaya koymaya çalışır. Gerek hayatın

⁵³ Yakuboğlu, Mukadder, “Özne ve Söylem”, Doğu-Batı Düşünce Dergisi, Sayı:9, Ankara, 1999, s.89-90.

⁵⁴ Nietzsche, Friedrich, Böyle Buyurdu Zerdüşt, (Çev. Mustafa Bahar), Kum Saati Yayınları, İstanbul, 2003, s.159.

*Dionysos, bir Yunan Tanrısıdır. İnsanüstü bir varoluş coşkusunu taşıyan bu Tanrı tam da İsa'nın karşıtıdır. Bkz. Mukadder Yakupoğlu, “Özne ve Söylem” “Doğu Batı”, Sayı:9, Ankara, 1999, s. 89.

bizatihi kendisindeki ve gerekse tek tek bireyler arasındaki ilişkiler “güç ilişkileri” olup, ahlakın mahiyetini belirleyen şey bireyin güçlü ya da zayıf olmasıdır. Eğer var olan ahlak güçsüz ve zayıf olanların belirlediği bir ahlak ise köle ahlakı, güçlü, kendine güvenen, sağlıklı insanlar tarafından teşekkül etmişse de efendi ahlakıdır. Güçlüler-zayıflar ve egemen olanlar-egemen olunanlar arasındaki ilişkilerde hiçbir ahlsal bağ bulunmaz. Yaşamın içinde olan bu ilişkiler, türler ve bireyler arasındaki ilişkilerdir. Bu ilişkilerde güçlü olan genel bilinci devreye sokarak, zayıf olanı özneye dönüştürür.

Nietzsche, genel bilinç içinde bireyin durumunu “*Güçlüler doğal olarak ayrılmaya, zayıflar bir araya gelmeye eğilimlidirler, eğer güçlüler bir araya gelirlerse, bu ancak, saldırgan bir toplu eylem ve güç isteminin toplu tatmini amacıyla, bireysel vicdanın epey direnciyle karşılaşılır. Bunun aksine zayıflar, bir araya gelmekten pek hoşlanırlar*”⁵⁵ diyerek, genel bilinç içinde sürü içgüdüsünün oluşumunu ortaya koyar ve bir grup ahlakından bahseder. Her ne kadar bir arada yaşamının bir ihtiyaçtan kaynaklandığını belirtse de, birlikte yaşamının köle ahlakına hizmet ettiğini belirtir.

Nietzsche, köle ahlakının, zayıfın güçlüye karşı kendi varlığını garanti altına almak amacıyla var olan olumsuzluklara karşı ikincil bir ahlak türü olarak geliştiğini ifade eder. Bu karşıt belirleme, tepkisel bir tutum olup, düşman bir dış dünyaya karşı kendini var edebilme tutumunun dışavurumudur. Kısaca, özneye dönüşen sürü ögesi, varlığını sürdürmek adına, teminat olarak, özgür irade, ruh, suçluluk, vicdan gibi kavramları yaratır.

İnsanın kendini gerçekleştirme sürecinde sahip olduğu itkileri özgürlük arama arayışından ayırmayan Nietzsche, özgürlüğü, “*İnsanın en korkunç ve kudrete yönelik içgüdüsü*”⁵⁶ olarak görür.

“*Özgürlük demek, erkeğe özgü olan savaş ve zafer tutkunu içgüdülerin, diğer tüm içgüdülere, örneğin mutluluk içgüdüsüne hâkim olması demektir. Özgür insan savaşçıdır. Özgür insanların en yüce biçimi, sürekli olarak en yoğun direnişin aşıldığı yerde aranmalıdır: zorbalığın beş adım ötesinde, kölelik tehlikesinin neredeyse eşliğinde*”⁵⁷.

Nietzsche'nin özgürlük tanımlamasını felsefesinin genel kriterleri içinde anlamlandırmak gerekir. Bu anlamlandırmada, çeşitli kavramlar bireyi sınırlı bir alan içinde belirler ve sürü psikolojisi içinde toplumsal birer değer yükler. Bu

⁵⁵ Nietzsche, Friedrich, Ahlakın Soy Kütüğü Üstüne, (Çev. Ahmet İnam), Say Yayınları, İstanbul, 2003, s.140-141.

⁵⁶ Nietzsche, Friedrich, Güç İstenci, (Çev. Sedat Umran), Birey Yayıncılık, İstanbul, 2002, s.355.

⁵⁷ Nietzsche, Friedrich, Putların Alaca Karanlığı, (Çev. Serpil Erfindik), İlya Yayınevi, İzmir, 2003, s.108

anlamlandırma, kendi varlığını ortaya koymada zayıf kalan, itaati özümsemiş, ilke edinmiş/edindirilmiş insan grupları oluşturma girişimleridir.

Nietzsche, toplum içindeki genel iradenin oluşturulmasında büyük öneme sahip olan örgütlenmenin devlet olduğunu ifade eder. İnsan üzerindeki tahakkümün belirleyicilerden bir tanesi de devlettir. *Devlet ya da teşkilatlandırılmış ahlaksızlık*⁵⁸ insan ve toplum üzerinde zabıta, ceza hukuku, güç vb. olarak işler. Devletin, Nietzsche'nin bahsettiği üstinsana(iradesini kendine bir yasa kılabilen ve boyunduruktan kurtulmuş özgür insana) verebileceği hiçbir şey yoktur.

Nietzsche, bireyi yeniden yaratmaya ve değerleri insanın güç iradesine bağlı kılmaya çalışır. Nietzsche "Ben'i boyunduruk altından kurtarmaya çalışırken, yeni bireyin özelliklerine şu şekilde vurgu yapar; *"Birey, tamamıyla yeni olandır ve yeni yaratandır, mutlak olandır, bütin davranışları onun kendisidir. Tekil kişi davranışlarına ilişkin değerleri eninde sonunda kendi kendisinden alır."*⁵⁹

Nietzsche'nin bireyci öznesinden sonra, "Varlık nedir" sorusundan yola çıkarak özneye yönelik cevaplar arayan Alman filozof Martin Heidegger (1889-1976) aslında "Varlığın Anlamı Nedir" sorusuna verilecek cevapta, varlığın ne olduğu anlamının yatmakta olduğunu belirtir. Heidegger'e göre; "varlık", zamanlı kendiliktir.⁶⁰ Felsefe tarihi içindeki varlık anlayışını karşısına alarak işe başlayan filozof, Nietzsche'nin yaptığına benzer bir şekilde varlığın felsefe tarihindeki anlamını yıkmaya ve varlığın kendisini bulmaya amaçlar.

Heidegger, felsefi düşüncede varlık konusunun üç ayrı şekilde hatalı olarak ele alındığını belirtir. Bunların ilki felsefe tarihinde varlığı "en büyük evrensel kavram" olarak ele alan anlayışındaki "evrensel" kavramının havada kaldığını ve varlığı açıklamaktan çok bizi belirsizliğe sürüklediğini belirtir. İkinci olarak, "varlık kavramının" tartışılmaması anlayışının varlığa ilişkin bilgimizi kısıtladığını belirtir. Son olarak "varlığın kendi kendine kanıt olduğu" anlayışının doğruluğu halinde o şeyi tartışmaya gerek olmadığını, o şeyin kendisinde kanıt olduğunu, yani yeni bir şeye ihtiyaç olmadığı konularında varlık anlayışlarını eleştirir.⁶¹

⁵⁸Nietzsche, Güç İstenci, s.355

⁵⁹a.g.e.s.147.

⁶⁰George Steiner, Heidegger,(Çev. Süleyman Sahra), Hece Yayınları, Ankara, 2003, s. 113.

⁶¹Demirtaş, Pınar, "Heidegger ve Varlık Yorumu" "Kaygı", İnsan Hakları Özel Sayısı 2 , 2003,s.51.

Heidegger, “varlık” (Dasein*) anlamının, zaman kavramı içinde analitik ve varoluşçu bir yaklaşım içinde ele alınabileceğini belirtir.⁶² Dasein kavramının (insan varlığı) açıklanmasında fenomenolojik metodu kullanan Heidegger fenomenolojik yöntemin de, varlığı hermeneutik, varoluşsal ve tarihsel açıdan açığa çıkaran ve onu açık ve basit yapan bir yöntem olduğunu belirtir.⁶³ Fenomenolojik çözümleme, bilimsel yargılarla ortaya çıkan bilgi oluşumunun dışında, bir şeyin kendi kendini doğrudan göstermesidir. Fenomenoloji, özne-nesne ilişkisinin bir epistemolojik ikilemi içindeki “ben”i bu bağlayıcılıktan kurtarır. Geleneksel anlamında fenomen, “görünüş” olmayıp, varlığın kendini açığa çıkardığı görünüş olarak karşımıza çıkar. Bu bağlamda fenomen görünüşe bağlı değil, görünüşler fenomene bağlıdır.⁶⁴ Heidegger, fenomenolojinin iki görevi olduğunu, biri henüz keşfedilmemiş olanı keşfetmek, ikincisinin de gizli olanın üzerindeki örtüyü kaldırmak olduğunu belirtir.

Heidegger, gizli olanın üstündeki örtüyü kaldırıp, olanın açığa çıkarılmasında; betimlemenin yanında, yorumlamanın da kullanılması gerektiğini belirtir. İnsan, devamlı ilgiler dünyası içinde varlık olarak belirir ve önce kendini pratik ve kişisel tasarımlarına bağlılığı içinde tanır.⁶⁵ Heidegger “Her sorgulama, bir şeyin sorgulamasıdır” önermesiyle vurguladığı fenomenolojik yöntemin; taş, ağaç, kalem vb. nesnelerin ikinci elden görünüşler taşıdığı yerde, insan olma olasılığının - Dasein kavramının- çözümlemesi olup asıl görünüş olan, kendini sorgulayan Dasein'in görünüşünün araştırmasını yapabilme yöntemi olduğunu belirtir.⁶⁶

“Varlık Nedir?” ya da “Varlığın anlamı Nedir?” sorularına yanıt arayan Heidegger 'in üzerinde özenle durduğu kavram “*zaman*”dır. Felsefi düşüncede varlık probleminin, şimdiye kadar zamansallık dışında bir araştırmayla ele alındığını vurgulayan Heidegger'e göre; bir varlığın doğru olarak kavrayışını olanaklı kılan, zamansallığındaki yorumudur. “Varlığın Anlamı Nedir” sorusunun yanıtı zamansallıkla

⁶²Çücen, A. Kadir, Heidegger'de Varlık ve Zaman, Asa Kitabevi, Bursa, 2003, s. 77.

⁶³a.g.es.53.

⁶⁴Demirtaş, a.g.e. s.54

⁶⁵Magill, Frank, Egzistansiyalist Felsefenin Beş Klasiği, (Çev. Vahap Mutal), Dergah Yayınları, İstanbul, 1992, s. 50.

⁶⁶Demirtaş, a.g.e, s.55.

* Almanca'da varoluş için kullanılan “burada-olma”, “orada-olma” anlamına gelen terimdir. Dasein'i ilk defa Karl Jaspers kullanmış olup, onda insan varlığının iki düzeyinden birincisini, onun mekânsal ve zamansal boyutunu tanımlar. Buna göre Dasein tanımlanabilen bir takım özelliklere sahip olup, teorik incelemenin konusu yapılabilen, oradaki varlık ya da nesneleşmiş insandır. Heidegger ise belirli bir türden varoluşu, insan bireylerinin var olma tarzını açıklama amacıyla kullanmıştır. Bkz. Ahmet Cevizci, Felsefe Sözlüğü s.245

birlikte aydınlatılmalıdır.⁶⁷Varlığı ortaya çıkararak, aydınlatan ve belirginleşmesini, var olmasını sağlayan “zaman”dır. Varlığı zamanın dışında düşünmemek gerekir, o zamanın içindedir, zaman olmadan varlık olmayacağı gibi, zaman her türlü nesnellikten ve öznellikten önce daha öncedir ve zaman her türlü öncelliğin koşullarını da sağlar. Yani varlık zamandır, onunla birlikte vardır.⁶⁸ Varlığın oluşumunu sağlayan zaman, metafiziksel ve transandantal anlamdaki bir varlığı değil, edimsel ve hakikat alanındaki varlığı aydınlatır. Dasein, kendini şimdide açar, çünkü şimdide her zaman nesnelere şu anda olarak kavranır.⁶⁹

Heidegger, Dasein'in kendini kendinde görmesinin ve anlamasının gerçek nedenini, zamansallık, yani geçici olma durumunda bulur. Belirtilen geçicilik, varoluşsal bir geçiciliktir. Dasein'in geçiciliği, “otantik ilgisinde” ortaya çıkmaktadır. Bu da ölümdür, yok oluştur. Ancak Heidegger' in fenomenolojik analizinde kast ettiği ölüm, biyolojik bir ölüm değildir. Dasein, varlığın anlamı olması nedeniyle, kendini kendine gösterme çabasında sıçramalar içindedir. Bu sıçramalarda "kaygı"nın kendi varlığının önüne geçmesiyle tamlık ve bütünlüğe ulaşamaz. Bu durumun aksi hali, onun “dünya içinde varlık” olmasının sonu demektir. Tamlığa ulaşan Dasein, "orada- varlık" olma vasfını yitirir. Dasein oldukça, ölüm henüz olmayan olanak olarak her zaman vardır.⁷⁰

“Ben'in” seçilip “ötekiler”in belirlendiği Batı Felsefesi geleneğini eleştiren Heidegger, Dasein'in, dünya içindeki varlık, ötekilerle (onlar/ dasman) birlikte varlık olduğunu belirtir. Heidegger ötekilerden bahsederken, “ben”in dışında kalan, “ben”in kendini onların dışına çıkardığı herkesi değil, daha çok insanın onlardan kendini ayırmadığı, kendisinin de aralarında olduğu durumdan söz eder.⁷¹ Dünya daima ötekilerle paylaştığımız bir dünyadır.⁷²Birlikte-oradaki-varlık terimini, öyle bir varlığın belirtilmesi için kullanıyoruz ki, var olan dünya içinde onun için özgürleştirilmiştir.⁷³Ötekiler bizim için araç değil, kendileri için kaygılandığımız, ilgilendiğimiz bir oluştur. Kaygılanmadan kastedilen, iyilik değil, kayıtsızlıktır,

⁶⁷Çüçen, Heidegger 'de Varlık ve Zaman, s.36

⁶⁸Ermış, Buğlem, “Heidegger 'in Varlık Tarihiyle Hesaplaşması”, “Kaygı”, İnsan Hakları Özel Sayısı 2, 2003, s. 65.

⁶⁹ a.g.e. s.97-98.

⁷⁰Çüçen, Heidegger' de Varlık ve Zaman, s.87.

⁷¹Heidegger, Martin, Varlık ve Zaman, (Çev. Aziz Yardımlı), İdea yayınevi, İstanbul 2004, s.178

⁷²West, David, Kıta Avrupası Felsefesine Giriş, (Çev. Ahmet Cevizci), Paradigma Yayınları, İstanbul, 2005, s. 171.

⁷³Heidegger, Varlık ve Zaman, s.180

başkalarına karşı çatışmanın gösterimidir. Bunun nedeni kaygının, insan eylemleri için temel olup, toplumsal bir birlikteliğin oluşmasında öneme sahip olmasıdır. Sosyal bir yapı içinde kendini, gerçekleştiren insan birliktelikle yeni bir varoluş oluşmasını gerçekleştirir.

Heidegger, Varlık Nedir? sorusuna aradığı cevabı, insanın varoluşu olarak gösterdiği kavram olan ve kendisini kendisinde bulan bir varlık olan “Dasein” kavramı açıklar. Heidegger, “Dasein” ile nesnel dünyanın kuşatmasından kurtulan, eksiklikleri olsa da kendisini ortaya koyabilen özgür insanı, yani anlamlı varlığın inşası olarak ifade eder. Varlığı temele alıp, önceki süreçleri sorgulayan Heidegger, sorgulamasını özne-nesne ikilemi içinde ele almayı eylemi de geçerli kılan, soru soran, modern düşünce anlayışı içinde üzeri örtülen gerçekleri de gün yüzüne çıkaran bir “dünya içinde var olan”ın (Dasein) inşası söz konusudur. Kendi dışında olanı araç olarak görmeyip, ötekilerle paylaştığı bir dünyayı önemli kılan felsefesiyle "Varlığın anlamı Nedir?" araştırmasının ruhunu oluşturur.

Modernite ile birlikte özne anlayışında meydana gelen değişim, nesneye olan anlayışı da etkileyerek onda da bir değişim meydana getirmiştir. Bu değişiklikle nesne, öznenin, yani bireysel bir zihin veya zihni olan bireyin dışındaki ya da ötesindeki varlık olarak tanımlanır.”⁷⁴ Özne de nesne de kendi başına var olan şeylerdir, bir bilgi bağıyla meydana getirilmiş değildirlir; onlar bilgi bağından önce ne iseler yine öyle kalırlar. “Özne, var olan, birçok özellikleri, işlevleri, eylemleri olan insandır. Özellikleri olan, türleri ve şekilleri olan varlık-dünyasının ya da insan yapıtlarının herhangi bir alanıdır. Bu bakımdan özne ile nesne arasındaki bağ, öteki varlık-bağları gibi bir bağdır.”⁷⁵

Modernlik düşüncesi akılcılaştırmayla ilgili olsa da akılcılaştırmaya indirgenemez. “Modernlik, insan ile tanrısal olan arasında bölünmüş bir evrenin yerine akılcılaştırılmış bir dünyayı koymamış, doğrudan doğruya karşıt yönde, sihrin ve kutsamaların büyüdü dünyasını bozup, yerine fırtınalı ilişkileriyle modernliğin dramatik tarihini çizen iki gücü, akli ve özneyi, akılcılaştırma ve öznelletirmeyi koymuştur.”⁷⁶ Bunu yaparken aklın yıkımını temel alan bir tutum değil, “Akıl ile Öznenin” diyaloguna dönüşen bir tutum sergilemiştir. Modern Öznenin doğduğu yerde

⁷⁴Cevizci, Felsefe Sözlüğü, s. 805.

⁷⁵Mengüşoğlu, Takiyettin, Felsefeye Giriş, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2000, s. 48.

⁷⁶Touraine, Alain, Modernliğin Eleştirisi, (Çev. Hülya Tufan), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1992, s.55

“akıl” ile “özne” birebir ilişki halindedir; aklın olmadığı durumlarda özne kendi kimlik saplantısına takılıp kalacak, özne olmadığı durumlarda ise akıl bir güçlülük aracına dönüşecektir. Bu bakımdan “Skolastisizmden sonra modernlik, akılla Öznenin, akılcılaştırmayla özneleştirmenin, Rönesans ruhuyla, Reform ruhunun, bilimle özgürlüğün gerilimlerle dolu bağlantısı olarak yeniden tanımlanmasını önermiştir.”⁷⁷

Postmodernizm ile birlikte “öznenin çokluğu” nun ilan edildiğini görmekteyiz. Postmodern özne, hisleri “boşlukta asılı ve öznenin bağımsız” yoğunluklar olarak “tuhaf bir aşırı coşku” olarak duyumsar. Sonuçta özne'nin yerini “özne konumları” alır. Bu zihin durumuna yol açan şey “özdeşliğin” “ayrım” üzerindeki önceliğini kaybetmesi, “ayrım”ın özdeşliğini tesis eden bir konum kazanmasıdır.

Modernite ve aydınlanma ile birlikte oluşturan, belirleyen, hükmeden, eyleyen olarak Descartes ve sonrası öznesi, kendine göre kurulan bir evren oluşturarak merkeze konumlanmıştır. Bu konumlanma, hükmedici ötekini belirleme gücüne sahip olacak kadar güçlü bir kabulün inşası idi. Süreç içinde düşüncenin yönü, özne odaklı bir anlama/anlamlandırma girişiminden edilgen bir özne inşasına doğru kaymalar görülmeye başlanmıştır. Edilgen bir konumlandırmada öznenin yeri yeni bir yöntem içinde şekil kazanır. Olgusal, düalist, göreceli, aklın tanrılaştığı bir düşünce yerine, dilsel ve kültürel terimlerle ele alınan, Nietzsche sonrası Heidegger, Lacan, Levi-Strauss, Foucault gibi isimlerde rastladığımız, yeni bir bakış açısına, yani yapısalcılığa bırakmıştır.

B. İKTİDAR KAVRAMININ TANIMI VE TARİHSEL GELİŞİMİ

İktidarın sözlük anlamı; genel olarak eylemde bulunma, bir şeyler yapabilme doğal gücü ya da yeteneği, ayrıca bir toplumu yönetenlerin siyasi, hukuki ve fiili gücü olarak değerlendirilebilir.⁷⁸ Daha geniş tanımlarsak; iktidar, “ *İnsanın yapabilme, belli bir etki yaratma gücü ile birlikte belli bir etki yaratma yeteneği; fiziksel güç, kuvvet, siyasal, endüstriyel, askeri güç, nüfuz etki, erk ve başkaları üzerindeki denetim anlamlarına geldiği gibi; yönetim, yönetme yetkisi,..... eylemde bulunabilen, güç sahibi kimse, etkili birisi, nüfuz sahibi, etki ve yönetme gücü olan topluluk, ulus ,devlet vb..*”⁷⁹ olarak ele alınabilir.

⁷⁷ a.g.e. s.17

⁷⁸ Cevizci, Felsefe Sözlüğü, s.494

⁷⁹ Can, Nevzat, Siyaset Felsefesi Problemleri, Elis Yayınları, Ankara, 2005, s.81

Genel olarak iktidar kavramı bir değişimi ortaya çıkarma, değişimin meydana gelmesinden olma ya da onu önleme ve ortadan kaldırma anlamına gelmektedir. Başka bir ifadeyle iktidar, ‘başkalarının davranışlarını etkileyebilme, kontrol edebilme olanağı’dır.⁸⁰ Başkalarının davranışlarını etkileyebilme ya da kontrol edebilme, onlar üzerine güç uygulamak ile olabildiği gibi başka basit günlük davranışlar ile de gerçekleştirilebilir. Kitle ve İktidar adlı eserinde Elias Canetti iktidarı tanımlarken güç kavramından yola çıkar. Ona göre “Güç” etkisi bakımından doğrudan, dolaysız ve var olanın üzerine zorlayıcı bir şeydir. *“Güç kendisine zaman tanıdığında iktidar haline gelir, ama kriz anı, geri dönüşsüz karar anı gelince güç çıplak güç haline geri döner. İktidar daha geneldir ve güçten daha geniş bir uzam üzerinde işler; iktidar çok daha fazlasını içerir; ama daha az dinamiktir. İktidar daha törenseldir, ama belirli bir sabır ölçüsü vardır.”*⁸¹ Bertrant Russell iktidarı hayvanlarda da bulunan, ancak insanlarda sınırsız ve tehlikeli boyutlara varan bir güdü olarak tanımlar. Russell’e göre “İnsanoğlunun sınır tanımayan isteklerinin en belli başlıları iktidar ve şan kazanma istekleridir.”⁸² Russell, insanların tanrısallaşmak gibi iktidar güdülerinin olduğunu belirtir.

B.1. İlkçağ’da İktidar

Eski Yunan düşünce tarihinin ilk filozofları olan doğa filozofları evrenin var oluş nedeni ile ilgili olan arayışlarında sonra, ilgiyi insanın kendisine yöneltmişlerdir. Varlık probleminde çok oluş problemi ile ilgilenen Herakleitos, “ her şey akar” ya da “aynı nehirlere iki defa girilemeyeceğini” söyler. Burada bir sorunla karşılaşırız. Oluşumun ve değişimin sürekliliğine yapılan vurgu ve bir şey hakkında bilgi edinilmesini ya da genel olarak bilme olanaklığının kalmaması. Herakleitos, amacının zaten bilgi olmaktan çok bu değişimin arkasında duran ilke olduğunu bu ilkenin de “logos” olduğunu belirtir. Herakleitos “logos” tan yola çıkarak, iktidarın bilge bir kişide toplanması gerektiği ve diğer insanların onun iradesine itaat etmesi gerektiğini belirtir.⁸³ Demokritos insanların sınırsız isteklerinin engellenmesi, birbirlerine zarar vermelerinin önlenmesi için var olan devletin nihai hedefinin toplumsal bütünüün çıkarını korumak

⁸⁰ a.g.e. s.82

⁸¹ Canetti, Elias, Kitle ve İktidar, (Çev. Gülşat Aygen), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1998, s.279

⁸² Russell, Bertrant, İktidar, (Çev. Mete Ergin), Cem Yayınevi, İstanbul, 1999, s.11

⁸³ Ağaoğulları, Mehmet Ali, Sokratesten Jakobenlere Batı’da Siyasal Düşünceler, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011, ss.57-58.

olduğunu belirtir. Devletin doğallığından öte belirli işlevle donatıp yapaylaştıran Demokritos, iktidarı da bir kişiye, soya veya tanrısallığa atfetmemiş, layık olanların seçildiği, bunların da siyaset işi ve düşünsellik konusunda yetkin olanların olduğu, bir tür meritoraksiyi (liyakata dayalı yönetim) savunmuştur.

Sofistlerin siyaset anlayışlarında bir bütünlük bulunmamaktadır. Onlar için her “polis” için ortak bir doğrudan çok, her polis için farklı doğrular vardır. Genel olarak devletin yapay bir durum olduğunu insanın özgürlüğünün önünde bir engel olduğunu belirtirler. Sofistler, insanı “her şeyin ölçüsü” yaparak bir nevi iktidarın nereden beslendiğine ve nerede olduğuna vurgu yapmışlardır. Sofistlerin durumlara göre değişebilen siyaset ve bilgi anlayışlarını bilgi ve erdem ile birleştirip tümel bir mutluluğu amaçlayan Sokrates, insanların ancak Polis içinde yasalara uyarak mutlu olabileceğini belirtir. Sokrates’in, iktidarın azınlık ve çoğunluğun elinde olması ile ilgili bir problemi bulunmamaktadır. O daha çok yönetimin erdemlilerin elinde olması ile ilgilenmiştir.

Platon ve Aristoteles ile beraber siyasal iktidarın daha sistemli bir şekilde tanımlandığını görmekteyiz. Platon, Sokrates’in bıraktığı yerden devam edecek, erdemin, erdemli kişilerin biçimleneceği yer olan iyi bir toplumun ve iyi bir devletin peşine düşecektir. Platon, insanların kendi kendilerine yetecek yeterliliğinin bulunmadığını, bu yetersizliğin de insanları bir arada yaşamaya yönelttiğini, bunun sonucunda toplum ve bunu mümkün kılan devletin, insan gereksinimlerinin doğal bir sonucu olarak ortaya çıktığını ifade eder. Devlet, Platon’ da sofistlerde olduğu gibi yapay ya da sözleşmeden doğan bir kurum değil, doğal bir kurumdur. Platon, toplumu iş bölümü gereğinden doğan üç ayrı toplumsal sınıfa ayırmıştır; üreticiler, koruyucular ve yöneticiler. Bu üç sınıf, ruhsal yapılanmaları, yetenekleri ve sahip olduğu erdemler bakımından farklılıklar gösterirler. Maddi isteklerin hakim olduğu üreticiler sınıfının erdemi ölçülülük, sürekli şans ve şöhret peşinde koşan koruyucuların erdemi yiğitlik, ruhlarında akıl olan ve sürekli bilginin peşinde koşan yöneticiler sınıfının erdemi ise bilgeliktir. Platon, Sokrates’ten beri izi sürülen mutluluğa ulaşmak için, bireysel tutkuların törpülenmesi gerektiğini belirterek, devlette özel mülkiyet ve aileyi kaldırmıştır. Çünkü ona göre mutluluk devlette cisimleşir ve bunu sağlamak için de her sınıfın konumuna uygun düşen toplumsal rolünü yerine getirmesi gerekir. Platon, iktidarı; erdemi, bilgeliği ve mutluluğu sağlayabilecek kişi olan “Filozof-Kral”ın

buyruğuna verir. Platon, “Devletin” istikrarlı olması, mutluluğun koşullarını sağlaması için “Devlet”in tanrılık form ya da ideanın gerçek kopyası olması gerektiğini, bu gerçeğin kendisine en yakın olanını görecektir, kopya edecek olanın da bilimlerin en yükseğini, “diyalektiği” iyice bilen “filozof-kral” olduğunu belirtir.⁸⁴ Platona göre tekin yönetimi her zaman daha etkilidir. Filozofun yönetme hakkı tümelin bilgisi ya da ideanın bilgisi olarak episteme sahip oluşundan kaynaklanır.

Platon’dan sonra gelen Aristoteles, Platon’un aksine devletin varlığını ve sürekliliğini türdeşlikte değil, farklılık ve çeşitlilikte, eşitlik üzerine değil eşitsizlikte arayacaktır. Bunun yanında Aristoteles, Platon gibi siyasal alan için “ortak iyi, hak ve adalet kavramlarını” siyaset felsefesinde kullanmıştır. Aristoteles’e göre; devleti diğer topluluklardan ayıran ne daha geniş toprağa sahip olması ne de fazla nüfusa sahip olmasıdır, onu farklılığı doğasından gelmektedir. Ona göre; cansız varlıklarda erek bir itki ile sağlanırken, form maddeye biçim verenin kafasındaki erektir. Canlı varlıklarda ise form maddeye içkindir. İnsan dışında kalan canlı varlıklarda, büyüme ve olgunlaşma, yetkin duruma ulaştığı durum, onun doğası hakkında bilgi verirken, insan toplulukları için yetkinlik durumu ahlaki ve düşünsel etkinliktir. İnsan yetkinliğe polis’in (devlet) üyesi olmasıyla, onun yetkinliğine katılması ile ulaşacaktır. İnsan toplulukları için devletin böyle yetkinlik düzeyine karşılık geldiğini vurgulayan Aristoteles’e göre, devlet insan için iyiyi amaçlayan ahlaki ve düşünsel yaşam kaynağıdır.

Devletin, sofistlerin belirttiği gibi uzlaşma sonucu meydana gelen yapay bir kurum olmadığını belirten Aristoteles, iyi yaşamın her insanda doğal bir erek olarak bulunduğundan dolayı, devletin de doğal bir varlık olduğunu belirtir. Aristoteles, devletin kurucu parçalarının en alt basamağında köle-kadın-erkek olduğunu belirtir. Kadın ile erkeği bir araya getiren üreme içgüdüleri, efendi ile köleyi bir araya getiren ise güvenlik duygusudur. Bu üç parça, aileyi meydana getirir ve günlük gereksinmelerini sağlamak için kurulduğundan dolayı en ilkel birliktirler. Günlük gereksinmelerin ötesinde bir amacın karşılanması için evler birleşince köyler, en son olarak da bunların birleşmesinden, en yüksek varoluşun sağlandığı, insanın kendine yeterli bir oluşum haline geldiği, insanın amaçladığı devlet meydana gelir. İnsanın kendi doğasını geliştirmesini, iyi yaşama ulaşmasının, yetkinleşmesinin siyasal yaşam içinde, yani

⁸⁴ Popper, Karl, Açık Toplum ve Düşmanları (I), (Çev. Mete Tuncay), Remzi Kitabevi, İstanbul, 2000, s.144.

devlette gerçekleşebileceğini, insanın siyasallaşmak gibi bir eğilim taşıdığını belirten Aristoteles; insanı, hayvandan ayıran yönünün de bu olduğunu, insanın “politik bir hayvan” (zoon politikon) olduğunu belirtir.

Platon’un ortak mülkiyet anlayışının insanların bazı yeteneklerini törpüleyeceğini, üretkensizliğe de neden olabileceğini belirten Aristoteles, belli ölçüde özel mülkiyetin, insanların bir şeye sahip olarak mutlu olmaları ve daha üretken olmaları için şart olduğunu belirtir. Platon gibi ortak mülkiyet istemek yerine, insanların aşırı mülk edinme duygularını törpüleyecek bir eğitim sisteminin oluşturulması gerektiğini belirten Aristoteles, bu eğitim sisteminin zihnin bedene üstün olmasını sağlaması gerektiğini belirtir.

Aristoteles’e göre; bir devlette yurttaşları bir araya getiren ve devletin birliğini sağlayan şey “ortak yarar” dır. Aristoteles, yönetimi belirlerken ölçüt olarak “ortak yararı” kullanmış. Aristoteles’in kullandığı ikinci bir ölçüt de “adalettir”. Bu adalet evrensel bir adalet değil, kişilerin hakları olanı alması, “orantılı eşitlik” olarak değerlendireceğimiz “eşitler arasında eşitlik” önermesine dayanan eşitliktir.

Aristoteles, devletin soylu erdemler için olduğunu, bundan dolayı güçlü ya da doğuştan soylu olanın değil, en iyi olanın iktidara gelmesi gerektiğini belirtir. Aristoteles, özgür kişilerin özgür kişiler tarafından yönetildiği bir yurttaşlar yönetimi olan “politeia” ya iktidarı verir. Yönetim olarak en iyi yönetim biçimi; çokluğun yönetimi ve “en iyilerin egemenliği”⁸⁵ demek olan “Politeia”yı savunur. “Politeia” demokrasi ve oligarşinin iyi yanlarını alan, sınırlı mülkiyet koşulu ve geniş siyasal katılımın olduğu, ılımlı karma bir yönetimdir. Aristoteles mülkiyet ve zenginlikte aşırılıktan kaçınması gerektiğini belirterek, rejimin sırtını bugün “orta sınıf” dediğimiz sınıfa dayandıracaktır.

B.2.Ortaçağ’da İktidar

Orta çağda “hak, adalet, ortak iyi” kavramlarının içeriklendirilmesi ve temellendirilmesi farklılaşmaya başlamıştır. Dinsel tasarımlı bir siyasal alan oluşmuştur. Toplum yaşamını düzenleyen nihai kurallar ruhani güç tasarımı tarafından oluşturulmuştur. İktidar yalnızca Tanrıdan gelir ve iktidarı kullananlar Tanrının temsilcisi olup, geriye kalan herkes iktidara, sorgulamaksızın itaat etmek zorundadır.

⁸⁵ Aristoteles, Politika, (Çev. Mete Tuncay), Remzi Kitabevi, İstanbul, 2002, s.120.

Kendi içinde ruhani ve dünyevi olarak ayrılan iktidar, ayrıca pratik yaşamda iki kılıç kuramı olarak adlandırılan, kilise iktidarı ve kralın iktidarı olarak bir ikilik içinde olmuştur.

Bu dönemin ilk düşünürlerinden olan Augustinus, insanı eksik ve günahkâr olarak görür; bundan dolayı da insanın ancak belirli bir yere kadar bilgiye sahip olabileceğini belirtir. İnsanın İman ve Tanrı korkusu ile kendini bilebileceğini ve ancak bunun ile hakikati bilebileceğini belirtir. O yeryüzünde devletin, amacı ve adaleti yönetmesi bakımından iyi olmasına rağmen, köken olarak kötü olduğunu belirtir. Devlet gerekli kılındı, çünkü insanlar Tanrıdan ayrılıp kargaşaya düştüler ve Tanrı bu yüzden insanları birbirlerinin başına geçirdiğini ifade eder. O yeryüzünde iktidarı; Tanrının istenci doğrultusunda yeryüzünde Tanrı Devlet'ini hazırlayacak olan Kiliseye verir. Nihai hedef Tanrı Devletidir.⁸⁶

Ortaçağın önemli düşünürlerinden biri olan Aquinalı Thomas'ın, akıl ve vahyin ya da bilgi ile imanın birbirine düşman değil, birbirlerinin tamamlayıcısı olduğunu vurgulayarak bir denge arayışına girdiğini görmekteyiz. Ona göre devleti var eden, Aristoteles'te olduğu gibi, "ortak yarar"dır. Bu ortak yarar toplumda tecelli eder. Devleti bu şekilde kilisenin egemenliğinden kurtarmaya çalışan A.Thomas, insanın bir eyleme bağlanması olarak ifade ettiği yasayla, devleti kilise ile ilişkilendirmeyi tekrar sağlamaktadır. Thomas'a göre yasa, insana bir şeyi yapmasını ya da yapmamasını buyurur. Thomas yasanın öncelikle akli olduğunu, yani insan eylemenin nihai amacı mutluluktur ama bu mutluluğun ortak mutluluktan ayrı olamayacağını belirtir. Kişisel varlık eksikken toplumsal varlık tamamdır ya da mükemmeldir. Yasanın ortak iyiye, ortak çıkara yönelmesi gerektiğini belirtir.

İktidarın Tanrı'dan geldiğini belirtmek ile beraber Thomas; egemenlik ve idarenin, toplumların kendi koyduğu kuralların ve yasaların ürünü olduğunu ifade eder. Thomas en iyi yönetim biçiminin, insan doğasına da en yatkın olan karma bir yönetim olması gerektiğini belirtir. Çünkü tek, bir organizmadır ve onu meydana getiren bileşenlerin kişisel çıkarlarından öte, ortak bir çıkara sahiptir, onun için tek bir kişinin yönetimindense karma bir yönetim olmalıdır. Buna göre bu en iyi yönetim, herkesin üzerinde hüküm sürme erkinin bir kişiye verildiği, bununla beraber diğerlerinin de yönetici erke sahip oldukları bir krallık ya da devlette tecelli edecektir. Bu krallık ya da

⁸⁶ Ağaoğulları, Sokratesten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler, ss.218-221

devlet, herkesin başında tek bir hükümlan olduğu için kısmen krallık, birkaç kişinin ayrıca otorite sahibi olmalarından ötürü kısmen aristokrasi, halk tarafından seçilen yöneticiler bakımından kısmen demokrasi ve kutsal yasa tarafından kurulan yönetim biçimidir.⁸⁷

B.3.Reform, Rönesans ve Aydınlanma Döneminde İktidar

Avrupa'daki kentleşme süreci; yeniden biçimlemeyi ifade eden Reform ile yeniden doğuşu ifade eden Rönesans'ı besleyerek Avrupa'da bir yenidenliğin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Reform XV. yüzyılda Avrupa Katolik dünyasının parçalanması, Protestanlığın doğuşu ile sonuçlanan dinsel değişimi ve bu değişimi mümkün kılan dinsel ve toplumsal hareketleri ifade eder. Rönesans ise özellikle XV. ve XVI. yüzyılda, Eski Yunan ve Roma kültürünün yeniden canlandırılması ve hümanist dünya görüşü ile karakterize olan hareketleri ifade eder. Reform ile beraber nasıl bireysel dindarlık algısı önem kazanmışsa, Rönesans ile de filizlenmeye başlayan hümanist düşünce, insanı kul olarak değil, "birey" olarak ele almaya başlar. İnsan artık bir yolcu değil, irade sahibi özerk bir bireydir ve kendi kaderini belirleme hakkı vardır. Bu kültürel hareket Machiavelli ile beraber siyasal bir değişiminde ifadesi olacaktır.

Bu dönemin başlangıcında Machiavelli Ortaçağın Tanrı tasarımı iktidarını eleştirmiş, onun için yeni aktörler artık halk ve prestir. Machiavelli iktidarın ve türlerinin ne olduğu, iktidarın nasıl kazanıldığı, elde tutulduğu ve kaybedildiği sorularını olgulardan hareket ile açıklamaya çalışmıştır. Siyaseti olgular üzerine kurması, siyaseti aşkın olandan kaynaklanan dinsel öğelerden, hem de geleneksel ahlaki değer yargılarına bağımlı olmaktan kurtarması anlamına gelmektedir. Machiavelli, klasik düşünürlerin tam tersine din ve ahlakı siyasal alanın belirleyiciliği altına sokmuştur.

Siyasetin, siyasal aktörlerin siyasal iktidarı ele geçirmek için ya da korumak amacıyla birbirleriyle giriştikleri mücadeleden ibaret olduğunu belirten; Machiavelli, iktidarı elinde bulundurması gerekenin, Prens olduğunu belirtir. Prens iktidarı kendi yetenekleri, becerileri ve gücü ile ele geçirir. Böyle iktidara gelmenin zor olduğunu belirten Machiavelli, fakat yeteneklerini kullanarak iktidarı ele geçirdiği için, iktidarını

---

⁸⁷a.g.e. ss.261-262.

güçlü bir şekilde sürdürmesi kolaydır. Bu nedenle karşısına çıkacak çeşitli durumlara karşı mücadele etmek için, en uygun, en gerekli araçları seçip kullanması gerekir. Machiavelli'ye göre mücadele etmenin iki yolu vardır; biri yasalarla, diğeri güçle; yasalarla ilgili olanın insanlara, diğerinin hayvanlara özgü olduğunu belirtir. Başarılı olmak isteyen Prens'in hem insan hem de hayvan gibi davranmayı bilmesi gerektiğini vurgular. Ahlakın insan ve hayvanı birbirinden ayırdığını, siyasetin ise bunları birleştirdiğini belirtir Machiavelli. Prens hem tilkinin hem de aslanın özelliklerini edinmeli, yani siyasal özne için yalnızca kaba güç yetmez aynı zaman da kurnazlıkta gereklidir.

Prens'in, insan doğası, gerçekte görünüştedir ve yüzeyseldir. Başka bir ifade ile, Prens halka kendini, halkın görmek istediği gibi, yani insani niteliklere, erdemlere sahipmiş gibi göstermesi gerekir. Machiavelli, zorunluluklar karşısında devletin korunması için, hükümdarın iyiliği ve kötülüğü de öğrenmesi gerektiğini,⁸⁸ çünkü erdemmiş gibi gözükken bir niteliğin halkın felaketine yol açacağı gibi, tersine bir kusurmuş gibi gözükken bir başka nitelik ise yönetimine iyilik ve esenlik verebilir. Aynı şekilde siyasal elinde bulunduran özne, hiçbir ahlaki kritere, değer yargısına ya da hukuki kurala aldırış etmeksizin içinde bulunan duruma göre siyaset araçlarını kullanmalıdır. Örneğin; İnsanların eksik olduklarını belirten Machiavelli, bundan dolayı sözlerinde durmayacaklarını, Prens'in de verdiği sözde durmaya mecbur olmadığına vurgu yapar. Bir hükümdar için verdiği sözde durmadığını örtecek meşru sebeplerin de eksik olmaması gerektiğini belirtir.⁸⁹

Machiavelli'nin siyaset alanını Prens'in iktidarı olarak formüle etmesinden sonra iktidarın egemenlik erki olarak kavramlaşması Jean Bodin ile olur. Machiavelli'nin dışarda bıraktığı Sokrates'ten buna yana gelen erdem, ahlak, hak gibi kavramların siyasette önemli olduklarını ifade eden Bodin, devleti bir çok ailenin ve bu ailelerde ortak olan şeylerin egemen erk tarafından doğrulukla yönetilmesi olarak tanımlar. Bodin, "yalnızca dünyevi egemenlikle" ilgilendiğini belirterek, dolayısı ile kiliseden bağımsız bir egemenlik anlayışı ortaya koyar. Aristoteles'in ortaya koyduğu mutluluk ve devletin aynı şey olduğu ilkesinden hareket ile devletin temel amacının erdem olması gerektiğini söyler.⁹⁰

⁸⁸ Machiavelli, Hükümdar, (Çev. Yusuf Türk), Düşünen Adam Yayınları, İstanbul, 1996, s.74

⁸⁹ a.g.e. s.82

⁹⁰ Ağaogulları, Sokratesten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler, s. 403-405

Bodin, devleti aileye benzeterek, babanın aile içindeki rolünü ve yerini devlette krala verir. Ona göre devletteki iktidar ilişkileri, bir bakıma ailedeki iktidar ilişkilerinden doğar. Kralın iktidar olabileceğini ama egemenliğin ayrı bir şey olduğunu ifade eden Bodin, erk veya egemenliğin topluma içkin olduğunu, toplumun bütün üyelerinin, parçalarının, bütün ailelerinin, bütün derneklerinin tek bir bedende birleşmesi olarak egemenliği tanımlar. Egemenlik mutlak ve sürekli olduğu kadar, birdir, bölünemez ve devredilemezdir. Devlet, kral ile somutlaştığından dolayı kral ile egemenliğin birbirine karıştırılmasının doğal olduğunu, aslında kralın biri özel, diğeri kamusal iki kişiliğe birden sahip olduğunu belirtir. Kralın ölümlü olan doğal bedeninin dışında, ölümsüz olan bir siyasal bedenide vardır. Kral doğal olan yani özel kişiliği ile değil, siyasal bedeni ile yani kamusal kişiliğiyle egemenliğin sahibidir.⁹¹

Bodin, yönetim olarak ahlak ile yoğrulmuş, uyrukların monarkın yasalarına boyun eğdiği, monarkın doğa yasalarına uyarak uyruklarının doğal özgürlüklerine ve mülkiyetlerine saygılı olduğu meşru monarşiyi savunur. Bodin, meşru monarşiyi üç nedenden dolayı tercih etmektedir. Bunlar, bütün doğa yasaları monarşiyi en uygun devlet biçimi olduğunu savlar, devletteki en iyiler ancak monarşi ile ön plana çıkar son olarak da, egemenliğin mutlak, bölünemez ve sürekli olması yalnızca monarşilerde gerçekleştiğini vurgular.⁹²

Bodin'den sonra kurumsallaşmış bir egemenliğin temellerini Thomas Hobbes ortaya koymuştur. Hobbes'a göre; toplumsal ve siyasal birliktelik, doğanın bir eseri olarak veya doğaya göre gerçekleşmiş değildir. Doğal olan düzensizliğe işaret eder ve doğada çatışmalı durumlar mevcuttur. Bu durum insanları bir arada tutmadığı gibi, insanın doğasından kaynaklanan kimi tutkular yüzünden, insanları birbirine rakip ve düşman kılmıştır. Hobbes, insanlar arasında çatışmanın meydana gelmesinin nedeni olarak, rekabet, güvensizlik, şan ve şeref arzusunu görür. Bunların temelinde yatan, güç istemini arzulatan tutku kibir veya gururdur.⁹³ Doğal durumda bunlar ile karşı karşıya kalan insan, kendini herkesin herkes ile olan savaşın ortasında bulur. Çünkü herkes gücünün yettiği her şeye sahip olabilir. Doğal durum bütünüyle bir özgürlük durumudur. Kendini bu savaşta zayıf olarak hissedip, ölüm korkusunu yaşayan insan, toplumsal/siyasal birliği kurmanın peşine düşer.

⁹¹ a.g.e. s.406

⁹² a.g.e. s.412

⁹³ Hobbes, Thomas, Leviathan, (Çev. Semih Lim), Yapıredi Yayınları, İstanbul, 1995 s.94

Hobbes, biri silah zoru ile insanlara boyun eğdirmek olarak adlandırdığı edinilmiş egemenlik, diğeri de insanların kendi aralarında gönüllü olarak anlaşış egemen seçmeleri olmak üzere, egemenliğin iki yolla kurulduğunu belirtir. Edinilmiş egemenlikte insanlar egemenden korktukları için; sözleşmeye dayanan egemenlikte ise, insanlar birbirlerinden korktukları için egemenliğe boyun eğler.⁹⁴ Hobbes'e göre, insanların doğal durumun yarattığı güvensizlik ortamından kurtulmaları için, insanların kendi istemleri ile doğal durumda sahip oldukları bütün haklarını bir sözleşme ile bir egemene yani Leviathan'a devretmeleri gerekir. Bu sözleşmenin de birbirlerini eşit olarak kabul eden bireyler arasında olması gerektiğini belirtir. Çünkü sözleşme sonunda insanların elde edecekleri veya kaybedecekleri, ortak ve eşit bir yarardır.

Hobbes, insanları mutluluğa götürecek genel bir gücü kurmanın tek yolunun, insanların tüm güçlerini tek bir güce, Leviathan'a, vermeleri gerektiğini ifade eder. Kendi iradelerini ve düşüncelerini de onun iradesine ve düşüncesine bağlı kılmaları gerekir. Leviathan'ın elinde oluşan güç sayesinde herkesin iradesi biçimlenir ve bireylerin her birinin huzur ve güvenliğini sağlamak için, bir kişinin bu gücü ve imkanları kullanması devletin özünü oluşturur.⁹⁵ Sözleşme sonunda daha önce dağınık olan güçler tek elde toplanmış olur, böylece tek kişinin mutlak egemenliği başlamış olur. Egemen aslında sözleşmeye katılmamıştır, sözleşme sadece haklarını devredenler arasında yapılmıştır. Sözleşmenin geçerli ve sürekli olması için güce ihtiyaç vardır. Hobbes'un deyişi ile "kılıç olmadan sözleşme sözlerden" ibarettir ve insanı koruyamaz. Mutlak egemenin öncelikli görevi, bireylerin can güvenliğini sağlamak ve bireyin doğal durumda içine düştüğü korkuyu ortadan kaldırmaktır. Siyasal barışın tek sağlamanın yolu, Leviathan eylemlerini ve düşüncelerinin ne olduğunu söyler, uyruklar ise dinlediklerine itaat ederler.⁹⁶

Hobbes ve Machiavelli'nin ortaya koydukları sınırsız güçlerle donatılan ve bir hükümdarın şahsında temsil edilen iktidar anlayışları, toplum üzerinde korku ve zorlayıcı bir rıza oluşturma durumunu ortaya koyarlar. Hobbes'ta bireylerin kendi iradeleri ile katıldığı sözleşmeye aslında birey katılmak zorunda bırakılmıştır. Machiavelli'de Prens teknolojik olmayan çeşitli düzenek ve tekniklerle donatılmıştır. Her iki düşünürde gördüğümüz süreksizlik ve bireyin iktidar karşısında pasife edilişi,

---

⁹⁴ a.g.e, s.147

⁹⁵ a.g.e, s.130

⁹⁶ a.g.e, s.156

Foucault'nun iktidarında farklı düzenekler içinde ve farklı yöntemler ile karşımıza çıkmaktadır. Her iki düşünürün toplumsal yapının içindeki birey ile bir problemleri olmamıştır. Oysa Foucault'nun üzerinde durduğu olgu toplum içinde bireyselleştiren ve bunun üzerinde toplumsal yapıya nüfuz eden süreçtir.

Jean Jack Rousseau, Hobbes'un ortaya koyduğu "insanın, insanın kurdu" olması, herkesin herkes ile savaş durumunda olma durumunun ilkel doğa durumunun değil, toplumsal ilişkilerin oluşturduğu, özel mülkiyetin yarattığı ekonomik eşitsizliklerin ve hiyerarşilerin olduğu bir toplumsallaşma sürecinin ürünüdür. Rousseau, doğal durumda insanın özünü oluşturan iki ilke olduğunu belirtir. Bunlardan birincisi insanın kendini sevme tutkusu diğeri de bununla bağlantılı olarak kendini koruma içgüdüsüdür. Rousseau, insanların doğaları gereği, masum ve iyi olduklarını onun için doğal durumda insanların barış içinde yaşadıklarını belirtir.⁹⁷ Doğal durumda Hobbes'un belirttiği gibi savaş değil de, barış olmasının nedenini iki şeye bağlar Rousseau; birincisi insanın acıma duygusuna sahip olması, insan doğal durumda diğer insanlara empati ile yaklaşır, ikincisi arzuların maddi gereksinimleri aşmamasıdır. Çünkü doğal durumda insanın gereksinimleri "yiyecek, bir dişi ve dinlenmedir." Bunlar da doğada insana yetecek kadar olduğundan dolayı, insanın ne üretimde bulunmasına, ne de başkaları ile rekabete girmesine gerek yoktur. İnsan sadece doğanın sunduğu kaynaklara, şeylere bağımlıdır buda ahlaki bir durum taşımadığından, doğal durumda insan özgürdür.

Rousseau, insanın, doğal afet, tarım devrimi bununla bağlantılı olarak aile ve toplulukların oluşması, tarım devriminin maden devrimi ile buluşması beraberinde iş bölümlerinin ortaya çıkması ve son olarak insanların mülk sahibi olanlar ile olmayanlar şeklinde sınıflanmasının sonucu olarak, doğal durumunun sona erdiğini ve siyasal bir toplum oluşturmaya başladığını belirtir.

Siyasal oluşumu kuran, iktidarı elinde bulunduran zenginler, güvenlik, yasa, ortak çıkar gibi sözcüklerle, mülksüzleri kandırıp bir sözleşme devleti kurarlar. Rousseau'ya göre bu yalancı bir sözleşmedir. Çünkü eşitsizlik içinde gerçekleşmiş, amacı zenginlerin konumunu daha da güçlendirmek ve eşitsizlik üzerine kurulmuş ilişkileri kurumsallaştırmaktır. Hukuk ve barışı, siyasal güç ekonomik sömürü aracı

⁹⁷Thilly, Frank, Felsefenin Öyküsü, (Çev. İbrahim Şener), İzdüşüm Yayınları, İstanbul, 2000, s.208

olarak kullanır. Böylece Rousseau'nun belirttiği “insan özgür doğar, ama her yerde zincire vurulmuştur” durumunu ortaya çıkarır. Özgürlüğün yitirilmesi uygar toplum ile birlikte sadece yönetilenlerde değil, bütün insanların doğallıklarını yitirip yozlaşmalarına neden olur. Aslında kimse için özgür olma durumu kalmamıştır artık, “doğal özgür insan” ın yerini “toplumsal köle insan” almıştır.

Rousseau, insanın artık doğal duruma dönemeyeceğini, ama uygar insanı olduğu durumdan kurtarmak ve doğru bir siyasal oluşum meydana getirmek için, çıkar ile adaletin hayranlık uyandırıcı uyumunu sağlanması gerektiğini belirtir. Bunun da ancak bir toplum sözleşmesi ile gerçekleşebileceğini belirtir. Toplumsal sözleşmenin amacı; insanları bir birlik içine sokmadır. Toplumsal birlik durumunda her birey gücü ve özgürlüğünü başkalarınınkine bağlamak durumunda, bu bağlanmanın sonucunda da kendisinin de zararlı çıkmaması gerekir. Topluma katılan her birey “*canını ve malını oluşturacağı ortak güce devreder..... Bu ortaklıkta her birey, tüm öteki ortaklar ile birleşirken, yine de yalnız kendi istencine boyun eğer ve ortaklığa katılmadan önceki kadar özgür kalır.*”⁹⁸ Toplum sözleşmesi sonucunda, her birey, kendi üzerinde başkalarına tanıdığı hakların aynısını da kendisi de elde etmiş olur. Böylece herkes, yitirdiğini aldığı gibi, elindekini de korumak içinde daha güçlü olur.⁹⁹

Özü gereği “ortak iyilik” üzerine kurulan toplum sözleşmesinin amacı “toplumsal özgür insanı” yaratmaktır. Siyasal oluşum ve toplumsal sözleşme ile birlikte bir araya gelen insanların iradeleri genel iradeyi oluşturur. Genel irade sözleşme ile yaratılan ortak gücü yani devleti iyiliğe doğru yönlendirir. Genel iradenin uygulanması egemenliği oluşturur.¹⁰⁰

Rousseau, kendinden önceki birçok düşünürden farklı olarak aklın sınırları olduğunu belirtir ve akla mutlak değer yüklemeyi. Aklın ve akıl yürütmenin karşısına duyguları, içgüdüleri ve vicdanın sesi olarak adlandırdığı erdemi koyar.

Rousseau'nun, bir olumsuzluk içinde düşündüğü, uygar insanı yaşamın her alanında her yönü ile baskı altına alan, “modern kölelere” dönüştüren iktidar anlayışı, Foucault'da insan yaşamının her alanına sirayet eden, insanı denetim altına alan iktidar anlayışı ile paralellik göstermektedir. Rousseau insanı köleleştiren iktidar yerine, toplumu şeffaflaştırıp bütün insanları ortak bir sorumluluk altına almayı düşler ve bunu

⁹⁸Rousseau, Jean, J. Toplum Sözleşmesi, (Çev. Alpagut Erenuluğ), Öteki Yayınevi, İstanbul, 2007, s.46

⁹⁹ a.g.e, ss.46-47

¹⁰⁰ Ağaoğulları, Sokratesten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler, ss.572-596

uygun olan toplumsal bir sözleşme ortaya koyar. Foucault, bireylerin modern önelere dönüşmesi sürecinde, toplum üzerinde uygulanan teknik ve düzeneklerin neler olduğunu, nasıl oluştuğunu ortaya koymaya çalışarak, Rousseau'dan farklı bir açıdan yaklaşmasına rağmen, Rousseau gibi bireyin kendi şeffaflığı konusunda söz sahibi olmasını amaçlamaktadır.

B.4.Aydınlanma Sonrası İktidar

Aydınlanmanın akla olan inancını bir adım daha öteye götüren Hegel'e göre evrendeki her şey "Düşünce" ve "Akıl" dan kaynaklanır. Akıl tarafından açıklanmayan, aklın ilkelerinden çıkartılmayan hiçbir şey yoktur. Hiçbir şey tesadüfi olarak gerçekleşmez.

Hegel, ideal bir devlet modeli çizmemesine rağmen, Geist'in kendi bilincini gerçekleştireceği güçlü bir devlet olgusu yaratmak istemiştir. Özgürlük, örgütlenme ve tarihsel kategori çerçevesinde düğümlenen devletin akli olduğunu belirtir. Hegel, toplumların ve kişilerin ancak organik bir devlet içinde değer kazanacaklarını belirtir. Bunu diyalektik bir biçimde çözümler. Ona göre ilk organik kuruluş diyalektiğin tez safhası olan, üyeleri arasındaki ilişkiler sevgiye dayanan ve üyeleri arasında organik bağ bulunan ailedir. Ailedeki çocukların büyüüp, bağımsızlıklarını kazanıp aileden ayrılmaları, ailenin anti-tezi uygar toplumu oluşturur, bir anlamda klasik devlet kurulmuş olur. Uygar toplumda insanlar hiçbir zaman organik bağ oluşturmazlar, ilişkiler çıkarlar üzerinedir. Uygar toplum, ailenin aksine inorganik bir dönem olduğu gibi aynı zamanda geçici bir durumdur. Son aşama olarak anti-tezden sonra sentez gelecektir. Yani gerçek Devlet, Organik Devlet kurulacaktır. Organik Devletin kuruluşunda birey iradesinin, kişilerin hiçbir rolü yoktur. Hegel, bu devleti "Düşünce" nin en üst derecesi, aklın en mükemmel ve ahlakiliğin en yüksek belirtisi olarak karşılayacaktır.¹⁰¹

Hegel, tarihin üç aşamadan geçerek ussal tinin gerçekliğine yetkinlik kazandırabileceğini belirtir. Tek kişinin koşulsuz egemenliğinin özgürlüğü bastırması aşaması olan "oryantal Monarşi", özgürlüğün demagoji içinde yayılım göstermesi aşaması olan "Eski Yunan Demokrasisi", son olarak anayasaya bağlı olarak özgürlüğün yeniden bütünleşme aşaması olan "Hıristiyan Anayasa Monarşisi."¹⁰²

¹⁰¹ Göze, Ayferi, Siyasal Düşünceler ve Yönetimler, Beta Yayınları, İstanbul, 2000, ss.237-239

¹⁰² <http://www.felsefeekibi.com/site/default.asp?PG=1276>

Karl Marks düşünce yapısını, Hegel'in maddesel dünyadaki gelişmelerin, düşüncenin diyalektik gelişmesinin bir yansıması olduğu görüşünü ters çevirerek, düşünce dünyasındaki değişimlerin madde dünyasındaki değişimlerden kaynaklandığı olgusuna dayandırarak diyalektik materyalizm üzerine kurar. Hegel, felsefe ve dini, toplumları, kültürleri belirleyen ana bileşenler olarak görürken, Marks ise ekonomi ve üretim ilişkilerinin, toplumu ve kültürü biçimlendirdiğini belirtir. Marks'a göre sanat, felsefe ve din; toplumu, ekonomik yapının gereksinimlerine göre düzenlemek için ortaya çıkan üst yapılardır ve bunları belirleyen ekonomik alt yapıdır. Marks'a göre altyapı, üstyapıyı belirler.

Karl Marks, içinde yaşadığı modern dönemin eski değişimlere oranla daha radikal bir değişim içinde olduğunu belirtir. Modernite ile birlikte gelişen burjuva iktidarı adını verdiği iktidarı insan emeği üzerinde olumsuz bir durum meydana getirdiğini vurgular . Burjuva iktidarı ile insan yaşamı kendi aleyhine olan bir değişimin içine girmiştir. Marks bunu Komünist Manifesto'da şu şekilde dile getirir; *“Üretimdeki sürekli devrim, tüm toplumsal koşulların kesintisiz biçimde değişmesi, sürekli var olan belirsizlik ve rahatsızlık, burjuva dönemini bütün öncekilerden ayırır. Bütün bu sabitlenmiş ve dondurulmuş ilişkiler, eski ve saygı duyulan önyargı ve düşünceler silsileleri ile birlikte silinip süpürülür; yeni biçimlenmiş olanlar da daha kemikleşmeden modası geçmiş hale gelirler. Katı olan her şey buharlaşır; kutsal olan her şey kirletilir; insanoğlu da sonunda ciddi duyularla, yaşamın gerçek koşullarıyla ve kendi türü ilişkilerle yüz yüze gelmeye zorlanır... Burjuvazi yok olmak istemeyen tüm ulusları, burjuvazinin üretim tarzını benimsemeye zorluyor; onları uygarlık denen şeyi benimsemeye, yani burjuva olmaya zorluyor.”*¹⁰³

Emek kavramı diyalektik materyalizmin kaynağını oluşturur. Marks insan emeğini, insanın bilinci olarak değerlendirir. Emek kavramı insan etkinliğinin aracı olarak varoluşun ve toplumsal yapının belirli gücü olarak ön plana çıkar. Marks, insanın emek aracılığı ile kendini, toplumu ve doğayı değiştirip biçimlendirdiğini belirtir. Marks'ın ikinci önemli bir kavram olarak kullandığı yabancılaşma; kişinin veya toplumun içinde bulunduğu durum nedeniyle, ürünlerine, içinde yaşadığı topluma, doğaya ve kendi kapasitesine karşı bilinçsiz hale gelmesidir. Marks'ın “yabancılaşmış

¹⁰³ Marx, Karl, F.Engels, Komünist Parti Manifestosu, (Çev. Erkin Özalp), Nk Yayınları, İstanbul, 2005, s.14.

emek” olarak değerlendirdiği bu durumda, üretim sistemi efendileri emeğe el koymuştur.

Marks, emeğin el konulmasında önemli rol oynayan devleti, burjuva sınıfının ortak işlerini yürüten bir komite olarak tanımlar.¹⁰⁴ Devlet üretim araçlarının mülkiyetini ve denetimini elinde bulunduran ve egemen sınıfa hizmet eden bir araçtır. Kapitalist iktidarın egemen olduğu toplumda, üretim araçlarına sahip olan burjuva sınıfıdır. Burjuva sınıfı, devleti toplum üzerinde bir baskı ve empoze aracı olarak kullanır. Marks’a göre devletin diğer önemli bir görevi de burjuva sınıfını, kendi kendisine karşı korumak olduğunu belirtir.

Marks, kapitalist devlet anlayışının yerine “pozitif bir iktidar” anlayışı olarak değerlendirdiği sosyalizme yönelir. Marks, kapitalist iktidarının yerine, işçi sınıfının iktidar olduğu bir sistem kurgular. Bu siyasi bir iktidardır, her ne kadar ilk evrede iktidar, proletarya diktatörlüğünde cisimleşmişse de, bireylerden ayrı bir iktidar değil, bireyleri de kapsayan kollektif bir iktidardır. Marks, toplumun yapı taşları olarak gördüğü bireyleri duygulardan uzak bir molekül olarak düşünmez, tam tersine bireylere kaldıracabilecekleri kadar sorumluluk, bilinç yükleyerek eşitlikçi bir toplum yaratma peşindedir.

Marks, emeğin sömürleşmesi sürecindeki kapitalist iktidar biçiminin etkisini kırmaya çalışırken, yerine koymaya çalıştığı işçi sınıfı iktidarı da bir merkezi iktidar biçimidir. Her dönemin kendi doğrusunu belirleyen bir iktidar anlayışı olduğunu belirten Foucault, toplumsal oluşum ve ekonomik yapıda meydana gelen değişimlere bağlı olarak Marksizmin oluşturduğu klasik söylemin yetersiz kaldığını belirtir. Marksizm de iktidarın kaynağı ve uygulayıcıları bellidir. Foucault’da ise nereden geldiği, kimin üzerinde işlediği belirsiz olan, sınırsız sayıda iktidar ilişkisi vardır. Foucault’nun iktidar anlayışında; sadece emek üzerinden bireye ulaşan, bireyi yabancılaştıran bir iktidar değil, hayatın tüm alanlarında bireyi kuşatan bir iktidar ilişkileri anlayışı ile karşı karşıyayız

Marks’tan sonra Nietzsche de modernliğin mutlak doğruları olan akla ve bilime şüphe ile yaklaşır. Nietzsche’de modernlik, bilgi ve bireye ilişkin bir perspektifin ürünüdür. Nietzsche bireye kendi yaşamını kurması ve kendi değerlerini bulması için,

---

¹⁰⁴ a.g.e.,s.19

kültürel bir varlık olarak değerlendirdiği insanın yeniden inşasını gerçekleştirmeye çalışır. Bunun için öncelikle gerçeklikle bağımlı koparan iktidar sahibi kilise ile gerçek olmadığını belirttiği Tanrıyı eleştirir ve Tanrıyı öldürür. Tanrının ölümü ile tek bir dünya kalmıştır, yaşanılan dünya. Bu dünya için artık Nietzsche üstinsanın gerekli olduğunu ifade eder. Tanrının ölümü bütün değerler sisteminden arınmış olan üstinsanın kendini var etmesi adına bir doğuştur. Nietzsche'nin üstinsanı önceki insanın önüne geçen bir insandır. Nietzsche'ye göre iktidar sahibinin ölmesi ile savunmasız kalan insan kendisini güçlü kılmalı ve aşmalıdır. Tanrıyı öldüren Nietzsche, Tanrının yokluğunda yaşayabilecek bir kültür yaratımı için, değerlerin yeniden değerlendirilmesi gerektiğini belirtir. Bunun içinde mutlak olarak değerlendirilen hakikatleri yıkmaktan çekinmez, çünkü Nietzsche'ye göre güç istenci, gerilimi kendi içinde barındırır ve birey bu gerilimi algılayabildiği sürece güçlenir.

Nietzsche, gücü başka dünyada değil bu yaşamın kendisinde arar. Güçlü bir yaşam yaratmayı bu dünyada mümkün görür. Bir oluş olarak gördüğü bu dünyanın "güce yönelik bir isteme"¹⁰⁵ olduğunu belirtir. Güce yönelik isteme onun oluşumunu sürekliliğini sağlar. Nietzsche, "insanın en korkunç ve en esaslı talebini güce (iktidara) yönelik içgüdü"¹⁰⁶ olarak görür. Var olmanın temeline de bu güdüyü koyar. Yeryüzündeki bütün kargaşanın, iktidar tutkularından kaynaklandığını belirtir. Nietzsche iktidar kavramını, gücü isteme fiiline bağlar. Güç istenci sadece güce değil güce duyulan tutkuyu da kapsar. Güç istenci, hayatın bütün değerlerinin kaynağıdır. İnsanların iktidar hakikatleri ile edilgin hale geldiklerini belirten Nietzsche köle ahlakını eleştirir. Nietzsche'nin varmak istediği "ben size Üstinsanı öğretiyorum"¹⁰⁷ dediği, değerler yaratan ve her şeye bir yücelik atfeden üstinsandır. Nietzsche'nin Üstinsanı; iktidar talep eden, gücü isteyen, yaratandır. Güce sahip olan insan toplum içinde ve kendi üzerinde işleyen iktidar dinamiklerinin ve ilişkilerinin farkındadır artık.

Nietzsche'de gücün beden üzerinde sınırsız bir etkisi vardır. Nietzsche'den etkilenen, Foucault'da da bireyin ve toplumun denetim alınmasında beden üzerinde uygulanan ve beden üzerinde bireyi ve toplumu denetim altına alan sınırsız sayıda iktidar biçimi vardır. Her iki düşünürde de bedenin toplum içindeki konumunu belirleyende güçtür. Nietzsche'de "İktidar istenci tüm organik bedenler açısından

¹⁰⁵ Nietzsche, Friedrich, Aforizmalar, (Çev. Sedat Umran), Birey Yayıncılık, İstanbul, 2000, s.148

¹⁰⁶ Nietzsche, Friedrich, Güç istenci Bütün Değerleri Değiştirir Denemesi, (Çev. Sedat Umran), Birey Yayıncılık, İstanbul, 2002 s.355

¹⁰⁷ Nietzsche, Böyle Buyurdu Zerdüş, s.19

temeldir. İktidar istenci tüm öbür organizmalara tahakküm kurma, onları içirme, onlarla baş etme ve böylece Nietzsche'nin bedenine iktidar miktarı dediği şeyi artırma doğrultusunda evrensel bir etkiyi içerir.”¹⁰⁸ İnsanın doğasından kaynaklanan bir güç istenci yani yönetme ve yönetilme durumu vardır. Foucault da bu gücü belirleyici olan iktidar bir istençten değil, yaşamın içindeki ilişkilerden kaynaklanmaktadır. İki düşünürde de bu gücü sürükleyici olan dildir.

Bir toplumun var olduğu yerde ya da kişiler arası iletişimin olduğu her yerde her zaman bir iktidar da var olmuştur. İktidar tarih içinde genellikle toplum üzerine monarşik bir yapı olarak uygulanmıştır. 18. yüzyıl ile beraber iktidarın topluma değil artık tek tek bireylere yöneldiğini görmekteyiz. Foucault'un ilgilendiği iktidar tipi budur. Foucault iktidarı hem olumlu hem de olumsuz anlamda üretici bir güç olarak ele almıştır.

---

¹⁰⁸ Stauth, G., Turner, B. S. Nietzsche'nin Dansı (Çev. M. Küçük), Ark Yayınları, Ankara, 1997, s.106, Nakleden Hakan Yılmaz, Yüksek Lisans Tezi, M. Foucault'nun Biyo-İktidar kavramı Çerçevesinde Nazi Dönemi Propaganda Belgesellerinin Analizi, 2007, s.12

II. BÖLÜM

FOUCAULT'DA ÖZNE VE İKTİDAR KAVRAMI

A.FOUCAULT'DA ÖZNE

A.1.Foucault'da Özne Tanımı

Foucault'nun, kullandığı “özne” sözcüğünün iki anlamı vardır: Denetim ve bağımlılık yoluyla başkasına tabi olan özne, vicdan ya da öz bilgi yoluyla kendi kimliğine bağlanmış olan özne. Sözcüğün her iki anlamı da boyun eğdiren ve tabi kılan bir iktidar biçimini telkin ediyor.”¹⁰⁹Foucault, özneyi böyle tanımlarken aslında özneyi bildiğimiz anlamının dışında Fransızca’ da sujet (özne) kelimesinin ikinci anlamı olan “tebaa” yani boyun eğmiş, tabi olan anlamında kullanır. Foucault öznenin bu iki anlamı ile ortaya koymaya çalıştığı, birbirini tamamlayan nesneleştirme ve özneleştirme sürecidir.

Foucault, öznenin kendini tanımasının ve doğruyu söylemenin tarihini ortaya çıkarmaya çalışır. Ona göre, insan hem ruhsal açıdan içerden, hem de bedensel olarak dışarıdan, sürekli bir kontrol altında tutulmaya başlanmıştır. Foucault’ya göre birey, bedeni ve kimliği inşa edilen bir özneye dönüşmüştür. Bu inşa sürecini belirleyen, bireyi tahakküm altında tutan iktidardır. Foucault, özneyi tam olarak açıklığa kavuşturmak için iktidar ile olan ilişkisi içinde ele alır. İktidar ilişkilerinin doğru olarak işlenmesi için, bireylerin öznelere dönüştürülmesi gerekir.

Foucault'nun öznesi, modern “iktidar rejiminin” ürünü olan modern bireyselleşme sürecine ait bir öznedir. Artık toplumsal pratik ve teknikler, özneyi taşımaya başlamış, ona kimlikler oluşturmaya ve onu dönüştürmeye başlamışlardır. Özne sadece oluşturulmakla kalmamış, onu oluşturan yapıların ve söylemlerin taşıyıcısı olmuştur. Foucault, “klasik özne” nin oluşumunu, sorduğu iki ampirik soru aracılığı ile yerinden eder. “Birey nasıl resmi bilgi için bir sorun haline gelmektedir? (yönetim zihniyeti sorusu-başkalarının nasıl yönetileceği)” ve “Somut bireyler toplumsal öznelere nasıl dönüştürülür? (bireyselleşme sorusu- insanların kendi benliklerini nasıl yöneteceği).”¹¹⁰

Belli türden bir özneyi reddeden Foucault, değişik özne türlerinin hakikat oyunlarıyla var olan ilişkilerini ortaya çıkararak, farklı bir perspektifle öznenin tarihsel

¹⁰⁹ Foucault, Özne ve İktidar, s.63

¹¹⁰ Tekelioğlu, Orhan, M.Foucault ve Sosyolojisi, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1999, s.24

bir inşa olduğunu ortaya koyabilme çabasıdır. Foucault, özneler arasında bir özdeşlik olmadığını şu şekilde dile getirir:

“Farklı tür özneler arasında birtakım ilişkiler ve birbirine müdahaleler olduğu kuşkusuzdur, ama karşımızdaki özne aynı tür özne değildir. Her örnekte kendimizle farklı bir ilişki biçimi kurar, her örnekte farklı bir ilişki biçimi sergileriz.”¹¹¹

Burada üzerinde durulması gereken, farklı ilişkiler içinde kendi kendini oluşturan, kendi pratiklerini kendi belirleyip şekillendiren bir özne olmaktan ziyade, içinde bulunduğu toplumsal güç, yapı, kurumların vb. etki ve yönlendirmeleri ile inşa edilen, bir edilgen özne söz konusudur.

Foucault, modern öznenin antropolojisini, oluşturulan destekleyici üç söylemin sonucunda oluştuğunu belirtir;

a-Yeni bir özne (örneğin hasta): Örneğin 18. yüzyıl ile beraber deliliğe, bu döneme kadar taşıdığı statünün dışında bir statü hazırlandı. Bu yıllardan önce suça daha yakın olan delilik, hastalığa indirildi. Deliliğin doğası ile ilişkisi olmayan ama toplumsal yapının işleyişinin temel zorunlulukları ile ilişki halinde olan genel bir deli statüsü oluşturuldu. Oluşturulan statü ile birlikte deli toplumsal yapının içinde dört alandan dışlanma zorunda bırakıldı; çalışma, aile, dil ve oyundan.

b-Yeni bir iktidar mekanizması (örneğin akıl hastanesi, modern toplumsal yardım sistemlerinin programları): İktidar bireyin öznelmesi sürecinde, özneyi dönüştürmek ve değiştirmek için yeni kurumlara ihtiyaç duymuştur. İktidar, beden üzerinden özneyi kuşatmak için hastaneyi, kimlik oluşturma süreci ve ihtiyaç duyduğu suç üretme aygıtı olarak hapisaneyi vb. kurumları dönüştürüp, öznelme sürecinin aktörlerine dönüştürdü.

c-Gerçeğe sahip olan yeni bir özne (örneğin psikiyatrist): Özne kendisi ile olan ilişkisinin içinde dönüştürülürken, deneyimlerin (delilik, cinsellik, akıl sağlığı vb.) oluşmasını sağlayacak olan yeni bir özne (psikiyatrist, öğretme, doktor) meydana getirilmiştir.

Foucault, modern felsefeyle birlikte öznenin öncül olma konumuna yerleştirildiğini vurgular. Foucault, öznenin öncül olarak ele alınmasından çok, öznenin analizine yönelmek gerektiğini belirtir. Tarihsel bir yenilemenin içinde olan özneyi ele almak gerektiğini vurgular. Foucault, bilimsel bir nesne olarak insan öznesinin nasıl

¹¹¹ Foucault, Michel, Deliliğin Tarihi,(Çev. Mehmet Ali Kılıçbay), İmge Kitabevi, Ankara, 2006, s.272

oluşturduğunu sorunsallaştıran sistemin aksine, insan öznesinin olası bilginin nesnesi olarak kendini nereye oturttuğu sorununa yönelir. Bunun sonucunda Foucault çalışan ve yaşayan özne üzerinde durur. Foucault'nun bunun üzerinde durmasının nedeni, modernitenin ortaya koyduğu ana temalardan biri olan hakikat söylemi karşısında öznenin ne pahasına kendini ortaya koyabileceğinin ya da nelerden vazgeçerek eğitilmiş özneler haline getirildiğinin nedenlerini, meşruiyet arayışı içindeki iktidar olgusuna rağmen ortaya koymaya çalışmasıdır.

A.2.Foucault'da Özne Çözümlemesi

Foucault amacını; insanın kendisini, kendi yaşamının güzelliği için uğraş veren bir işçi olarak kurmasını amaçlayan bir kendilik pratiğinin ortaya çıkarılıp geliştirmesi olarak belirler.¹¹² Bundan dolayı Foucault, insanın özneye dönüştürülme sürecini kendine konu edindiğini ve kurguladığını belirtir. Foucault, verili olan bir özneyi tarihselleştirmek, yani öznenin tarih içinde aldığı biçimlerin analizini yapmak gibi bir çaba içinde olmadığını, öznenin söylemler ve pratikler yolu ile kurulduğu analizini yapmak gibi bir amaç içinde olduğunu vurgular.

Yönetim zihniyetinde meydana gelen değişimlerle beraber, iktidarın yeni bilgi sistemlerini kullanarak, yeni bir iktidar modelini uygulamaya koyması, öznenin üzerinde de daha ayrıntılı taktik ve teknolojilerin varlığını gerekli kılmıştır. Böylece özne üzerinde tekil ya da kollektif şekillendirme, düzeltme, yönlendirme ve değiştirme teknikleri ön plana çıkmaya başladı. Bu teknikler ile beraber öznenin zihinsel ve bedensel bütünsellikleri üzerinde işleyen “Benlik teknolojileri” ortaya çıktı. Öznenin daha önceden ele geçirilemez derinliğine inilerek, özne oradaki benliğinde ele geçirilmeye başlandı. Bunu ilk fark eden düşünür olarak Foucault gösterilebilir. “Benlik teknolojileri” kavramı artık benliğin ele alınmasının teknikler işi olduğunu bizlere gösterir. Böylece, *“bireylerin kendi bedenleri ve ruhları, düşünceleri, hareket tarzları ve varoluş biçimleri üzerinde, kendi imkânları ya da başkalarının yardımıyla bir dizi operasyon yapmalarını ve böylece belirli bir mutluluk, arınmışlık, bilgelik, kusursuzluk ya da ölümsüzlük haline ulaşmak üzere kendilerini dönüştürmelerini sağlayan”*¹¹³ “benlik teknolojileri” modern iktidarın bir özelliği olarak karşımıza çıkar. Benlik

¹¹² Foucault, Özne ve İktidar, s.88

¹¹³ Foucault, Michel, Gutman Huck, H.Hutton Patrick, Kendini Bilmek, (Çev. Gül Çağalı Güven), Om Yayınları, İstanbul, 2003 s.36

teknolojilerinin gelişmesini ekonomi ve siyasette oluşturulan diğer egemenlik teknolojilerinden ayrı düşünmemek lazım, onlarla iç içe gelişen, ekonomik-politik durumun belirlediği anlamlar, roller, kimlikler ve analizler çerçevesine bağlıdır.

Foucault, benlik teknolojilerini “hermeneutik”, yani “yorum bilgisi” ile ortaya koyar. Düşünce tarihinde, insanlar kendilerine ilişkin bilgilerini geliştirdikleri farklı yöntemler bulmuşlardır. Bunlar; ekonomi, biyoloji, psikiyatri, tıp ve ceza-bilimi vb. bilimlerdir. “Benlik teknolojileri” bu bağlam içinde 4 tiptir: İlki; nesnelere üretmemize, dönüştürmemize veya kullanmamıza olanak veren “üretim teknolojileri”dir. İkincisi; işaretleri, değerleri anlamları kullanmayı sağlayan “işaret sistemleri teknolojileri”dir. Üçüncüsü; bireylerin hareket tarzını belirleyen ve bireyleri iktidara bağımlı duruma getiren, özneyi nesneleştiren “iktidar teknolojileri”dir. Bireyin hedefini belirleyen bu iktidar teknolojileridir. Dördüncüsü; bireylerin kendi bedenleri ve ruhları, düşünceleri, hareket tarzları ve varoluşları üzerinde, kendileri ya da başkalarının yardımıyla düzenlemeler meydana getiren, birey üzerinde belirli bir mutluluğu, arınmışlığı, kusursuzluğu sağlamaya çalışan “benlik teknolojileri”dir.¹¹⁴

Bu dört tip benlik teknolojisi, işlevleri bakımından benzerlik gösterebilir de, her biri belirli bir iktidar tipi ile bütünleşmiştir. Benlik teknolojileri; kişinin bedeni, ruhu, düşüncesi ve var olma tarzının neler olması gerektiği hakkında belirleyiciliğe sahiptir. Benlik teknolojileri, bunları, kendi imkânları ya da başkalarının yardımıyla, bir dizi operasyon yaparak sağlarlar. “Benlik teknolojileri”, sadece bazı beceriler edinme anlamında değil, belirli tutumlar edinme anlamında da bireyin belirli bir eğitilme ve değiştirilme durumunu ortaya koyar. Amaç, kişiyi belirli türden mutluluğa, mükemmelliğe ve erdemlere bağlamaktır.

Özne ve öznel deneyimin, kendi düşüncesi için temel sorun olduğunu belirten Foucault, fenomenolojik yaklaşımı reddeder. Bunun nedeni, öznel deneyimin kaynağını ve nasıl biçimlendiğini açıklamak için öncelikle öznedeki yoğunlaşan ve öznenin deneyimini nasıl yaşadığına bakan yaklaşımları reddetmesindedir. Foucault, öznel deneyim biçimlerinin, *sorunsallaştırmalar* yoluyla oluşturulduklarını, geliştirildiklerini ve dönüştürüldüklerini öne sürer.

Foucault’da özne kendine ya da başkalarına bağımlıdır ve tabidir. Boyun eğdirme ya da tabi kılma sürecinde ön plana çıkan kavram “kapatma”dır. XVII.

---

¹¹⁴ a.g.e. s.36-37

yüzyıla özgü bir kurumsal yaratı olan kapatmayı, tedavi amaçlı bir kurum olarak düşünmenin aksine, onu sistemin ürünü, bir yapılanma olarak görmek daha doğru bir tespittir. Ekonomik önlem ve toplumsal tedbir olarak icat edilen bu kurumsal yaratı, başlangıçta bütün düzensizliklerin kaynağı olarak görülen dilencilik ve işsizliği önlemek görevini üstlenir. Dolayısıyla kapatma kurumlarının iki rolü birden vardır: Yoksulluğu gizlemek ve kitlelerin çektiği sıkıntıların doğuracağı toplumsal ve siyasi bütün çekincelerin önüne geçmek.¹¹⁵Foucault, kapatmanın nedenini:

“Kapatma, ona yüklediğimiz veya en azından onda var olduğunu kabul etmekten tat aldığımız tıbbi anlama sahip olmadan önce, tedavinin tamamen dışındaki bir kaygı nedeniyle talep edilmiştir. Onu gerekli kılan bir istihdam zorunluluğu olmuştur... Kurum başlangıçta kendine "bütün düzensizliklerin kaynağı olan dilencilik ve aylıklığı önleme görevi vermekteydi. Aslında bu, Rönesans'tan bu yana işsizliğe veya en azından dilencilığe son vermek üzere alınmış olan sonuncu büyük tedbir”¹¹⁶ olduğu şeklinde dile getirir. Örneğin kapatılma kurumlarından biri olan akıl hastaneleri, fiziksel nedenlerle çalışma yeteneği olmayanları ve bedensel olmayan nedenlerle çalışmayanları kapatma amacıyla kurulmuş, bunu da hastanelerin kurulması izlemiştir. Yoksullar, işsizler, hastalar, suçlular, deliler vb. aralarında hiçbir ayırım gözetmeksizin bir araya getirilmesinden oluşan, her türden fiziksel ve ahlaksal aşağılanmaya da katlanmak durumunda kalan ve oldukça büyük bir olgu olan “kapatma” artık “kapatılanlar” için toplumsal düzenleyici bir mekanizmaya dönüştü.

Kapatılma, toplum içinde normal olarak değerlendirilmeyen zararlı olarak düşünülen bireylerin, zararsız hale getirme süreci olarak görülebilir. Foucault insan faaliyeti alanını dört kategoriye ayırır: a)çalışma ve ekonomik faaliyet b) aile, cinsellik, toplumun yeniden üretilmesi c)Dil-söz d)Ayinler ve bayramlar gibi oyunsal faaliyetler.¹¹⁷Toplum içinde farklı olan, bu dört alanda ortak olarak tanımlanmış kurallara uymayan bireyler artık marjinal olarak adlandırılırlar.

Bu dört kategorinin hepsinde dışlananlar olduğu gibi, dışlanma alanlar arasında farklılıklar göstermektedir. Örneğin, birinci kategoride birçok toplumda başkalarının çalışmalarını denetlemek ve ruhsal güçlerle aracı hizmeti gördükleri için, siyaset ve din

¹¹⁵Sarup, Madan, Post-Yapısalcılık ve Post Modernizm, (Çev. A. Baki Güçlü), Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara 2004, s.90

¹¹⁶Foucault, Deliliğin Tarihi, s.68

¹¹⁷Foucault, Michel, Büyük Kapatılma, (Çev. Işık Ergüden), Ayrıntı Yayınları, İstanbul,2000, s.77

adamları doğrudan çalışmazlar. İkinci kategoride yeniden üretimin dışında kalan bekârlar, travestiler vb. Üçüncü kategoride söylemde de kuraldışı çalışanlar; örneğin şairler. Son olarak dördüncü kategoride bütün toplumlarda tehlikeli ya da oyunun nesnesi olduğu için bayramlardan ve oyunlardan dışlananlar vardır. Bunun yanında aynı kişinin bütün alanlardan dışlandığı da görülür. Hemen hemen bütün toplumlarda deli her şeyden dışlanır, duruma göre deli, oyunsal, büyüsel, dinsel ve patolojik bir durum içinde değerlendirilir.¹¹⁸

Kapatmayı, bir toplumsallaştırma girişimi olarak da görebiliriz. Bu girişimi basit bir kapatma olarak görmek doğru değildir. Kapatmanın gerçekleşme gerekçeleri yasanın ve meşru düzenin işleyiş normlarına bir aykırılığı gerekli kılmalı ve sistemce meşru bir yargılama mekanizmasının işlerliği dahiline sokulmalıdır. Önce bir sanık rolüne sokulan ve daha sonra da bir analiz konusu edilen özne, sosyolojik yapının ve iktidar mekanizmasının kalıcı hakikatleri içinde bir uygulamaya sokularak ıslah edilir. Öznenin doğal yönüne ait olan davranışların yerine, sistemin davranışlarını sergilemesi için, özne bedensel olmayan cezalandırmalarla normalleştirilmeye çalışılır. Burada amaçlanan öznenin sadece olumsuz olarak görülen özelliklerini değiştirmek değil, doğasını değiştirmektir.

Öznenin, toplumsal olanın dışında kalan ve iktidar tarafından belirlenenler ötesindeki her eylemi, iktidar oluşturması olan yaptırım kurumlarının devreye girmesi kaçınılmazdır. Örneğin delilik olgusu, genel olarak toplumsal olandan ayrı bir eylem olarak yabancılaşan ve doğal halinde değil de, toplumsal ve hukuki alanda normal olarak değerlendirilen insanın karşısındakini tanımlamak için seçilmiş bir kavramdır. Delilik iki yönlü olarak, özneyi özgürlüğünden mahrum bırakma sürecidir. Bunlardan birincisi deliliğin doğal hareketi ve onu başkasının iktidarına sokan, bunama veya mahkûmiyet sebebiyle kendi malları üzerindeki tasarruf hakkını kullanmasının kanunlarla yasaklanması ve kapatma hareketi, diğeri de delinin kendi toplumuna ve kendisine yabancılaşmasının bilincine vardırılması. Bu şekilde, deliliğin özne üzerinde bir manipülasyon aracına dönüştürüldüğünü görmekteyiz. Delilik, hukuk ve toplum etrafında genel-geçer kaidelerin belirginlik kazandığı normalizasyon sürecinin içinde artık iktidar yaratısının bir aracı, bir parçasıdır. Foucault bunu:

¹¹⁸Rigel, Nurdoğan, Kadife Karanlık, (Foucault, Chomsky, Lacan...), Su Yayınevi, İstanbul, 2005, s.118

“ *Delilik, modern kültürün bilgi nesnesi haline getirilerek, özne bölünmesinde nesneleştirme hedefinin asıl amaç olan standardize etmede kıymetsiz, bir kıymetlendirici haline gelir. Amaç, normalizasyonu sağlamak; yani her türlü toplumsal ve psikolojik düzensizliği elimine ederek hem akıllı hem gövdesi belirlenmiş, kolayca öğrenebilen özneler yetiştirmek*”¹¹⁹ şeklinde ifade eder. Deliliğin normalizasyon süreci içinde çok önemli bir deneyim olarak kurulması; “insanlar artık o kadar zorunlu bir şekilde delidirler ki, deli olmamak da deli olmanın başka bir türüsü”¹²⁰ olarak karşımıza çıkar.

İdealist geleneği bütünüyle reddeden Foucault, geleneksel özne anlayışlarından farklı bir özne anlayışı geliştirmiştir. Foucault, merkez özne kavramı anlayışına, epistemelerde kurucu bir öznenin olmadığını, öznenin içinde bulunduğu dönemin bir ürünü olduğunu belirterek karşı çıkar. Modernite ve aydınlanma ile beraber özne akıl merkezli olarak kuruluyordu. Ancak Foucault öznenin, sadece akılla değil, akıl sağlığı, söylem pratikleri ve deneyimlerle kurgulandığını belirtir. Foucault oluşturulan öznenin sadece epistemolojik değil, kurumsal anlamda da meşru kılındığını gösterir. Örneğin; “deli”yi, “mutlak öteki” olarak kurma pahasına ve sadece teorik bedeli ödeyerek değil, kurumsal bedeli ve psikiyatr örgütlenmesinin belirlediği ekonomik bir bedeli ödeyerek gösterir.

A.2. Özneleştirme Kipleri

Foucault; özneleşmeyi, “*bir öznenin ya da özbilincin mümkün düzenleme biçimlerinden ancak birisi olan bir özneliliğin kurulmasını sağlayan süreç*”¹²¹ olarak niteler. Özneleşme sürecinin sonunda öznenin kuruluşu elde edilir. Özneleştirme biçimleri ve öznelleşme süreci iki analiz biçimine uygun düşer. Bir taraftan insanı öznelere dönüştüren nesneleşme biçimleri, diğer taraftan da, insanın kendilik ilişkisi içinde teknikler yolu ile kendini kendi varoluşunun öznesi olarak kurması.¹²² Bununla beraber Foucault, insanların öznelere dönüştürülme kiplerinin bir tarihi oluştuğunu ifade eder.

Bu kiplerden ilki dil bilgisi, filoloji ve dil bilim alanlarında, konuşan öznenin nesneleştirilmesidir. Yine bu birinci kip refah ve ekonomi analizinde üretken öznenin, emek harcayan öznenin nesneleştirilmesi ya da doğa tarihi ve biyolojide salt yaşıyor

¹¹⁹ Şaylan, Gencay, Postmodernizm, İmge Kitabevi, Ankara, 2006 s.262

¹²⁰ Timur, Taner, Felsefi İzlenimler, (Sartre, Althusser, Foucault, Derrida), İmge Kitabevi, Ankara, 2005, s.53

¹²¹ Foucault, Özne ve iktidar, s.260

¹²² Revel, Judith, Foucault Sözlüğü, (Çev. Veli Urhan) Say Yayınları, İstanbul, 2012, s.98

olma olgusunun nesneleştirilmesidir. Örneğin bu alanlardaki klasik epistemenin değişiminin ilk göstergesi, dilin temsili yapısının yeniden yaratılan özneye göre değiştirilmesi ve de kaybolmasıdır. “Refah”, “yaşayan”, “varlıklar” ya da “söylem” gibi nosyonlar, kullarımdaki sözcüklerin saydamlığı düşüncesine başvurmaksızın değiştirildi. Dilin temsili yapısının yerinden edilmesine yönelik olarak Foucault: “Sesler, heceler ve kökler üzerinde temsildekenden farklı bir örgütlenme dayatan, bir sistemde gruplanmış biçimsel öğelerden oluşan yeni bir dil tanımı ortaya çıkmakta”¹²³ olduğunu belirtir. Örneğin emek nosyonu, yaşayan ekonomik öznelerle doğrudan bir göndermesi olmaksızın, işlememeye başlayan gereksinim nosyonu ile yeniden tanımlandı. Sonuç olarak “öznenin dışlanmış olduğu bir dil”¹²⁴ ortaya çıkmaya başladı.

İkinci tip kipte Foucault’un “bölücü pratikler” diye adlandırdığı öznenin nesneleştirme biçimleridir. Özne, ya kendi içinde bölünmüş ya da başkalarından bölünmüştür. Bu süreçte nesneleşen özne; deli ile akıllı, hasta ile sağlıklı, suçlu ile masum vb. gibi yaşam pratiklerinde bölünmüştür.

Foucault, son olarak insanın kendi kendini özneye dönüştürme biçimi üzerinde durur. Yaşayan, çalışan ve konuşan bir birey olarak insanın; ekonomi, biyoloji ve filoloji kanunlarıyla doğrudan uyum içinde olduğu keşfedildi. Böylece insan, bir organ ya da bir mêtâ gibi düşünölmeye başladı. Bu keşfin sonunda modern öznenin bireyselliğinin kurulduğu bireyin bedeniydi artık. Foucault: “*Beden, özel ve indirgenemez uzamsallığı ile şeylerin uzamına yine de eklemelenemeyen muğlak uzamın bir parçasıydı. Bu deneyimde, arzu bütün şeylerin bir değer ve görece değer farzetmesi temelinde ilksel bir istek olarak, dil ise bütün zaman, başarı ve eşzamanlıkların eklemelenebileceği bütün söylemlerin seyri içinde verilmeye*”¹²⁵ başladığını belirtir. Cinsellik alanında insanların kendilerini “cinsellik öznesi” olarak tanıma biçimleri buna örnek gösterebiliriz. Modern toplumun cinsellik söylemi, cinselliği düzeltmek ve bir cinsellik normu yaratmak için normalleştirici iktidarı kullanır.

Yaşam, çalışma ve dil insanı belirleyen koşulların çerçevesini oluştururlar ve insanın varoluşu belirlenmelerini bunlar belirlemektedir. Foucault klasizmden modernliğe geçişi sağlayan eşiğin “kelimeler temsillerle kesişmekten ve şeylerin

¹²³Tekelioğlu, M. Foucault ve Sosyolojisi, s.97

¹²⁴ Foucault, Michel, Maurice Blanchot, Dışarının Düşüncesi, Hayalimdeki Michel Foucault, (Çev. Ayşe Meral), Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2005, s.15

¹²⁵Tekelioğlu, M. Foucault ve Sosyolojisi, s.102

bilgisini kendiliklerinden çerçevelemekten çıktıklarından aşılış¹²⁶ olduğunu ifade eder. Dilin temsili olan klasik yapısından yani temsilden kopan dil, artık modern dünya içinde karmaşık bir sistem içinde var olmaktadır. Temsil artık şeylere ilişkin bir görünüştür. Varlık temsilin içinde, kendi olarak değil, diğer insanlar ile kurduğu ilişki içinde vardır. Bunun sonucunda bilgi için nesne, bilen için de özne olan ikircikli bir insan konumu ortaya çıktı.¹²⁷

İnsanın bilginin hem öznesi hem de nesnesi olarak yapılandırılması, modern özne için modern bir sorun meydana getirdi. Başka bir deyişle insanın nesneleştirilmesi, onu “sonluluğa” düşürdü. 19. yüzyıl öncesi insanının gündelik yaşam içindeki hayvansal yaşayış tarzı ve kalıplaşmış kelimelerle düşünmeye zorlanması, insanı bir alışkanlıklar varlığına dönüştürdü. Foucault insanın içine düştüğü bu durumu negatif bir sonluluk olarak adlandırır Foucault. 19. yüzyıl ile beraber insan, hayatın, çalışmanın ve dilin içinde pozitif olarak hapsedilmesi ile beraber, insan bilgisi de bu alanların içinde hapsedilerek sonlu bir bilgi alanına düştü. İnsanın hayatın, üretimin ve dilin yasalarına göre tekrar biçimlenmesi onu Foucault’nun belirttiği pozitif bir sonluluğa düşürdü. Bu da Foucaultcu modern özne projesinin kökenini oluşturdu.

A.4.Sorunlaştırma ve Sorunlaştırma Araçları

Foucault; sorunsallaştırmayı “Herhangi bir şeyi doğru ve yanlış oyununa sokan ve onu bir düşünce nesnesi (ister ahlaki düşünce, ister bilimsel bilgi, isterse siyasi analiz vb. biçiminde olsun) olarak kuran söylemsel ve söylemsel olmayan pratikler bütünü olarak tanımlıyor. Foucault’nun doğru ve yanlış oyunu ya da genel hakikat oyunu olarak kastettiğini, insanın varlığını tarihsel biçimde deneyim olarak düşünülmesi gereken, başka bir ifade ile sorunlaştırılan şey hakkında hakikatlerin üretilmesi için var olan kurallar bütünü olarak algılayabiliriz.”¹²⁸ Başka bir ifade ile Foucault, hakikat oyununu “*doğru şeylerin keşfi değil; bir öznenin bazı şeyler hakkında söyleyebileceği şeyin, doğru ya da yanlış sorunuyla bağlantılı olmasını belirleyen kurallar*”¹²⁹ olarak tanımlar. Foucault, nesneleşme ve özneleşme sürecinin bağımlılık ilişkisi içerisinde hakikat arayışının bir hakikat oyunu olduğunu ifade eder.

¹²⁶Foucault, Michel, Kelimeler ve Şeyler, (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay), İmge Kitabevi, Ankara, 2001, s.425

¹²⁷ a.g.e. s.435

¹²⁸Foucault, Özne ve iktidar, s.13

¹²⁹Michel, Foucault, Felsefe Sahnesi, (Çev. Işık Ergüden), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2004, s.352

Sorunlaştırma, ne önceden var olan bir nesnenin temsil edilmesi anlamına gelir ne de söylem yoluyla var olmayan bir nesnenin yaratılması anlamına. Sorunlaştırma ayrıca sorunlaştırma öncesi hiçbir şeyin var olamadığı ve söz konusu deneyimlerin birilerinin kafasından çıktığı anlamına da gelmez. Belli bir tarihsel anda bazı davranış biçimleri delilik diye nitelendirilip ve sınıflandırılırken, başka zamanlarda veya benzer biçimler yok sayılıyor.¹³⁰ Foucault'nun ortaya koymaya çalıştığı, sorunsallaştırma öznesi olan delilik diye bir şeyin var olmadığı kanıtlamak değil, deliliğin hangi söylemler, hangi hakikat oyunları, hangi tanımlama yoluyla sorunsallaştırılarak, akıl hastalığı olarak değerlendirilmesine neden olan kurumsal bir alana dâhil edildiğini görmektir. Bu anlamda sorunsallaştırılan şey delilik, kurulmuş olan deneyimse 'akıl hastalığı' olarak ortaya çıkıyor.

Foucault; özneleşme sürecinde sorunsallaştırmanın üç ana eksen üzerinde gerçekleştiğini vurgular; "Bilgi, iktidar ve etik"¹³¹. Foucault'ya göre bunları düzenleyen "söylem"dir. Foucault, söylemi bilgi ile iktidar ilişkilerinin iç içe geçtiği bir öge olarak tanımlar. "Belirli bir söylem çerçevesinde cisimleşmiş kategorilerin yalnızca bilgiyi değil iktidarı da oluşturduğu tezi Foucault'ya aittir"¹³² Bilgi ve iktidar söylemlerin içindedir, söylem ile birlikte hareket ederler. Söylemler, iktidarı harekete geçiren, güçlendiren, üreten olabileceği gibi; bazen de iktidarı zayıflatan, yıpratıcı ve silinmesini sağlayandır. Foucault, söylemlerin özne ve nesne ayrımını ortadan kaldırdığını, hem nesne hem de özneye ilişkin olan söylemlerin, nesnelere yarattığı gibi özneleri de yarattığını ifade eder.

Bilgi, iktidar ve etik kendi içinde belli kavramlar ve kuramlar içerirler. Bunun sonucunda üretilen hakikatlerle bir bilgi alanı, norm ve kurallar ile iktidar alanı, bilgi ve iktidar alanı ile de "etik"i yani bireyin kendisinin de içinde bulunduğu bir ilişki biçimi oluşturulur. Bunun sonucunda kendimizin tarihsel bir ontolojisini yaptığımızda; karşımıza, bilgi öznesine (delilik, hastalık, yaşam, dil, suç ya da cinsellik gibi bir deneyim) gönderme yapan bilgi alanını görürüz. İktidar ilişkilerinin öznesi, örneğin delilerin, hastaların ve suçluların kurumsallaştırılması ve normal insanlardan ayrılıp tecrit edilmesini düzenleyen normatif bir sistemin sonucu oluşur. Normatif sistem hakikat oyunlarının ne olduğunu gösterdiği gibi, iktidar ilişkilerinin ve teknolojilerinin

¹³⁰ Foucault, Michel, Doğruyu Söylemek, (Çev. Kerem Eksen), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2005, s.133

¹³¹ Foucault, Özne ve İktidar s.14

¹³² Hekman, Susan, Bilgi sosyolojisi ve Hermeneutik, (Çev. Hüsamettin ARSLAN-Bekir BALKIZ), Paradigma Yayınları, İstanbul, 1999, s.226

tarihsel analizini de içerir. Kendi eylemlerimizin etik öznesi olarak da insanın kendisiyle olan ilişkisinin, bireylerin kendilerini tarihsel bir deneyimin öznelere olarak örneğin; deli, hasta, suçlu, eşcinsel ya da normal olarak kurma, tanıma, kabullenme ya da reddetme pratiklerinin, belirli bir etik çerçevesinde geçerli olan hakikat oyunlarının bir sonucudur.¹³³ Foucault, bu üç eksenin birbirine yakından bağlı olduğunu belirtir ve her birinin var olma koşullarının diğer ikisiyle karmaşık ilişkiler içerdiğini söyler.

Foucault, bilgi ve iktidarın karşılıklı etkileşim içinde birbirini üreterek ve çoğaltarak toplumsal yapının iskeletini oluşturduğunu, etğinde bireylerin kimliklerinin nasıl olması gerektiğini şekillendirerek tabloyu tamamladığını ifade eder.

Foucault, özne ve deneyimlere dair oluşturulan hakikatleri, sorunlaştırmalar yoluyla tarihsel olarak kurulmuş olduklarını görebilmenin önemli sonucunu, hakikatlerin olumsal olduğunu, çizdikleri sınırların aşılamaz olmadığını ve bu sınırların dayattığı bireysellik ve kimliğin dönüştürebilir olabileceğini göstermek olduğunu vurgular. Foucault, hakikatlere dair; söylediklerimiz, düşündüklerimiz ve yaptıklarımızı belirleyen sınırlar üzerinde düşünmek gerektiğini belirtir.

B.FOUCAULT'DA İKTİDAR ÇÖZÜMLENMESİ

B.1.Foucault'ya Göre İktidar

Foucault'ya göre iktidar, bir eylemler kümesinin başka bir eylemler kümesi üzerinde etkili olduğu bir bütünsel yapıdır. *“İktidar doğrudan ve aracısız olarak başkaları üzerinde değil, başkalarının eylemleri üzerinde eylemde bulunan bir eylem kipidir; eylem üzerinde potansiyel ya da fiili eylem, gelecekteki yada şu andaki eylemler üzerindeki bir eylem.”*¹³⁴ İktidar, bireylerin ya da grupların davranışlarını ve davranışın mümkün sonuçlarını yönlendiren bir yönetimdir. Başka bir ifade ile Foucault; iktidarı *“modern dönem ile beraber insanın yaşamasına, çalışmasına ve konuşmasına ilişkin kurumların (okul, hastane, hapisane, fabrika, kışla...) ve söylemlerin (tıp, hukuk, ekonomi, eğitim...) birlikte ortaya çıkardıkları bilginin, “benin” bireyselleştirmesini gerçekleştirmek amacıyla kullanılmasının doğurduğu bir dış iktidar”*¹³⁵ olarak tanımlar. Kısaca; iktidarı bireyler arasındaki bir ilişki olarak da tanımlayabiliriz. Bu tür ilişkiler

¹³³a.g.e. s.14

¹³⁴a.g.e., ss.73-74

¹³⁵Urhan, Veli, Michel Foucault ve Arkeolojik Çözümleme, Paradigma Yayınları; İstanbul, 2000, s.9

spesifik ilişkilerdir, üretimle, iletişim vb. ile bir ilgileri olmamasına rağmen onlarla birleştirilebilir.

Foucault; somut birey ve gruplara atıfta bulunmaksızın, iktidarın hem niyetsel hem de akılcı olduğunu belirtir. İktidar ilişkileri, doğaları gereği akılcıdır ama nedensel olma zorunlulukları yoktur. İktidar, zihniyetlerde kurulmuş toplumsal ve tarihsel alışkanlıklar üzerine çalışmak için yöntemsel bir araçtır. Bundan dolayı o, iktidarı bir ilişki, bir eylem biçimi olarak görür. Ama bu daha önce de belirttiğimiz gibi doğrudan doğruya başkaları üzerinde değil, başkalarının şimdiki ya da gelecekteki eylemleri üzerindeki bir etkidir. Bir ilişkinin iktidar ilişkisi olabilmesi için her iki tarafın da sonuna kadar eylemde bulunabilecek durumda olması ve bu ilişkide bir tepki ya da cevap alanının var olması gerekir.

İktidar, yalnızca özgür özneler üzerinde yalnızca özgür oldukları sürece işleyebilir. Bu anlamda özgür olmak, farklı ve çeşitli davranış biçimleri ve tepkilerin gerçekleşebileceği bir imkânlar alanının olması anlamındadır. Bu imkânlar alanının sürekli kendini yenilemesi, var etmesi iktidarın güdümündedir. Bu alan bireyi denetim altında tutmak için değil, bireyin kendini var edeceği iktidarın karmaşık ilişkilerini bir baskı aracı olmadan, kendi özgür iradesi ile kabul edebileceği bir alandır. Birey, iktidar alanının üstünde oluşturduğu sistemin karşısında değil, tam ortasındadır. İktidar ilişkisinin var olabilmesi için, iktidar alanının tıkanmaması gerekir. Yönetim ve yapılandırma ilişkisi, tek yönlü ve sabit olmamalıdır ve tersine çevrilebilir olması gerekir. Bunun tersi oluşmuş ise orda iktidar değil, tahakküm olurdu ve tahakkümün olduğu yerde bir iktidar ilişkisinden bahsedemedik.

İktidarı oluşturan şey, direniş ya da direniş imkânlarıdır. Birey, iktidarı tahakküm olarak değil, özgür yaşamın bir parçası olarak yaşar. Hayatını idame ettirirken ona ihtiyaç duyar. Aslında bir disiplin olarak da değerlendirebileceğimiz iktidarı, birey bir disiplin olarak değil, hayatın bir parçası olarak yaşar. İktidar özneye direniş imkânları sağlarken aslında kendi varlığının devamı için de imkânlar yaratmış oluyor. Bu nedenle Foucault' ya göre her ne kadar disiplinci bir toplum "normalizasyon toplumu" olarak tanımlanmışsa da, Foucault disiplinci toplum ile disipline olmuş toplumu birbirinden ayırır. Foucault bunu şöyle ifade eder; *"her ne kadar modern toplumu disiplinci, normalizasyon toplumu olarak tanımlansa da, iktidarı da bir tür tahakküm gibi gösterdiğini kabul etse de disiplinci toplumun "disipline olmuş" toplum*

anlamına gelmediğini, disiplin yöntemlerinin yayılmasının insanların tümüyle itaatkâr hale gelmesi olmadığını belirtir. İktidar durmaksızın sorar, bizi sorguya çeker, durmadan soruşturur, kaydeder, gerçeklik arayışını kurumsallaştırır, bunu meslekleştirir.”¹³⁶

Disiplinci toplumu oluşturan disipliner iktidar, bireyler üzerinde istediği amacı norm ile belirlemeye başlar ve bireyleri buna uyumlu hale getirmeye çalışır. Normlarla oluşturulmaya başlanan bir normalizasyon toplumunu hedefler. Disipline olmuş toplum üzerinde işleyen iktidar biçimi yaşama güvenlik algısı içinde müdahale eder. Burada hak ve hukuk muğlaklaştırılır ve öznellik arzulara indirgenir. Hukuk üzerinde kendini meşrulaştırmaya çalışan bir iktidar biçimi ile karşı karşıyayız.

Hukuk üzerinde işleyen güvenliği önplana alan iktidar “hayır” kavramını kullanırken, disipliner iktidar “evet” kavramını kullanır. Hukuk belli davranışları yasaklama üzerine işlerken, disiplin ise davranışların kanıksanması ve biçimlenmesi üzerinde durur. İki iktidar biçimi de toplum üzerinde belirli bir denetim sağlamaya çalışır. Özneler belli kalıplara sokulur ve bu şekilde davranışları ve düşünceleri sağlanmaya çalışılır.¹³⁷

İktidar ilişkilerinin her yerde olması onları sınırsız güç sahibi yapmaz, yani bütün gücü ellerinde bulundurmazlar. İktidar ilişkilerinin çokluğu, kesişmeleri, kırılganlıkları ve tersine çevrilebilirliklerinden dolayı, tek yönlü davranışları tıkayan, yanlış bir iktidarın var olmadığını gösterir.

B.2.İktidar İlişkileri ve Özgürlük

Foucault; özgürlüğü, insan doğasının gizlenmiş ve bastırılmış doğruluğunu keşfetmek olarak değil, insanın kendisine dönmesi ve kendini yaratıcı bir biçimde yeniden kurması olarak tanımlar. Foucault’ya göre öznesi olarak tanıtıldığımız deneyimlerin kurulmasını gerçekleştiren söylemsel ve söylemsel olmayan pratiklerin merkezinde bir iktidar alanı vardır. İktidar ilişkilerini, toplumsal dokuya yayılmış anonim işleyen söylem ve pratikler olarak tanımlar. Söylem, “toplum” için de kurucu bir pratik olarak doğrudan dili çağırıştırılmaz, dil anlamına gelmez; tersine, bir isme ve bundan da önemlisi, kendinin bir pratiği olan dil tarafından dokunan karmaşık bir

¹³⁶ a.g.e., s.85

¹³⁷ Gambetti, Zeynep, *Foucault’da Disiplin Toplumu-Güvenlik Toplumu Ayrımı*, Mesele Dergisi, s.20. İstanbul, 2008, ss.43-46

pratikler kümesinin öznesine karşılık gelir. Foucault, bu nosyonun açıklamasını şöyle yapar:

*“Genelde söylem ve özel olarak da bilimsel söylem, değişik düzeylerde ve değişik yöntemlerle yaklaşabileceğimiz ve yaklaşmamızı gerektiren çok karmaşık bir gerçekliktir. Bununla beraber reddettiğim bir yaklaşım varsa o da gözlem yapan özneye mutlak bir öncelik veren, bir eyleme kurucu bir rol atfeden, kendi bakış açısını tarihselliğin merkezine yerleştiren-kısaca, aşkın bir bilince yol açan-(geniş anlamı ile fenomenolojik yaklaşım olarak adlandırılabilir) yaklaşımdır. Bana öyle geliyor ki bilimsel söylemin tarihsel çözümlemesi, son kertede, bilen öznenin bir kuramına değil ama söylemsel pratiğin bir kuramına tabi olmalıdır.”*¹³⁸Foucault'nun öznesi, söylemlerdeki “taktikler, stratejiler ve programların” öznesidir. Foucault'nun modern öznesi tarihsel süreçte değil, sadece bizim modernliğimizde anlamlıdır.

Foucault'ya göre söylemin geliştirdiği ve üretken hale getirdiği iktidar, bireyler arasındaki bir eylem biçimidir. Daha önce de değindiğimiz gibi iktidar, doğrudan doğruya öznelerle müdahale olarak değil de, onların şimdi ya da gelecekteki eylemleri üzerinde işler. Bir ilişkinin iktidar ilişkisi olabilmesi için her iki taraf içinde bir tepki ya da cevap alanının var olması gerekir. Burada bir iktidar ilişkisinin olabilmesi için önemli bir kavrama ihtiyaç duyulduğunu görmekteyiz; “özgürlük”. Özgürlük, davranış ve eylemlerimizin önünde oluşan engelleri aşmak için sahip olduğumuz güç olarak algılanabilir. İktidar, özgür özneler üzerinde, özgür oldukları sürece işleyebilir. Dolayısıyla iktidar ve özgürlük birbirini dışlayan bir çatışma ilişkisi içinde değil, çok daha karmaşık bir ilişki biçimi içinde yer alırlar. Bu ilişkide özgürlük, iktidarın işleminin ön koşulu olarak görülebilir.¹³⁹Özgürlük, davranış ve eylem biçimlerimiz önünde engel oluşturan ya da oluşturabilecek etmenlerin yokluğu (yani negatif bir özgürlük) değil; bu engelleri aşmak için sahip olduğumuz güçlerin kullanımınıdır. Yani pozitif özgürlüktür.¹⁴⁰

Özgürlük aynı zamanda bireyin kendisine direnme odaklarını yaratmasını sağlar. Foucault, direnme odaklarının ne olduğunu tam olarak açıklayamasa da, direnme odaklarının işlevinin;

¹³⁸ Aktaran Tekelioğlu, M.Foucault ve Sosyolojisi, s.83

¹³⁹ Foucault, Özne ve iktidar, s.21

¹⁴⁰ a.g.e., s.22

“Her tarihi oluşum kendi iktidar ve direnme biçimini ortaya çıkarmaktadır. Eski direnme güçleri ve odakları ile yeni tip iktidar ile mücadele etmek ancak kaos yaratır; yeni iktidar biçimlerine yeni direnme biçimleri yeni öznellikler gerekmede”¹⁴¹ olduğunu belirtir.

Foucault; iktidarın olduğu her yerde mutlaka bir direniş ya da direniş imkânı olduğunu da belirtir. Foucault; direnme odakları çokluğunun, iktidar çokluklarını yarattığını belirtir. Foucault, iktidarın mekanizmalarının sadece iktidarın genel-geçer ve egemen olduğunu belirlemeye yönelik değil aksine herkesin konumunu, eylem kipini, her iki tarafın direniş ve karşı saldırı olanaklarını belirlediğini belirtir. İktidar ilişkilerinin içeriğini anlamak için belki de direniş biçimlerini incelemek gereklidir. Erkeklerin kadınlar, ebeveynlerin çocuklar, psikiyatrinin akıl hastaları, tıbbın genelde insanlar, yönetimin insanların yaşama biçimleri üzerindeki iktidarına muhalefet etme biçimleri incelenmelidir. Bu mücadeleler her ülkede farklı oranlarda ortaya çıksa da uluslararası nitelik taşırlar. İkinci olarak bu mücadelelerin amacı, iktidarın iktidar olarak etkiye sahip olduğu alanla ilgilidir. Örneğin tıbbın insan bedeni üzerindeki denetlenemeyen iktidarı eleştiri konusu olur. Bu mücadeleler, bireyin konumunu sorgular. Bir yandan farklı olma hakkına sahip çıkarak bireyi birey yapan unsurları vurgularken, diğer yandan bireyi parçalayan, başkalarıyla bağını koparan, bireyi yalnızlaştıran her şeye karşı çıkarlar.¹⁴²

İktidarın karakteristik özelliği, bazı insanların başka insanların davranışlarını az çok bütünüyle belirleyebilmesidir. Zincire vurulup dövülen bir adam kendisi üzerinde güç uygulanmasına maruz kalmaktadır. Ama bu iktidar değildir. Ne var ki, ölümü tercih ederek ağzını açmamakta ısrar etmek gibi kesin bir tavır koyabileceği bir durumda konuşmaya kışkırtılabilmişse eğer, o takdirde belli bir şekilde davranmaya itilmiş demektir. Bu durumda o insanın özgürlüğü iktidara tabi olmuştur. Yönetime boyun eğmiştir. Eğer bir birey özgür kalabilecek haldeyse, bu özgürlük ne kadar dar kapsamlı olursa olsun, iktidar onu yönetime tabi kılmayı başarabilir. Örneğin deliliğin bir hakikat alanına sokulmasının nedeni 17. yüzyılın başından itibaren ortaya çıkan ve iktidar kurumlarıyla yakın ilişki içinde olan “kapatma” pratiklerinde ve pratiklerin nüfus ve üretim süreçleriyle ilişkisinde aranması gerekir.

¹⁴¹ Akay, Ali, Foucault’da İktidar ve Direnme Odakları, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2000, s.135

¹⁴² Foucault, Michel, Toplumunu Savunmak Gerekir, (Çev. Şehsuvar Aktaş), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2003, s.38

B.3.Yeni Bir İktidar Anlayışı Olarak: Biyo-İktidar

Foucault, hukuksal-söylemsel model olarak tanımladığı geleneksel model iktidarı bir hükümlanlık, yasa, yasaklama ve itaat sistemi içinde tasarlar. Bunun aksine, Foucault 17. yüzyılın sonundan itibaren Batı toplumlarına hukuksal söylemsel modelin aksine, yeni bir iktidar biçiminin hâkim olmaya başladığını vurgular. Negatif ve sınırlayıcı olan ve hükümlanın yaşama hakkı üzerinde söz sahibi olmasıyla tanımlanan hukuksal söylemsel modelin iktidar anlayışının tersine, Foucault'nun Biyo-iktidar olarak tanımladığı bu yeni iktidar biçimi üretken yaşamı desteklemeye, yaşamın sağladığı güçleri sınırlamayı değil, bu anlamda daha pozitif olan bir iktidardır.

Yeni iktidar biçimi olan Biyo-iktidar bireyin biyolojik yaşamının yanında, bireyin yönetilmesi, denetlenmesi ile en iyi şekilde kullanılması için örgütlenmesinden sorumludur. İnsan yaşamının siyasal teknikler alanına girmesini, siyasal stratejilerde ortaya sürülmesini Foucault, bir toplumun moderniteye girme eşiği olarak görür. Bio-iktidar bedensel cezalandırmayı reddetmekte, onun yerine, ıslah edici ve üretken olabilecek cezalar uygulamaktadır. Foucault bunu şu şekilde belirtmektedir; *“Biyo-İktidar tahakküm ve hegemonya ilişkileri getiren ayrımcılık ve toplumsal hiyerarşi etmenleri olarak da etkili olmuştur. Ama bu etkiyi yaparken kullandığı teknikler negatif ve sınırlandırıcı değildir ve bedensel şiddeti dışlar. Çünkü bireyin biyolojik yaşamı ve onun sahip olduğu güçleri sınırlamak ve en uç noktada yok etmek yerine daha da güçlendirmek, en iyi şekilde kullanmak, örgütlemek ve denetlemek zorundadır.”*¹⁴³

Bedene hâkim olan Biyo-İktidar; beden hareket ve işleyişlerini düzenli bir şekilde tasarlayarak, bedenin kendisinden beklenenleri yerine getirmesi beklenir. Foucault, bedenin bu şekilde itaatkar hale gelmesi sürecini, politik bir teknoloji olan disiplin kavramı ile açıklar. Foucault disiplini; *“bedene işlemlerinin özenli denetimine izin veren, onun güçlerini sürekli olarak tabi kılınmasını sağlayan ve onlara bir itaatkarlık, yarar oranını dayatan yöntemler”*¹⁴⁴ olarak görür. Disiplinin birinci amacı, iktidarın istediği normalleştirmeyi sağlamaktır. Normalleşmeyi beden üzerinde sağlarken, sadece bedenin fiziki olan kısmı ile yetinmemektedir. Bunun daha ötesine derinlere etki etmekte ve ele geçirmeye çalışmaktadır. Foucault bu durumu da şöyle dile getirmektedir; *“İnsan bedeni, onun derinlerine inen, eklemlerini bozan ve onu yeniden oluşturan bir iktidar mekanizmasının içine girmektedir. Aynı zamanda bir iktidar*

¹⁴³Foucault, Özne ve iktidar, s.17

¹⁴⁴ Foucault, Michel Hapishanenin Doğuşu (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay) İmge Yayınları, İstanbul,2006 s.210

mekaniği de olan bir siyasal anatomi doğmaktadır, bu anatomi başkalarının bedenlerine, yalnızca onların istenilen şeyi yapmaları için değil, aynı zamanda öyle istenildiği üzere, hız ve etkinliğe uygun olarak belirlenen tekniklere göre iş görmeleri için nasıl el konulabileceğini tanımlamaktadır. Disiplin, böylece bağımlı ve idmanlı bedenler, itaatkâr bedenler imal etmektedir.”¹⁴⁵

Biyo-iktidarın beden üzerindeki işleyişini Foucault, “*Hükümrânlık öldürüyor ya da hayatta bırakıyordu, şimdi ise yaşamak ve ölüme bırakmaktan ibaret olan, ayarlama iktidarı diyeceğim bir iktidar doğdu*”¹⁴⁶ şeklinde ortaya koyar. Bu yeni iktidar biçiminin, Foucault’nun deyişi ile artık yok etme gibi bir amacı yoktur, tersine var olanı ayarlama, ondan yaralanma gibi bir amacı vardır. İnsan bedeni de biyo- İktidarın amacına aracılık edecek olan araçların başında gelmektedir. Günün, toplumunun hangi bedene ihtiyaç duyduğunu biyo-iktidar belirler. Artık beden üzerindeki amaç; beden ne kadar tabii kılınabilir, kullanılabilir ve bunu gerçekleştirmek için beden ne kadar geliştirilebilir. Beden, itaatkâr hale getirildikten sonra, artık beden üzerinde çalışma, bireyin, hareket ve davranışlarının manipüle etme ve baskı siyaseti oluşmaya başlar.

Biyo-iktidar yaşama iki biçimde müdahale eder ve gelişir: a)Bedenin anatomo-politiği ve b)Nüfusun biyo-politiği”

İnsan bedenini bir makine olarak düşünen birinci biçimi disiplinci bir iktidardır. Foucault disiplini, düzenleştirici¹⁴⁷ olarak düşünür. Disipliner iktidarın amacı insan bedenini disipline etmek, yeteneklerini geliştirmek, daha verimli, uysal kılmak ve ekonomik denetim sistemleriyle bütünleştirmektir. Foucault bunu bedenın anatomo-politiği olarak adlandırır. Disipliner iktidar modern yaşam içinde “yumuşak başlı bedenler” üretmeyi hedeflemektedir.

Disipliner iktidar, “yumuşak başlı bedenleri” üç farklı yoldan üretir. İlki insanların neler yaptıklarını, onları gözlemleyerek denetlememiz gerçeğine dayanan “sıradüzensel gözlemedir.” Modern mimarlık sistemi hem insanların işlevsel gereksinimlerini karşılayan hem de, “içeridekileri görünür kılan” yapılar inşa etmektedir. Örneğin bloklar arası karşılıklı birbirini görebilen, iyi aydınlatılmış, geniş pencerelere sahip sınıfların okullarda inşa edilmesi, öğretmenin sınıf içinde gözlenebilirliğini sağlamış ve öğretmen denetim altına alınarak ondan en yüksek verim

¹⁴⁵ Foucault, Hapishanenin Doğuşu, s.211

¹⁴⁶ Foucault, Toplumunu Savunmak Gerekir, s.252

¹⁴⁷ Urhan, Veli, Foucault, Say Yayınları, İstanbul, 2010, s.82

alınmaya çalışılmıştır. Benzer örnekler hapisanelerde, fabrikalarda uygulamaya konulmuştur. Teknolojik gelişmelere bağlı olarak günlük yaşam, kitle iletişim araçları, kamera sistemleri vb. ile gözlenerek denetim altına alınmaya başlanmıştır.

Disipliner iktidar, denetimi sağlamak için ikinci olarak “düzgüleştirci yargıyı” kullanır. Bu bireylerin eylemlerinin doğruluğu veya yanlışlığı açısından değil, eylemlerin bireyi nereye taşıdığını, başkalarının eylemleri ile karşılaştırmasına dayanır. “Düzgüleştirci yargı” yaygın bir denetim biçimi olmasının yanında ondan kaçış yoktur. Çünkü her bir başarı düzeyi için söz konusu olan ölçüt daha yüksek bir hedefin olanaklı olduğunu söylemektedir. Yine eğitim üzerinden gidersek bir öğrencinin genel bir sınavda yetenekleri oranda başarılı olarak kalmayıp, sınavda en başarılı olan 50 kişinin aldığı derecenin içinde yer almasına göre değerlendirilmelidir. Bir üniversite iyi bir eğitim kurumu olarak kalmayıp en iyi on üniversiteden biri haline gelmelidir.

Foucault, son olarak bireyleri bir “yazma ağı” içine yerleştiren “yoklamayı” bir denetim mekanizması olarak görür. Foucault, yoklamayı bireyler üzerinde birbirlerinde ayırt edilebilmelerini ve yargılanabilmelerini sağlayacak saydamlığı yaratan “düzgüleştirci bir bakış” olarak görür. Her yoklama, sonunda buna maruz kalanların (öğrenciler, iş başvurularında bulunanlar, hastalar vb.) hakkındaki bilgileri toplar ve oluşturduğu düzgülerle onları denetlemeye başlar.¹⁴⁸

Biyo-iktidarın ikinci biçimi, insan bedenine doğal bir tür olarak yaklaşan ve nüfusa denetleyici bir denetim getiren, “Nüfusun biyo-politiği” dir.

Foucault, doğum-ölüm, sağlık düzeyi, yaşam süresi gibi durumlar ve bunları etkileyecek koşulların denetim altına alınmasının, nüfusun bio-politikasını oluşturduğunu belirtir. Foucault tarafından kullanılan bir kavram olan nüfusun bio-politikasının asıl amacı, sağlık, doğum ve nüfusu hastalıklardan koruyucu bir dizi işlemin yapılmasını sağlamaktır. Yani kısaca nüfusu kontrol eder. Siyasal, biyolojik, bilimsel olarak nüfus kavramı, birey ve bedenlerin kontrolü söz konusu olduğunda kendini gösterir.

Foucault'nun nüfusun bio-politikasında, “cinsellik” kavramı önemli bir yer tutmaktadır. Cinsellik bir bedene, terbiye, enerji düzenlenmesi, güç gibi yöntemler ile bağlı iken, diğer yandan da nüfus düzenlenmesine bağlıdır. Cinsellik hem yaşamın, hem de bedeninin içine girmenin başlangıç yoludur. İktidar cinsellikten hem disiplin olarak,

¹⁴⁸Gutting, Gary, Foucault, (Çev. Hakan Gür), Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2010, ss.122-126

hem de düzenleyici olarak yaralanır. Foucault'ya göre *“İşte bu yüzden 19.yüzyılda cinsellik, yaşamların en ufak ayrıntısına değin izlenir; davranışlarda izlenir, düşlerde kovuşturulur; en küçük çılgınlıklarda ondan kuşkulunılır; yaşamın ilk yıllarına değin peşinden gidilir; bireyselliğin şifresi haline gelir, onun hem çözümlenmesini sağlar, hem de eğitilmesini olanaklı kılar.”*¹⁴⁹ Böylece cinsellik de yaşamın yönetilmesi noktasında önemli araçlardan biri haline dönüşmüş olmaktadır.

Foucault cinselliğin tanımından çok, onun toplumdaki işlevinin üzerinde durur. Modern hayatın içinde hareketli, değişken ve konjonktürel olan bir “cinsellik tertibatı”nın oluştuğunu ifade eder. Foucault cinsellik tertibatı konusunda; “Kadın bedenlerinin histerikleşmesi, “çocukların cinselliğinin eğitim bilimine dâhil edilmesi”, doğurganlık davranışının toplumsallaşması” ve “sapkın hazların psikiyatikleşmesi” olarak, dört “iktidar ve bilgi mekanizması”na dikkat çeker. Bu mekanizmaların da yöneldiği figürler; histerik kadınlar, mastürbasyon yapan çocuklar, malthuşçu çiftler ve sapkın yetişkinlerdir. Bu mekanizmalar modern çağda cinselliği meydana getirirler.¹⁵⁰

Günümüze baktığımızda iktidarların, kitleleri uysal, bağımlı ve tüketen birer özneye dönüştürmesi sürecinde cinselliği kullandıkları görülmektedir. Oluşturulan cinsellik mekanizması ile biyo-iktidar bedenin en ufak hareketlerini ve fikirlerini içine hapseder. Bugün televizyonlaşan dünyada diğer özneler üzerinde en etkili olmanın yolu olan reklamlarda cinselliğin ön planda olduğunu görmekteyiz. Foucault cinselliğin sadece bedenler ile sınırlı kalmadığını, ekonomik süreç içinde cinselliğin önemli yer tuttuğunu, kendisine ait bir piyasa ekonomisi oluşturup, bireylere müdahale ettiğini belirtir.

Foucault'ya göre; Biyo-İktidar, modern toplumların önemli buluşlarından biridir ve kapitalizmin gelişmesinde de vazgeçilmez bir unsur olmuştur. Kapitalizm ile birlikte gelişen iktidar, bedeni denetlemeye başlamıştır. Kapitalizm, bedenin üretim sürecine denetimli girmesini ve nüfusun ekonomik süreçleri içindeki verimliliğini uygun hale getirmeye çalışır. Tüketim toplumunun hazcı yapısındaki temel nesnenin beden olması ile birlikte, toplumsal çözümlerde beden artık merkezi bir konum almaya başlamıştır. Kapitalist üretim biçimi içinde bedenin sahip olduğu güçlerin emek gücüne

¹⁴⁹Foucault, Michel, Cinselliğin Tarihi, (Çev. Hülya Tufan) Afa Yayınları, İstanbul,1989, s.26

¹⁵⁰Poster, Mark, Foucault, Marksizm ve Tarih, (Çev. Feride Güner), Otonom Yayıncılık, İstanbul, 2006, s137

dönüştürülmesi ve üretim gücü olarak kullanılması, iktidarın beden üzerindeki işlevini bitirmemiştir. Bunun yanında bedenin emeği, gücü, itaatkâr ve uysal kılınmalı, kontrol altına alınıp, bağımlı hale getirilmesi gerekir.

Foucault, kapitalist toplumla beraber eski cezalandırma yöntemlerinin işlevini yitirmeye başladığını, çünkü halkın önünde yapılan cezalandırmaların bir işgücü oluşturmaya katkısı olmadığı gibi, bireyi ıslah etme konusunda işlevselliğini kaybetmeye başladığını belirtir. Bundan dolayı iktisadi ve toplumsal düzenin taleplerine uygun yeni bir cezalandırma yöntemine (ıslah etme) ihtiyaç duyulmaya başladığını söyler. Bunu da yeni bir iktidar biçimi olan, biyo-iktidar ve gözetlenme olarak adlandırabileceğimiz Panoptikon (görünmeden gözetleyen iktidar) ile ihtiyaç duyulan iktidarın ortaya konulduğunu ifade eder. Foucault artık iktidarın, intikam almaktan çok ıslah etme biçiminde işlendiğini belirtir. Islah etme sürecinin hedefi, toplumsal genel düzenin korunması ve ıslah olmuş bireylerin bu düzene yeniden dâhil edilmelerini sağlamaktır.¹⁵¹

Kısaca biyo-iktidarı özetlersek; biyo-iktidarı, bireyi etki altına alan, cezalandıran ya da çoğul bir şey olarak düşünmemek gerekir. Bu yeni iktidar biçimi, bireyin hareketlerini, söylemlerini, arzularını yani bireyi birey yapan her şeyi meydana getiren bir iktidardır. İktidar, kendi devamlılığını sürdürmek için, kendini var etmek için özneyi araç olarak ortaya koyar. İktidar, kurduğu, oluşturduğu birey üzerinde işler. Foucault, iktidarın bireyi kategorize ederek, bireyselliğini belirleyerek, onu bir kimliğe bağlayarak, üzerinde bir hakikat yarası oluşturarak, gündelik yaşamına müdahale ettiğini belirtir. Bu da ironik olsa da bireyleri özgürleştiren bir iktidar biçimi olarak gözüktür.

Biyo-iktidarın gelişiminin önemli bir sonucu da yasanın giderek arka plana geçmesi, bunun yerine iktidarın ortaya koyduğu normların önem kazanmasıdır. Yasanın sınırlayıcı bir özelliği bulunmakta ve en son noktada silahı da ölümdür. Oysa nesnesi yaşam olan bir iktidarın düzenleyici ve denetleyici mekanizmalara ihtiyacı olduğu gibi, oluşturduğu normlar ile bu düzenleme ve denetlemeyi sağlar. Yasa artık norm gibi işlemeye başlamış ve hukuk sistemi, amacı yaşamın güçlerini düzenlemek olan bir aygıtlar bütününe dahil olmuştur. Yasanın mevcudiyeti artık, iktidarı gizlemek içindir. Yaşam üzerinde odaklanan Biyo-İktidar bir normalizasyon toplumu oluşturmayı

¹⁵¹ Foucault ve Derrida, Aklın Öteki Yüzü, (Çev. İsmail Yılmaz), Bilgesu Yayınları, Ankara,2009, s.159

hedefler, yani insanları normlara uymak zorunda bırakan, onları normalleştiren bir iktidar. Bunu yaparken emek nosyonunu kullanarak bireyleri özneye dönüştürür ve normalleşmenin içine katar. Normalleştirme süreci yukarıdan bir baskı ile değil, yeni kurulan toplumsal örgütlenme biçimlerinde gizil bir ikna etme yöntemi ile gerçekleşir. Bu gizil ikna yöntemleri çalışma, sevgi, saygı ve iyi alışkanlıklar ile bireyin yaşamının içine sokulmuştur. İktidar yaşam alanları yaratırken, bazı bedeller ister. Foucault'ya göre; “iktidar bir bedeli olmadan işlemez.”¹⁵²Bu bedelin hem siyasi, hem de iktisadi yönleri vardır.

B.4.İktidarın Bedeni Evcilleştirme Teknikleri-Dispositifler

Şiddetin Biyo-İktidar ile beraber dışlanmasıyla, bedenin iktidar tarafından denetim altına alınmasında, toplumsal bütüne yayılan yeni tekniklere ihtiyaç duyulmuştur. Somut düzenlemeler biçimini alan bu teknikleri Foucault “**dispositif**”, yani “müdahale aygıtları”-“iktidarın çeşitli düzenekleri” olarak değerlendirir. Bedenin iktidar tarafından kuşatılmasında, şiddetin yerine kullanılan yeni ve ince tekniklerdir. Dispositifleri bir gerçeği temsil eden öğeleri başka öğelerle ilişkilendirme becerisi olarak adlandırabiliriz.

Dispositifler, Foucault'ya göre; “söylemler, kurumlar, mimari biçimler, düzenleyici kararlar, yasalar, idari tasarruflar; bilimsel, felsefi, ahlaki önermelerden oluşan heterojen bütünler; bu söylemsel ve söylemsel olmayan öğeler arasındaki ilişkilerin oluşturduğu sistemlerdir. Dispositiflerin işlevi stratejiktir; yani güç ilişkilerini güdümlenmek, belli bir yönde geliştirmek ya da önlerine geçmek, dengelemek, kullanmak işlevine sahiptirler.”¹⁵³Dispositiflerin stratejik işlevi, verili bir tarihsel anda, bir ihtiyaca cevap vermek olarak görülebilir. Dispositifler zararlı olan öğelerin dengelenmesini, sınırlamasını ve önlenmeye gerek kalmadan etkisiz kılma görevlerini yerini getirirler. Dispositifler daima bir iktidar ilişkisi içinde yer alırlar.

Dispositifler, iktidar tarafından ortaya koyulmakla beraber iktidarın kendisini yönlendiren bilginin sınırlarına bağlıdırlar. Foucault, “bilgi iktidardır” derken, aslında iktidarın bilgiye tabi olduğunu kastetmez. İktidar ile bilginin ayrılmaz olduğunu, bilginin iktidar ilişkilerinin doğal bir bileşeni olarak görür. Çünkü iktidar ve bilgi

¹⁵²Foucault, Michel, İktidarın Gözü, (Çev. Işıl Ergülen), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2003.s.94

¹⁵³Foucault, Özne ve İktidar, s.18

karşılıklı olarak birbirlerini tamamlarlar, kendi bilgisini oluşturmayan iktidar olmadığı gibi, iktidar ilişkileri oluşturmayan bilgi de yoktur. Bilgi, doğrunun yanlıştan değil, bilimsel olarak karakterize edilebilecek olanın edilemeyecek olandan ayrılmasını mümkün kılan “dispositif” olarak adlandırılabilir. Bilgi alanı hakikatlerinin oluşturduğu söylemin etkisi olmadan, iktidar ilişkileri yürütülüp güçlendirilemez. Bilgi güçlü olmanın, egemen olmanın gereği olarak, iktidarın aracıdır. Bilgi ve iktidar daima birbirini tamamlayan ve güçlendiren iki güçtür. İktidar bilgiden beslenirken, öbür taraftan da bilgi iktidardan beslenir. İktidar bilgi üretirken, bilgi de iktidarı şekillendirir ve zayıf yönlerini gizler.

Sorunlaştırma odakları (delilik, hastalık, dil, emek, suç) bilgi ve iktidar eksenleri bir araya gelerek dispositifleri, söylemsel ve söylemsel olmayan pratik yumaklarını oluştururlar. Bu pratikler yoluyla dispositifler bir takım deneyimler kurup, insanları bu deneyimlerin bir öznesi olarak tanıtır, onlara kendi hakikatlerini dayatır. Böylece iktidar aslında ne kadar bireylere yönelmiş ise de, sistemler aracılığı ile genele nüfuz eder gibi, tek tek bireylere etkide bulunur. Dispositifler, şiddet olmadan iktidarın bedeni kuşatmasını, onun itaatkâr ve uysal hale gelmesini sağlar.

Dispositiflerin içinde değerlendirebileceğimiz “insan”, “ruh”, “birey”, “insan bilimleri”, gibi modern kavramlar da aslında iktidarın insan bedenini kuşatmak için geliştirdiği söylemin, yani bilgi-iktidarın bir ürünü, bilgi ve iktidar ilişkilerinin eklemlendiği bir öge, iktidarın bilgiyi ortaya çıkardığı, bilginin de bu iktidarı genişletip güçlendirdiği bir çarktır. Öznellik, kişilik, bilinç gibi kavramlar ve analiz alanları bu öğelerden çıkarılmıştır.¹⁵⁴ Bilgi ve iktidarı dispositiflerle birbirine bağlayan Foucault, böylece bazı deneyimlerin tarihin belli dönemlerinde neden sorunlaştıklarını açıklamakla kalmıyor, aynı zamanda bir doğruluk oyununda başka bir şey keşfetmenin ve doğruluk oyununun tümünü değiştirmenin mümkün olduğunu ortaya koymaya çalışıyor.

İktidarı, bireyi, cezalandıran, ya da parçalayan bir şey olarak düşünmemek gerekir, iktidar sorunlaştırma odakları ve dispositifler ile bireyi özgürleştirerek kuşatır. Bedenin, hareketlerin, söylemlerin, arzuların birey olarak tanımlanması ve kurulması iktidarın birinci etkilerinden birisidir. Birey ve iktidar birbirlerinin karşısında değil,

---

¹⁵⁴ a.g.e., s.19

bilgi ve iktidar ilişkisinde olduğu gibi, birbirlerinin tamamlayıcısıdır. İktidar, kurduğu, oluşturduğu birey üzerinde kendini var eder.

B.5.Bir İktidar Aracı Olarak Devlet

Foucault, modern devleti, bireylerin üstünde yer alan yada onları görmezden gelen gelişmiş bir şey olarak değil, aksine bireye biçim verilmesi ve bireyin bir çok spesifik örüntü ile tabii kılınması koşulu ile dahil olabileceği gelişkin bir yapı olarak görür. Bu bakımdan, devleti bireyselleşmenin gerçekleştiği zemin ya da pastoral/hukuksal iktidarın yeni bir şekli olarak görmenin mümkün olduğunu ifade eder.¹⁵⁵

Temelde dispoitifler yolu ile işleyen “Biyo-İktidarın” strateji terimleri ile düşünülmesi gerektiğini ifade eden Foucault, bu stratejilerinde belli hegemonya biçimlerinde kristalleştirdiğini vurgular. İktidar ilişkilerinin kristalleşerek aldığı biçimlerden en çok öne çıkanın devlet olduğunu ifade eder. Foucault buna şu şekilde vurgu yapmaktadır; “ *devlet genel kanının tersine yalnızca bütünleştirme teknikleri ile işleyen, bireyleri görmezden gelen ve bütünü ya da bir sınıfın ya da bir grubun çıkarını gözeten değildir. Aynı zamanda bireyselleştiren, insanları kurulmuş deneyimlerin öznesi haline getiren, yani “Bilinç ya da özbilgi yoluyla kendi dayattığı kimliğe bağlayan” ve bu yolla denetim altına alan bir iktidardır.*”¹⁵⁶ Burada artık devlet ile birlikte yürüyen iktidar alanının, toplumun üzerinde bir iktidar kurmaktansa, birey üzerinde bireyselleştirmeyi bazı stratejiler ile öne plana aldığı görülmektedir.

Devlet bir iktidar mı yoksa iktidar tarafından kullanılan bir araç mı? Devleti, iktidarın stratejilerde istediği kimliğe ve özneye dönüştürdüğü bireyi hegemonya altında tutmak için 16.yüzyıldan itibaren sürekli değişim gösteren iktidarın kullandığı bir teknik olarak görebiliriz. Devleti iktidar kaynağı ya da birikim noktası olarak düşünmek, tüm iktidar dispoitiflerinin nedeni olarak devleti görmemek gerekir. Foucault, İktidar ilişkileri bağlamında devlete şu şekilde vurgu yapar; Devlet, “*bedeni, cinselliği, aileyi, akrabalığı, bilgiyi, teknolojiyi, vb. kuşatan bir dizi iktidar ağı karşısında üst yapısal konumdadır ve bu iktidar ağları, özünde belli büyük yasaklama işlevleri etrafında yapılanan bir “meta-iktidar”la koşullandırılan- koşullanan ilişkisi içinde yer alır. Ama,*

¹⁵⁵ a.g.e.,s.66

¹⁵⁶ a.g.e.,s.69

yasaklar getiren bu meta-iktidar, ancak büyük negatif iktidar biçimlerinin zorunlu temelini sağlayan çok çeşitli ve belirsiz iktidar ilişkilerinde kök saldığı ölçüde yerleşebilir ve kendine sağlam bir zemin bulabilir.”¹⁵⁷

Devlet iktidarının, diğer iktidar biçimlerinden türediği ve bunların üzerindeki en üst düzeydeki iktidar olduğunu söyleyemesek de, diğer iktidar biçimlerine dayandığını, devlet iktidarının varoluş sebebinin diğer iktidar biçimleri olduğunu söyleyebiliriz. Örneğin ailede, işyerinde, hastalar ile sağlıklı olanlar arasında var olan iktidar ilişkilerinin devlet iktidarından kaynaklandığını söylemek zordur. Devlet görünürde her ne kadar bir baskı aracı olarak görülse de, iktidarın kullandığı sorunlaştırma odakları ve dispoitifler ile bireyin hayatının devamlılığı konusunda bireyin önünde bir engel olarak değil bir itici güç haline dönüştürülmüştür. Foucault, devletin işlevini şu şekilde vurgular; *“Bir toplumun içinde işlemekte olan- ve bu toplumun bir sınıfın, seçkin bir zümrenin ya da bir kastın hegemonyasını sağlayan- iktidarlar bütünü, tümüyle devlet sisteminde ifade bulduğunu sanmadığını, adli, askeri ve diğer kurumları ile birlikte devlet, bu temel yollardan farklı, başka kanallardan geçen tüm iktidar ağının garantisini, temel çatısını temsil eder.. Sonuç olarak devlet önemli bir yer işgal eder, ama üstün bir yer değildir.”¹⁵⁸*

Devlet iktidarının değişimi de toplum içinde işleyen diğer iktidar biçimlerinin değişimine bağlıdır. Bunun nedeni de devletin kendi işlerliğini olanaklı kılan çok sayıda iktidar ilişkisinin kodlanmasından meydana gelmesi, ayrıca iktidar ilişkilerinin iki yönü ile devletin sınırlarını aşmasıdır. Bunlardan birincisi, devlet, kendi aygıtlarının sahip olduğu mutlak güce rağmen, fiili iktidar ilişkileri alanını kapsayacak güçten yoksundur, ikinci olarak; devlet, var olan iktidar ilişkileri temelinde işlediği için, bir yerde bunlara bağımlıdır.

Devlet, normalleştirici bir toplum yaşamını merkeze alan bir iktidar teknolojisinin cisimleştii yapı olarak, cezalandırma iktidarının dönüşümünde de etkin rol oynar. Devlet yapısının içinde ceza hukuku üzerinde meydana getirilen değişikliklerle, iktidar kalıcı hale getirilmeye çalışılmaktadır. Artık suçun hakikatini ortaya çıkarmak gibi bir gayeden çok, itaatkâr, kurallara, düzene ve kendini kuşatan

¹⁵⁷Foucault, Michel, Entelektüelin Siyasi işlevi, (Çev. Işık Ergüden-Osman Akınhay-Ferda Keskin) Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2000, s.73

¹⁵⁸Foucault, İktidarın Gözü, s.69

otoriteye boyun eğmiş ve bu otoriteyi içselleştirmiş bir birey yaratımına yönelik bir sürecin içindeyiz.

Devlet; iktidarın bireye ve topluma olan yaklaşımını değiştirip, bireyler üzerinde yoğunlaşması ve kullandığı stratejiler aracılığı ile bireyi özneye dönüştürmesi, iktidar araçlarına karşı olan mücadelelerin niteliğini de değiştirmiştir. Günümüzde artık etnik, toplumsal, dinsel tahakküm ve ekonomik sömürüye karşı verilen mücadelenin aksine, bireyin dayatılan bir kimliğe bağlanması, boyun eğdirilip tabii kılınmasına karşı verilen mücadeleler ön plana çıkmıştır. Bugünkü hedef belki de ne olduğumuzu keşfetmek değil, olduğumuz şeyi reddetmektir. Foucault; günümüzün siyasi, felsefi, etik ve toplumsal sorunun bireyi devlet ve diğer iktidar biçimlerinden kurtarmak olmadığını, kendimizi devlet ve diğer iktidar biçimleri ile ilişkili olan bireyselleştirme sürecinden kurtarmak olduğunu ifade eder. Modern iktidar yapılarının eş zamanlı olarak bireyselleştirmesi ve bütünselleştirmesi olan bu siyasi “ikili kısıtlamadan” kurtulmak için ne olabileceğimizi hayal etmek ve bunu gerçekleştirmek zorundayız.¹⁵⁹

B.6.İktidarın İşleyişi

Foucault, iktidar stratejilerinin iyi bir şekilde düzenlenmiş olarak, disiplinler bir strateji yolu ile beden üzerinde çalıştığını belirtir. Normalleştirme teknikleri içine alabileceğimiz, beden üzerindeki disipline edici makineler olan, kışlalar, okullar, atölyeler, hastaneler, hapishaneler vb. ile iktidar, bireylerin bedenlerine, etkinliklerine, gündelik yaşamındaki davranışlarına ulaşır, denetim ve gözetim ile onları uysallaştırır, ıslah eder. Bunun yanında insan bilimleri de bireylerin kim olduklarını, kimin normal olduğunu kimin olmadığını, kimin akıllı kimin olmadığını, kimin hangi yeteneklere sahip olduğunu, bireyin öngörülebilir davranışlarının ne olduğunu, hangi davranışların kaldırılması gerektiğini sağladığı gibi düzeltmesini de sağlamaya çalışır. Örneğin bir çocuğu manipüle etmede ya da sistemin bir öznesine dönüştürmede, okuldaki disiplin yönetiminin (sınıf başkanlığından başlayarak) başarısından söz edebilir. Başka bir örnek verirsek; ekonomi bilimi, üretim sürecinde bireyin yeteneklerinden, gücünden nasıl yararlanabileceğini ve bunları nasıl geliştirebileceğini amaçladığı gibi, bireyi süreç içinde de geliştirdiği yeteneklerinden faydalanarak, tüketim nesnesine dönüştürmeye çalışır.

---

¹⁵⁹ Foucault, Özne ve İktidar, s.68

İktidarın işleyişi bireysel ve kollektif taraflar arasındaki bir ilişki biçimi olarak değil, bireylerin eylemleri üzerinde işleyen bir ilişki biçimi olarak karşımıza çıkar. Buradan global olarak yoğunlaşmış ya da dağılmış biçimde var olan bir iktidardan çok bireyin eylemine yönelik olarak uygulanan bir iktidar biçimidir karşı karşıya kaldığımız. İktidar her ne kadar Foucault'un belirttiği gibi kalıcı yapılara dayanan, bir dağılık imkânlar alanına kaydolmuşsa da, daha çok eylem üzerinde vardır.

İnsan ilişkilerinin olduğu her yerde bir iktidar uygulanmasının da olduğunu ifade eden Foucault, hiç kimsenin bu iktidarın sahibi olmadığını belirtir. İktidar, bir tarafında birileri, bunun karşısında başkaları olmak üzere belirli bir yönde uygulanır. Bu durumda iktidarın sahibinin kim olduğu bilinmemekle beraber, kimin sahip olmadığı ise bilinmektedir.¹⁶⁰ Bir ilişkiler ağı olarak da ele alabileceğimiz iktidarın bir merkezi yoktur. İktidar kuşatılmayan, zaptedilemeyen fethedilemeyen bir kale değildir, iktidarın özü yoktur.

İktidar; Hobbes, Rousseau Marks'da olduğu gibi bir sözleşme sonucunda insanların kendi başlarına özgürlükten vazgeçmeleri, haklarını devrettiği ya da tek tek herkesin sahip olduğu iktidarı birkaç kişiye emanet etmesi veya devretmesi değildir. Foucault'nun üzerinde durduğu, iktidar ilişkileri önceden var olan ya da durmadan yinelenen bir rızanın ürünü olabilir ama kendi doğası gereği bir uzlaşmanın sonucunda oluşmamışlardır. İktidar ilişkisi doğrudan birey üzerinde uygulanmaz, bireylerin eylemleri üstünde işler. İktidarın eylemler üzerindeki işleyişini şiddet ilişkisi olarak ele almamak gerekir. Şiddet ilişkisi zorlar, büker, işkence uygular, tahrip eder ya da bütün imkânlara kapıyı kapatır. "Bir iktidar ilişkisi ise, hakikaten bir iktidar ilişkisi olabilmesi için ikisi de vazgeçilmez önem taşıyan iki unsur temelinde eklenilebilir. Birincisi ötekinin yani üzerinde iktidar uygulananın sonuna kadar bir eylem öznesi olarak tanınması ve öyle kalması, ikincisi ise bir iktidar ilişkisine karşı, bütün karşılıklar, tepkiler sonuçlar ve muhtemel buluşlar alanının açılabilmesi."¹⁶¹

İktidar ilişkileri etkili, olmak için şiddet kullanımını dışlar ve özne üzerinde bir "rıza imalatı"nı meydana getirir. İktidarın araçları ve etkileri olan şiddet ve konsensüs yine de iktidarın temel doğasını oluşturmazlar. İktidarın uygulanması istediği kadar

¹⁶⁰ Foucault, Entelektüelin Siyasi İşlevi, s.35

¹⁶¹ Foucault, Özne ve İktidar, s.73

kabullenme üretebilir; iktidar uygulanması geride bir yığın olumsuzluk (ölüm, açlık vb.) bırakabileceği gibi akla getirilebilecek her türlü tehdidin arkasına saklanabilir.

Eylemler üzerinde işleyen bir eylemler kümesi olarak ele aldığımız iktidar aynı zamanda “Eyleyen öznelerin davranışlarının kaybolduğu imkan alanı üzerinde de yer alır. Kışkırtır, teşvik eder, baştan çıkarır, kolaylaştırır veya zorlaştırır, genişletir ya da sınırları aşağı yukarı muhtemel hale getirir, uç noktada kısıtlar ya da mutlak olarak engeller; ancak eylemde buldukları ya da bulunabilecekleri ölçüde eyleyen özne ya da özneler üzerinde eylemde bulunur.”¹⁶²

İktidar, iktidarlardan, iktidarın çok sayıdaki sorun ve etkisinden yola çıkarak oluşur ve işlev görür. İktidar ilişkileri sayesinde daha büyük iktidar, toplumsal düzenin içlerine ağlarını yayarak kendi konumunu güçlendirir. Örneğin toplumsal yapının herhangi bir noktasında, bir kadın ile erkek arasında, öğretmen ile öğrenci arasında bilenle bilmeyen arasında geçen iktidar ilişkilerini, büyük iktidarın doğrudan müdahalesi ile oluşan iktidar ilişkileri olarak düşünmemek lazım. Bu iç içe geçen iktidar ilişkileri büyük iktidarın köklerini saldırdığı hareketli zemindir. Yine aileyi devlet iktidarının basit bir uzantısı olarak düşünmemek lazım, çocuklar karşısında devletin bir temsilcisi değil, nasıl ki erkeğin kadın karşısında devlet uzantısı olmadığı gibi. Bireysel istenciler, genel istencin tanımlanması ve varoluşunu mümkün kılan koşulların hazırlayıcısı temellidir.

Foucault, iktidar ilişkilerini en iyi biçimde kavramamızı sağlayacak olan kavramlarda bir tanesinin taşıdığı belirsizlik nedeni ile “davranış” olduğunu belirtir. “‘Davranış’ hem başkalarına yol gösterme hem de az çok açık olan bir imkânlar alanı içerisinde davranma biçimidir. İktidar uygulanması davranışları yönlendirmek ve muhtemel sonuçlarını bir düzene sokmaktır.”¹⁶³ Davranışın yönlendirilmesini, iki rakip arasında bir çatışma ya da biri ile öteki arasında bağ kurulmasından ziyade, bir yönetim işleyişi olarak ele alabiliriz. Yönetimi bireylerin davranışlar üzerinde, yönlendirme işlevi açısından düşünmek gerekir.

---

¹⁶² a.g.e.,s.74

¹⁶³ a.g.e., s.74

C. FOUCAULT'DA ÖZNE VE İKTİDAR İLİŞKİSİ

C.1.Modern İktidarın “Özne”yi Oluşturması

Foucault; İnsanın, 18. yüzyıl dolaylarında ortaya çıkmış (yaşam, emek ve dil) epistemeler düzeyindeki değişimlerden dönüştürülerek oluşturulduğunu belirtir. Bununla beraber aynı şekilde modern toplumların kurumları (klinik, hapishane, akıl hastanesi, ordu, yatılı okullar, fabrikalar vb.) 18.yüzyılda ortaya çıktılar. Modern toplumun toplumsal kurumları, sonuçta toplumsal oluşuma dayanak oldular. Modern toplumun bu toplumsal kurumları, modern iktidar rejimini belirledi ve böylece, birey sürekli diğer bireylere ve kendisine karşı ölçülüp, sistemsel bir biçimde “normal” toplumsal davranışın standartlarına doğru yönlendirildi. Bu yeni rejim sadece alıkoyma kurumları (hapishane, akıl hastaneleri vb.) ile değil, aynı zamanda yeni idare stratejilerinin uygulama alanları olan fabrikalar, yatılı okullar vb., bunları izleyerek ailelere ve sonuçta da modern bireylerin zihniyetlerine dek uzandı. Bu yeni iktidarın temel amacı normalleştirilen bireyselleştirmedir.

Modern öznenin kurulmasında amaç, sadece normalleştirilen bir özne değildir. Özne dönüştürülürken aynı şekilde yeni iktidar ilişkileri de üretilir. Modern iktidar rejiminin temel aygıtları, hapishanelerde, okullarda, ailede, orduda, yönetimde ve pek çok başka alanda ortaya çıktı. Bu durumun sonucunda iktidar ilişkilerinin yaşam içindeki konumu devlet aygıtı tarafından değil, cezaevi müdürleri, öğretmenler, doktorlar, psikiyatristler, girişimciler, fabrikalardaki ustabaşılar, teknik işçiler, memurlar, vb. tarafından geliştirilen yeni karmaşık bir sistem ile konumlandırıldı. Buna benzer şekilde tıbbi anlayışın pratiğinde ve kurallarında kollektif ve karmaşık bir dönüşüm meydana geldi. Birer iktidar aracı olarak ortaya çıkan psikiyatri ve psikoloji, gerekli teknikler ve bireyin öznelliğinin sistem araştırılması olarak yeni bir bakış açısı ortaya koydular. Özellikle gelişen psikiyatri, “*insan hakkındaki bütün bilgilerin uç tarafında tükenmez bir deney ve kavram hazinesi meydana getirdi.*”¹⁶⁴ Bu dönüşümde eskiye ait olanların ortadan kaldırılması amaçlanmış olup, yerine deneyim ve akla dayalı deneyimler oluşturulması amaçlandı. Örneğin; doktorun iktidar ilişkileri çerçevesinde konumu ve görevini Foucault şu şekilde tanımlamaktadır;

“18 yüzyılda, demografi, kent yapıları ve endüstriyel emek sorunlarının gelişimi, var olma yerleşim ve beslenme koşulları, ölüm ve doğum oranları ve patolojik olgularla

¹⁶⁴Foucault, Kelimeler ve Şeyler, s.520

(salgın yöresel hastalıklar, bebek ölümleri) birlikte biyolojik tıp açısından insan “nüfusu” sorusunu ortaya çıkarmıştır. Dolayısıyla, doktor, bu toplumsal bedenin teknisyeni olmalı ve kamu hijyenine bir çare bulmalıdır.”¹⁶⁵ Doktorun iktidar tarafından iktidar ilişkilerini yürüten bir mekanizmaya dönüşmesinin üç temel işlevi vardır. a) Hapsetme bölümlerini düzene sokmak. b) Özneleri tanımlamak. c) İç rejimi yönetsel olarak denetlemek. Böylece doktor, psikiyatri, polis ve ilk yardım kurumları birer tehlikeyi önleme niyetindeki bir kuruma dönüştüler. Hapsetme için özneler arasında olumsuzluklar olmadığı zaman özneyi kendine karşı korumak için hapsetmeye başladılar.

Foucault’nun ortaya koymaya çalıştığı yeni iktidar ilişkileri ile birlikte modern toplumlarda oluşan üç yeni durum gelişti. Bunlar;

a-Usa bağlı yeni bir özne

b-Yeni iktidar rejiminin bilgi kümesi

c-Yeni özne ve iktidar ilişkilerinin yönetimi

Modern iktidar, öğelerinin ortaya koyulması sürecinde daima yeni teknolojilere, aygıtlara ihtiyaç duyar. Çünkü teknolojilerde işlev olan stratejilerdir. Foucault; burjuvanın, iktidarın devamını sağlamak için, yeni teknolojilerin icat edilmesini gerekli gören stratejisini şöyle tanımlamaktadır:

*“Burjuvazi, egemenliğini devam ettirmek için yeni bir anayasa veya meclisin yeterli olmayacağına tamamen bilincinde; iktidarın etkisini, toplumsal yapının en küçük parçalarına dek yayabilmesini sağlayacak yeni teknolojilerin icadının gerekli olduğunun farkına varıyor.”*¹⁶⁶

İktidar bu teknolojiye, doğuştan ona sahip olan ve onu uygulayan bir birey ile özdeşleştirilmez, çünkü iktidar herkes üzerinde aynı oranda etkili değildir. Bununla beraber Foucault için iktidar üretken olduğu kadar, kuvvetini tabandan alan bir stratejidir. Stratejiler; iktidarın toplum içindeki işleyişini sağlarlar. “Stratejiler, toplumsal öznelerin bedenlerini içselleştirirler. Örneğin biyo-politik, nüfus artışı, doğum ve ölüm oranları, sağlık durumu, beslenme, barınma vb. biçiminde doğrudan toplumsal beden üzerinde uygulanıyor. İktidar, toplumsal zeminde öznelerini iki temel teknolojiyle üretir: Düzeltme ve normalleştirme. Özneler, bir organizmalar, güçler, maddeler, arzular, düşünceler çokluğuyla oluşturulurlar. Böyle özne oluşturmanın tipik

¹⁶⁵ Aktaran Tekelioğlu, M.Foucault ve Sosyolojisi, s.37

¹⁶⁶ a.g.e., s.140

örnekleri “anne” “yetişkin”, “huysuz” vb. gibi kişilik kategorileridir.”¹⁶⁷ Kişilik kategorileri bir çevrede bulunan diğer kategoriler ile birlikte, bir özneyi yeniden yaratmak için kullanılan ham maddeler gibi bir işleve sahiptirler. Örneğin; okul sistemindeki pedagojik etkinliğin başarısı, bir kişilik kategorisi olarak “çocuğun” varlığına bağlıdır.

İktidarın direnme mekanizmaları vardır. Bundan dolayı iktidarlar asla mutlak değildirler. Görünürlükleri vardır, ama bu da “görünmeden görenlerin” (panoptikon) stratejisidir. İktidarın imgeleri ön plana çıkarması ile beraber, hayatın anlamı sorgulanmaya başlamıştır. Bir anlamda yaşanmış deneyimlerin yerini alan canlı programlar yaşanmış olanı naklen programlarına yerleştirirken, canlılığın kendisini bir imge haline sokmakta ve tüketmektedir. Bu öznelleşenin harcanması ve tüketilmesidir.

Foucault bunların hepsinin, kendine özgü tercihleri ve dışlamaları olan yeni bir ‘*Parmaklığın*’* uygulamaya konulmasını, kendine özgü kuralları, kararları ve sınırları, kendi iç mantığı parametreleri ve çıkmaz sokakları olan ve yeni başlangıçlara neden olan yeni bir oyunun temsil edilmesi olarak değerlendirir.¹⁶⁸

C.2. Modern İktidar Anlayışının Özneyi Kılcal Damarlarına Kadar Kuşatması

Foucault, her ne kadar iktidarı ele almanın birinci önceliği olmadığını, özneyi ortaya koymak için iktidarı ele aldığını belirtse de iktidarın tarihsel süreçteki değişimini, feodal dönemden, modern yaşama doğru olarak gelişmesini ve değişmesini geniş olarak ele alır. Foucault, iktidarın feodal dönemden, modern yaşama kadar kullandıkları yöntemler farklı olsa da, amacın disipline edilmiş bedenler olduğunu, yani öznenin evcilleştirilmesi olduğunu belirtir. Daha önce doğrudan bedene yönelen iktidar, Aydınlanma ve Modernite ile birlikte artık öznenin ruhsal yapısına yönelmiş ve kamusal bir hale dönüşmüştür. Foucault bu durumu;

“Mahkûmların bedeni, eski sistemde, hükümdarın üzerine damgasını bastığı ve iktidarın sonuçlarını dövme haline işlediği, krala ait bir nesne haline gelmekteydi.

¹⁶⁷ a.g.e., s.140

¹⁶⁸Foucault ve Chomsky Tartışıyor, İnsan Doğası İktidara Karşı, Bgst yayınları, (Çev. Tuncay Birkan), İstanbul, 2005, s.23

* Foucault’ya göre her çağ bilimsel söylemi mümkün kılan bir bilgi “parmaklığı” ile karakterize olur. Foucault bunu “epistem” (bilgi) olarak adlandırır. Epistem bir çağın neleri düşünüp, neleri düşünemeyeceğini belirler.

*Şimdi daha çok bir kamu malı, ortak ve yararlı bir sahiplenmenin nesnesi olacaktır*¹⁶⁹ şeklinde ifade eder.

Doğrudan ceza yerine artık öznenin kendisine yönelen iktidar, ortaya koyduğu “söylem” ile özneyi ele geçirir. Burada artık belirleyici olan yasa veya ceza değil, “teknik”, normleştirme ve kontroldür artık. Yasaların iktidarı, gerilemiş değil fakat daha genel olan bir iktidara dâhil olduğunu görmekteyiz. Artık normların hakim olduğu bir toplum vardır. Artık ceza edimi suçu cezalandırmanın hiç anlamı yokmuş gibi, giderek suçu hasta ile özdeşleştirmekte, mahkumiyet bir tedavi reçetesi haline dönüşmektedir. Bireylerin sürekli sınıflandırılması, göz önünde bulundurulmaları, hiyerarşilendirilmeleri, sınırların belirlenmesi, teşhis koyma, norma dayalı toplumun özellikleri olarak karşımıza çıkar.

İktidarın işleyişinin değişmesiyle beraber bu yeni değişen süreci Foucault, şiddetin yerini ironik bir biçimde hukukun üstünlüğü olarak ele alıp, insanlığın uyguladığı şiddeti bir kurallar ve yasalar sistemine yerleştirilmesi olarak değerlendirir. Foucault bunu modern çağın ironik bir ilerlemesi olarak görür. Ona göre; *“Cezaları uygulayan iktidar, eskiden bu cezalara karar veren iktidar kadar keyfi, onun kadar despotik olma tehdidini taşımaktadır.”*¹⁷⁰ Her ne kadar 1970’lerden sonraki eserlerinde iktidarı pozitif bir şey olarak görse de Foucault, genel olarak öznenin ele geçirilmesi, farkında olmadan kendisine sunulanı yaşaması olarak baktığımızda, Foucault’un ilk dönem masum olmayan iktidar anlayışının Foucault’da devam ettiğini görmekteyiz.

Modern yaşamda iktidar, gözetmenleri aracılığı ile kendini ortaya koymakta ve gözetmenlerin de denetlendiği kurumsal bir mekanizma ile işlerlik kazanmaktadır. Modern yaşamda hasta olarak düşünülen özneler; hapisane, tımarhane, psikiyatri, tıp, yargı, yoluyla kurumsal bir kimlik kazandırılmaya çalışılmakta ve terbiye edilmeye çalışılmaktadır. İktidar, hayata kurumsal bir kimlik olarak oluşturduğu kurumları ile müdahale ederken, bu kurumlar da kendi kendine oluşmuş değildir. Bu kurumların oluşumunun temelinde yine iktidar vardır. Örneğin psikiyatri, geleneksel bir kişilik olan deliliğin 16. yüzyıldan itibaren, akıl hastalığı olarak algılanmasının ayrıca delilerin gündelik yaşamının dışına itilmesi, tecrit edilmesinin, bunun yanında ayrıca serserileri, dilencileri, yoksulları kapsayan büyük bir kapatılmanın sonucu olarak doğduğunu görmekteyiz. Psikiyatrinin modern hayat ile birlikte gelişen teknikleri öylesine iyi,

¹⁶⁹ Foucault, Hapishanenin Doğuşu, ,s.174

¹⁷⁰ a.g.e., s.202

sofistike ve etkileyici olarak hazırlanmış ki, eskiden sadece kişileri tedavi amacının dışında ayrımcılık uygulamış olsa da şimdi onları “normalleştirme” nin ve “iyileştirme” nin tüm iktidarına sahiptir. Bunu ilaçlar yolu ile cerrahi yolla ya da davranış terapileri ile yapmaktadır. Bunun yanında bu kurumların örneğin tıp, psikiyatri ve yargı vb. arasındaki ilişki, suç ve suçlu arasındaki bağı istenilen konuma getirir. Hasta olarak değerlendirilmeyen öznelerin okul, kışla, hastane, yurtlar, vb. kurumlarda normalleştirilmeleri sağlanmaya çalışılır.

Foucault’un üzerinde durduğu iktidar anlayışı yaşamın her alanına sirayet eden, her şeyi tanımlamaya başlayan, insanın ne istediğini belirleyen, öğreten, bilgiyi biçimlendiren ve söylem üreten bir iktidardır. Bu bir yöneten –yönetilen ilişkisi olarak algılanmamalıdır. İktidar, toplumun içine geniş bir çerçeveye nüfuz etmiştir. Yani iktidar “hayatı çıplak”¹⁷¹ hale getirerek yaşamı, zevki ve anlamı biçimlendirir. Yaşamın bütün alanlarında, bu insanlar arası iletişim olsun, aşk ilişkisi veya ekonomik ilişki olsun hepsinde bir iktidar ilişkisi vardır. İktidar görünmese de toplumsal kurumlarda, dilde ve bedende sessizce varlığını sürdürür. İktidar olgusundan bahsetmek, bireylerin davranışlarından, söylemlerine, öğrenim biçimlerinden gündelik yaşamlarına kadar uzanan bir ağı tanımlamaktır, hayatın kılcal damarlarına kadar işleyen bir şeyden bahsetmektir.

İktidar, yaşamın kılcal damarlarına işlenirken bunu kendi yarattığı özne üzerinden yapmaktadır. Özne, iktidar için bir bilgi nesnesidir. Foucault’nun modelinde özne tanımı kendinden bilinçli doğruların yazarı bir özne değildir. Özne, söylem içinde bireyler tarafından işgal edilebilecek bir mevkidir. Özne, bilincin aracılığı ile değil, bedenler aracılığı ile iktidar pratikleri tarafından şekillenir.”¹⁷² İktidar, yarattığı özneleri aynı zamanda bastırır. Uçsuz bucaksız bir süreç olarak iktidar, toplumun içine sızmıştır. Ondan kaçmak imkânsızdır. Toplumsal kurumlar tarafından oluşturulan bireyler aynı zamanda aynı kurumlar tarafından itaatkâr bireylere dönüştürülür.

¹⁷¹ Agamben, Giorgio, *Kutsal İnsan*, (Çev. İsmail Türkmen), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2000, s.169

¹⁷² Üşür, Serpil, *İdeolojinin Serüveni*, İmge Kitabevi, Ankara, 1997, s.122-123

C.2.1.Bir Denetleme, Kısıtlama, Gözleme Yöntemi: Panoptikon*

Foucault, iktidar mekanizmasının bireylerin tohumuna kadar ulaştığını, bedenlerine eriştiğini, hal ve tavırlarına, söylemlerine, gündelik yaşamlarına kadar kılcal var olma durumlarına kadar etkide bulunduğunu ifade eder. Foucault, modern iktidarın belirli bir sahibi olmadığı gibi, sadece belirli kişilere de etkide bulunmadığını vurgular. Bunu şu şekilde dile getirir; *“iktidar sadece tek bir kişiye verilmiş olan ve bu kişinin başkaları üzerinde yalnız başına, tümüyle uyguladığı bir güç değildir; bu herkesi içine alan bir makinedir, iktidarı işletenler kadar üstlerinde iktidar işletilenler de buna dâhildir.... İktidar, doğumundan itibaren iktidara sahip olan ya da onu işleten bir kişi ile artık maddi olarak özdeş değildir; yasal sahibi hiç kimse olan bir makineler bütünü haline gelmiştir. Kuşkusuz, bu makinede kimse aynı yeri işgal etmez; bazı yerler ağır basar ve üstünlük etkileri üretmeyi sağlar.”*¹⁷³

18. yüzyıl iktisadi gelişmelerine bağlı olarak iktidar daha incelikli kanallar ile bireylerin yaşamlarına müdahalede bulunmaya başlamıştır. Yeni iktidar teknikleri, yönetilecek insan sayısı çokluğuna rağmen, sanki tek bir insan üzerinde uygulanıyormuş gibi etkili olmaya başlamıştır. Bu durumu sağlayan en önemli etken, cezalandırmanın yerini gözetlemenin almasıdır. İktidar düzende, gözetlemenin cezalandırmadan daha etkili ve verimli olduğunu fark ettikten sonra bireyleri, uyumlu, daha verimli, denetlemesi kolay bireyler haline getirmeyi kısa yoldan sağlamayı başarmıştır. Modern gözetlemenin temellerine değinirken Foucault, Panoptikon kavramını kullanmaktadır. Bazı düşünürler tarafından “Tanrının Gözü” olarak değerlendirilen Panoptikonun nasıl işlediğini ve ne olduğunu açıklamakta yarar vardır.

Panoptikon, Jeremy Bentham’ın daire biçiminde tasarladığı hapisane müdürünün merkezde olup, her mahkûmu gözetlemek ve yönetmek imkânına sahip olduğu hapisane modelidir. Bu model, modern toplumun siyasi teknolojisi ile hapisane imgesinin kesiştiği bir imgedir. Panoptikon da kural şudur: “Çevrede, halka biçiminde bir bina, ortada bir kule, kulede açılmış olan geniş pencereler iç cephesine bakmaktadır halkanın. Çevre bina hücrelere ayrılmıştır, hücrelerin her biri bina boyunca

¹⁷³Foucault, İktidarın Gözü, s.96

* Panoptikon, Jeremy Bentham’ın 1785 yılında tasarlamış olduğu hapisane inşa modelidir. Tasarımın konsepti gözetlemeye izin verir. Şöyle ki; bütünü(pan-) gözlemek(-opticon) anlamına gelen bu tasarım birkaç katlık tek odalı hücrelerden oluşan bir halka üzerine kuruluydu. Her hücre bu halkanın iç kısmına açıktı ve halkanın dış cephesindeki duvarda birer pencere vardı. Halkanın ortasında mahpuslardan tamamen saklanmış konumdaki gözlemcilerin kaldığı bir nöbet kulesi yer almaktaydı. Panoptikon’un temelinde yatan ilke, tek odalı hücrenin içindeki sakine saklanacak hiçbir yer bırakmaması, buna karşılık dış cephedeki duvarın penceresinden gelen dış ışığın kuledeki nöbetçilere mahpusun her hareketinin bir silüetini izleme olanağını sağlamasıydı. Bentham’ın yaklaşımına göre, gözlemlenen her yanlış davranışının ceza getireceğini bilen, ama davranışlarının aslında ne zaman gözlemlendiğini bilmeyen mahpusun, aklını başına toplayarak her zaman izleniyormuşçasına davranmaktan başka seçeneği yoktu. Böylece mahkûm bizzat kendi hareketlerini kollamak durumunda kalacaktır.(tr.wikipedia.org/wiki/Panoptikon)

derinlemesine uzanır. Bu hücrelerin iki penceresi vardır: Biri içeriye doğru açıktır, kulenin pencerelerine denk düşer; diğeri dışarıya bakarak, ışığın bir baştan bir başa hücreye girmesini sağlar. Bunun sonucunda merkez kuleye bir gözlemci yerleştirmek ve her hücreye bir deli, bir hasta, bir mahkûm, bir işçi ya da bir öğrenci kapatmak yeterlidir. Önden ışıklandırma sayesinde, karanlıkta kalan kuleden çevre hücrelerdeki esirlerin küçük silüetleri görülebilir.¹⁷⁴ Kuledeki gözetmen hücredekileri sürekli gözleyebilmekte ama hücredekiler tarafından görülmemektedir. Bunun ile amaçlanan hücredekilerin sürekli olarak gözlendiklerinin fikrine sahip olmaları ve tedirginlik hissetmeleridir. İzlenmese bile izlendiği hissine kapılan ve izlendiğini düşünen birey kendi kendine bir oto kontrol mekanizması geliştirir. Böylece kendi kendisinin denetleyicisi olur. Gözetleyen bakışın ağırlığını üzerinde hisseden herkes, zaman içinde bakışı içselleştirir ve en sonunda kendi kendini kontrol etmeye başlar.

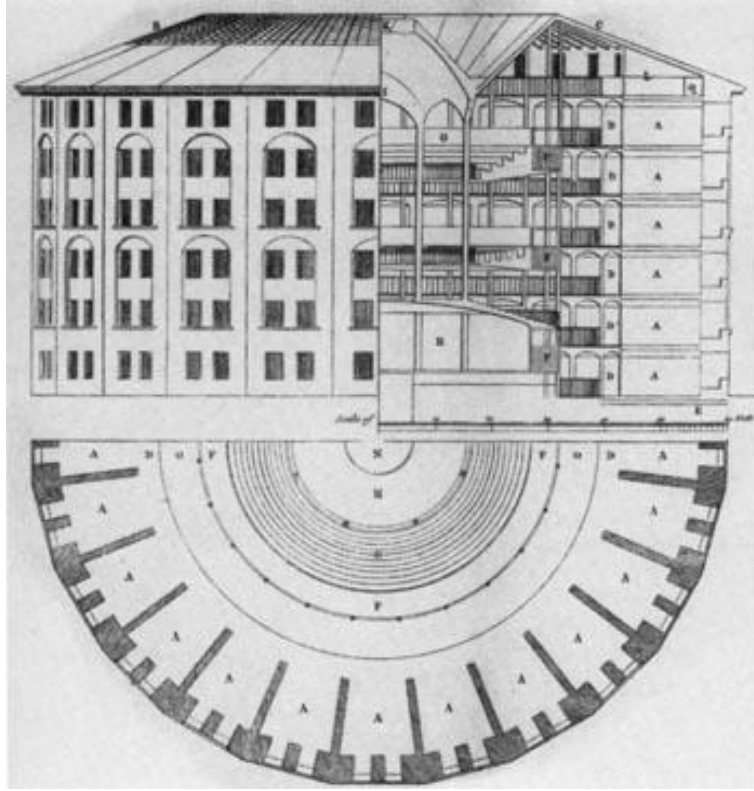
Görünmezliği sayesinde uygulanan bu iktidar, uygulandığı kişilere mecburi bir görünürlük ilkesi dayatır.¹⁷⁵ Burada artık her birey tek başınadır, tamamen bireyselleştirilmiştir ve sürekli görülebilir durumdadır. Sonuç olarak hücrenin üç ilkesi olan, -kapatmak, ışıktan yoksun bırakmak ve saklamak- ters yüz edilmekte ve devre dışı bırakılmaktadır. Sadece kapatmak korunmaktadır. Diğer ikisi kaldırılmıştır. Artık gözlemcinin gözü hep açık ve hep aydınlıkken, mahkûm için karanlık daha güvenli olacaktır.¹⁷⁶ Bütünlük ilkesini ifade eden panoptikon ile Bentham; sadece hapisane, hastane, okul gibi belirli bir sorunu çözmeye yönelik bir mimari tasarım figürü ortaya koymakla kalmamış, doktorların, ceza hukukçularının, sanayicilerin, eğitimcilerin aradıkları şeyi; gözetleme sorunlarını çözmeye uygun bir iktidar teknolojisi bulmuştur. Gözetleme artık insan üzerinde önemli bir etki oluşturmaktadır.

Görünebilirlik sayesinde oluşan otomatik işleyişin sonucunda, mahkumu iyi davranmaya, deliyi sakin olmaya, işçiyi çalışmaya, okul çocuğunu özenli olmaya, hastayı tedaviye zorlamak için güç kullanmaya gerek kalmamaktadır. Gözetleme artık grup üzerinde değil, birey üzerindedir. *“Bir bireyin kendi grubu tarafından gözetlenebilmesini sağlayan, o bireyin o gruba ait olmasıdır. Oysa 19. Yüzyılda oluşan kurumlarda birey, asla grubun üyesi olarak gözetlenemez, tersine bir birey olduğu için,*

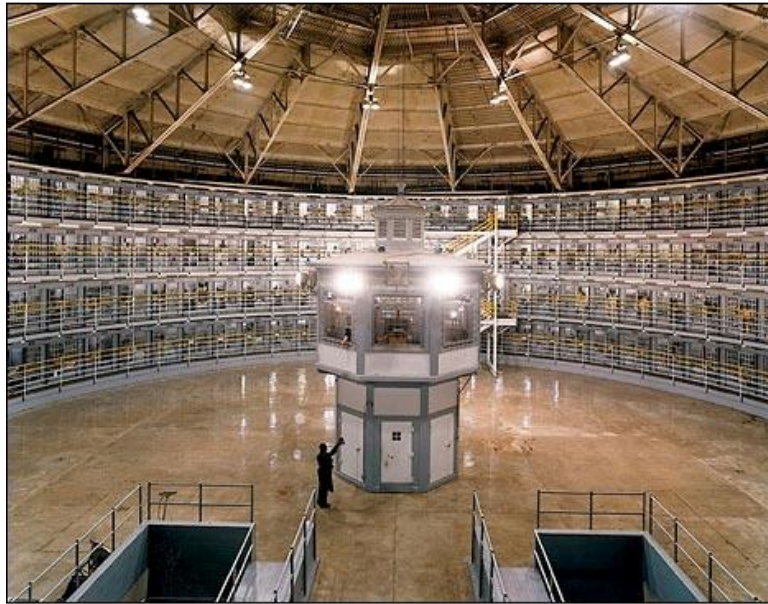
¹⁷⁴ a.g.e, s.86

¹⁷⁵ Megil, Allan, Aşırılığın Peygamberleri, (Çev. Tuncay Birkan) Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1999 s.358

¹⁷⁶ Foucault, Hapishanin Doğuşu, s.298

Şekil 1- Jeremy Bentham tarafından tasarlanan Hapishane modeli

doug duBois & jim goldberg NYTimes 9-22-2002

Şekil 2- Panoptikon

Şekil 3- Günümüz gözetleme, denetleme araçlarından bir kaç tanesi (Özellikle televizyon, sinema, gazete gibi kitle iletişim araçları, zihinlere empoze edilmek istenen olgunun, bilinç altında imgesinin seyirciye verildiği araçlardır.)

kendini bir kurumda bulur; bu kurumsal kurum, gözetlenecek topluluğu oluşturur. Okula birey olarak girilir, hastaneye ya da hapishaneye birey olarak girilir. Hapishane, hastane, okul, atölye bizzat grubun gözetleme biçimleri değildir. Bireyleri, kendine çağırarak, bireysel olarak ele alarak, entegre ederek grup haline getiren gözetlemenin yapısıdır. Dolayısıyla gözetleme ile grup arasındaki ilişkide, iki an arasında nasıl temel bir fark olduğunu görürüz.”¹⁷⁷

Foucault, 17. yüzyıla kadar “kendini gösteren iktidarın”, modern toplumlarda gözetleme ile belirsizlik yaratarak her türlü sosyal denetimi şiddet içeren öğeler olmadan gerçekleştiren bir iktidara dönüştüğünü belirtir. Foucault, gözetimi tanımlamak için, Bentham gibi iktidarın bedenleri gözlediği ve denetlediği, iktidar tarafından oluşturulan, kurumsal bir mekân olan hapishanelerden yola çıkar. Foucault, modern toplumdaki gözetim mekanizmasının işlevini ve nasıl işlediğini ortaya koymak için Bentham’ın Panoptikon metaforunu kullanmıştır. Panoptikonu açımlayarak bireylerin yaşamlarını ve bedenlerini çevreleyen kurumların etkisini göstermeye çalışır. Foucault’ya göre panoptikon, modern disiplinler iktidarın mimari bir eğriltilmesini ifade eder. Bu disiplinler iktidar modeli, kişisel ve sürekli gözetim biçimi altında bireylerin ıslah edilmesi, bazı kurallara göre biçimlenmesi ve şekillenmesini sağlar. Bireyler artık iktidarın tam ortasındadırlar. Çünkü yaşamlarına ve bedenlerine hükmeden bir bakış vardır; “her yere bakan” iktidar. “Tanrının gözü” olarak adlandırılan bu kuşatma, bireyi otomatik olarak gözetleyen durumuna getirir. Kendi dışındakileri kontrol ettiği kadar, kendi kendini gözetleyen bir birey vardır artık. Birey bu sistem içinde, “ya başkaları için ya da kendisi için tehlikeli” konuma düşmüştür. Bu gözetleyen bakışın etkilerini Foucault şu şekilde vurgular;

“Bu bakış sonucunda, silaha, fiziksel şiddete, maddi kısıtlamalara ihtiyaç yoktur. Yalnızca bir bakış. Gözetleyen bir bakış ve bakışın ağırlığını üzerinde hissedен herkes, bakışı öyle içselleştirir ki, sonunda kendini gözleme noktasına varır; böylece herkes kendi üzerinde ve kendine karşı bu gözetlemeyi işletecektir. Mükemmel formül; Sürekli bir iktidar ve gülünç bir maliyet.”¹⁷⁸

Gözetleme ile birlikte sürekli bir denetleyicinin gözü önündeyiz, otomatik hale gelen denetlenen artık üzerinde bir denetleme olmadan da kendi kendini denetlemeye başlar. Bu sistem ile iktidar, belirsizlik yaratarak bunu bir itaat etme aracına dönüştürür.

¹⁷⁷ Foucault, Büyük Kapatılma, s.245

¹⁷⁸ a.g.e., s.95

Birey sürekli görünürlüğün içine kısırılmıştır. Artık ütopyalar dünyasının bütün var olanlarını yaşıyoruz. Burada tanımlanan aslında ütöpik bir toplum değil, var olan bir toplumun tanımlanmasıdır. Disipline edici bir ağıın özetidir panoptikon ve modern dönemde de panoptikonizmin egemen olduğu bir toplumun içindeyiz. Artık bireylerin yaşamları ve bedenleri mobese kameraları, kullandığı kitle iletişim araçları, tüketim nesneleri hatta tükettiği gıdalar aracılığı ile sürekli izlenmekte, tasnif edilmekte ve bu gözlemin sonucunda iktidarın istediği gibi davranıp davranmadığı, kurallara uyup uymadığı belirlenmektedir. Artık birey kendine biçileni yaşamaya başlar.

Açık toplum düşününü savunan, her şeyin şeffaf olması gerektiğini, toplumda karanlık bölgeler olmaması gerektiğini, iktidara tanınan ayrıcalıkların kaldırılmasını ve herkesin bulunduğu noktadan tüm toplumu görmesi gerektiğini savunan J.J. Rousseau'nun lirizmi ile benzetebileceğimiz modern hayatın gözlemcisi panoptikonik sistemin amacı, Rousseau'nunkinden farklıdır. Rousseau da; “ Her gözetmen bir yoldaş olurken”,¹⁷⁹ panoptikon da amaç bireyin kendi kendini denetlemesi olarak tasarlandığından dolayı, “Her yoldaşın bir gözetmen olması amaçlanır.”¹⁸⁰

Günümüz modern yaşamına baktığımızda artık bireylerin kendi yaşamlarının bir denetçiliği konumuna getirildiğini görmekteyiz. Herkesin herkesi gördüğü düşü gerçekleşmiş, ama bu görünüm, bireyde bir güven belirtisi değil, tam tersine bir baskı ve yalnızlaştırma durumu yaratmıştır. Artık bireyin ortaya koyduğu davranış biçimleri, değer taşıdığı için değil, gözetleyenin kurallarının uygunluğuna göre değerlendirilir. Kırmızı ışıktaki geçip veya durmak artık bir vatandaşlık görevi değil, mobese kamerasının bireyin üzerindeki açısına bağlıdır.

Konuyu özetlersek, Foucault'nun “Batı Toplumunun paranoyak hakikati” olarak adlandırdığı görünmeyen bakış iktidarı, günümüz modern dünyasının ister global mekanizmaları olsun, ister daha küçük mekanizmalar düzeyinde olsun iktidar teknolojileri ile sürekli ve kesintisiz bir gözetlemeyi sağlayacak şekilde işler. Foucault, iktidarın bireyleri içten kuşatan, yerel ve bireysel en küçük taktiği bile bir büyük strateji olarak kullanmadığı ve burada kök salmadığı takdirde, bireyleri yok etmeden, daha uyumlu ve verimli olacak biçimde bir arada tutamayacağını belirtir.

Foucault, iktidarın görünmezliği sayesinde bireylerin yaşamının bir belirsizliğe mahkûm edildiğini, bireyin kendi kendini denetlediğini, gözetleme iktidarının yaşamın

¹⁷⁹ a.g.e., s.92

¹⁸⁰ a.g.e.,s.92

en uç kesimlerine kadar ağlarını yaydığını belirtir. Böylece herkes kendi kendini bir gözlem altında tutmaktadır. Foucault' ya göre bu sistemdeki “*Mükemmel gözetleme bir kötü niyetlilik bütünüdür.*”¹⁸¹ Mükemmel gözetleme sistemi, bireylerde iktidarın otomatik olarak işlenmesini sağlar. En az insan ile en çok insanı gözetlemeyi ve denetim altına almayı sağlar. Bireylerde bu süreklilik izlenimi bireyden en iyi şekilde, içinde bulunduğu kurum, okul, hastane, fabrika vb. için nasıl daha uyumlu, verimlilik artışı sağlanması amaçlanır. Bu kurumların bireyden istediği verim masumane olmadığı gibi, bu kurumlar aydınlanmış, ileri ve rasyonel bir çağın insani ürünlerinden ziyade, iktidarın etkin ve bireyi baskı altında tutan ve tedirgin eden araçlarıdır.

C.3.Kimlikler Yaratarak Özneyi Biçimlendirme ve Kontrol Altına Alma

Foucault, toplumsallık ile iktidarın birbirini beslediğini belirtir. İktidar dağılgan, belirlenmemiş, başkalaşabilen, bireylerin bedenlerini ve kimliklerini oluşturan üretken ve dinamik bir iktidardır. Bireyler üzerinde farkında olmadan örtük bir biçimde sistemler aracılığı ile işler ve oluşumunu tamamlar. Modern yaşamda iktidar olmanın en büyük belirtisi; söylemler üretmek, söylemleri denetlemek, söylemleri sınırlamak ve söylemleri yönlendirmektir. Foucault, öznelerin her şeyi söyleme haklarının olmadığını söylemesine karşın, iktidarın özneyi konuşturarak iktidarını var etmesini şöyle ifade eder; “*İktidar, baskı altına almaktan çok, biçim verir şekillendirir; susmak değil insanların konuşması lazımdır. İnsanların dilinin altında yatanı çıkarır ve bunları disiplin altında tutar. Direnme odaklarının harekete geçmesini önlemez; tam tersine, onun hareketlenmesine çalışır....İktidar ,insanları konuşturarak iktidarını yeniden üretir.*”¹⁸²

Foucault' ya göre söylem, iktidara karşı olarak oluşturulmaz. Tam tersine onu harekete geçiren, güçlendiren ya da zayıflatan şeydir. “*Hangi toplumda olursa olsun sayısız iktidar ilişkisi toplumsal kitleye nüfuz eder, onu belirler ve onu oluşturur. İktidar ilişkileri gerçek söylemin bir birikmesi, bir dolaşımı, bir işleyişi, bir üretimi olmaksızın ne işleyebilir, ne yerleşebilir, ne de ayırtedilebilir.*”¹⁸³ İktidar, yarattığı söylemin denetimi ile toplum içinde ayrımlar yaratarak topluma müdahale etmeye başlar. Akıllıdeli, normal ve anormal gibi ayrımlar yaratılarak, öznenin biçimlendiğini ya da

¹⁸¹ a.g.e., s.98

¹⁸² Akay, Ali, Foucault'da İktidar ve Direnme Odakları, s.30

¹⁸³ Foucault, Toplumunu Savunmak Gerekir s.38

dışlandığını görmekteyiz. Öznenin konumu artık; “*parmaklıklar, politika, cinsellik ve delilik çevresinde kurulmaya başlanmıştır.*”¹⁸⁴

Bireylerin iktidar tarafından, uysal, uyumlu ve iktidarın çıkarları çerçevesinde yararlı işlevleri olan öznelere dönüştürme sürecinde “Kimlik Kazandırılması” önemli yer tutmaktadır. Bireylere belli bir kimliği dayatmak yoluyla boyun eğdirmek, bireyin toplumsal ve politik bir baskı amaçlı ve manipülasyon aracına dönüştürebilir.

Foucault, deneyimlerin, kimlik oluşturma sürecinde önemli rol oynadığını belirtir. Ona göre; “*İnsanın bir deneyimi ve ona tekabül eden kimliği kendi deneyimi ve kimliği olarak görmesi, kendini bu deneyim ve kimliğin öznesi konumuna yerleştirmesi anlamına gelecektir.*”¹⁸⁵ Bu deneyimin sonucunda oluşan deneyim, bireyin öznel deneyimi olacaktır. Birey, deneyimin sonucunda oluşan kimliği kabullenmek zorunda kalacak ve o deneyim kümesinin bir öznesi haline gelecektir. Örneğin cinsel anormallik bir davranış biçimi olarak tanımlanıyorsa ve bu davranış biçimi bir şekilde birey ile ilintili hale getirilirse ve bireye düşünce, duygu ve davranış biçimi olarak bu deneyimin bir parçası olduğu hissettirilirse, birey artık cinsel anormallik ya da sapkınlık kimliğini kabul etmiş olur. Kimlik oluşturma sürecinde iktidar; özellikle bireyleri özneleştirmek için suç, cinsellik, akıl hastalığı gibi deneyimleri kullanarak, suça eğilimlik, cinsel sapkınlık, akıl hastalığı gibi kimlikleri oluşturur. Birey, bu süreçte bu kimliklerde kendisi için uygun görüleni kabullenmek zorunda kalır. Bu kabullenme, zor ya da bilinçli olan bir kabullenme değildir. Oluşturulan koşullar sonucunda meydana gelen bir kabullenmedir.

Kimlikler, hem kişisel, hem toplumsal olarak, belli dinsel, ahlaki, yasal, bilimsel vb. temellerde olumsuz, sakıncalı ya da arzu edilmez olarak sınıflandırılabilir. Örneğin, meşru olarak kabul görmeyen birey kimliği, dine ya da ahlaka aykırı, yasa dışı, tehlikeli, anormal olarak sınıflandırılabilir. Bu sınıflandırmanın yapılmasının önemli ve pratik sonuçları vardır. Bir kimliğin toplumsal düzlemde olumsuz olarak algılanması, arzu edilemez olarak sınıflandırılması, bu kimliği ıslah etmek, tecrit etmek, yok etmek için oluşturulan pratiklere izin verebilir ve bu pratiklerin gerçekleşeceği kurumların açılması ve varlığını meşru hale getirebilir. Örneğin psikiyatri, toplumsal düzlemde aykırı olarak görülenlerin, arızalı veya deli kimliği taşıyanların damgalandığı ve tedavi edildiği bir kurum olarak meşru hale getirilmiştir. Bugün hapishaneler, sadece suç

¹⁸⁴ Işık, Emre, *Beden ve Toplum Kuramı, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1998, s.109*

¹⁸⁵ Foucault, *İktidarın Gözü*, s.14

olanları değil, suça eğilimli olarak tanımlandığı kişileri kapatma ve ıslah etme misyonunu üstlenerek, suça eğilimlilik, suç gibi oluşturulan kavramların sonucu olarak, oluşturduğu kimlikler sayesinde yapıyor. Foucault; hapisaneleri, iktidarın, toplumsal düzlemin ağlarına kadar işlemlerini sağlayan suça eğilimli kişiliklerin üretildiği bir yer olduğunu şu şekilde belirtir;

“Hapsetmenin, rasyonel olarak yönetilmesi koşuluyla, hakiki bir cezai terapi rolüne sahip olacağı fikri, on sekizinci yüzyıl reformcularının, ardından da sonraki dönemin insan severlerinin düşüydü; böylelikle mahkûmlar ıslah olacaktı. Oysa hapisanenin tam tersi bir sonuca yönelttiği, daha ziyade suça eğilimli insanlar yetiştiren bir okul olduğu; polisiye ve hukuksal aygıtın incelikli yöntemlerinin, suç karşısında mükemmel bir koruma sağlamak yerine, tersine hapisane aracılığıyla, suç ortamının güçlendirilmesine yol açtığı süreç içinde farkına varıldı.”¹⁸⁶ Bu suç ortamının beslediği suça eğilimli kişiler, hem siyasi, hem de iktisadi olarak iktidarı beslerler. Örneğin suça eğilimli kişiler, cinsel sömürden elde edilecek kârda kullanılırlar.

Foucault, oluşturulan kimliklerin, denetleme ve manipüle etme araçları olduğunu belirtir. Toplumsal düzlemde, bazı davranış biçimlerinin, istenmeyen, olumsuz bir kimliğe ait olduğunu ve o kimliğin özelliklerine uygun davranışlarda bulunmanın, tecrit edilmemize, cezalandırılmamıza vb. sebep olacağını bilirsek, o kimliğe ait olan davranışın olumlu olduğunu bilsek bile ondan kaçırız. Çünkü sonucunda olumsuz bir durum olacağını biliriz. Böylece birey karşılaşacağı bir takım olumsuzluklara maruz kalmamak için, düşünme, hissetme ve davranışlarına gönüllü olarak kısıtlama meydana getirir. Örneğin çoğu konuda insanlar düşüncelerini rahat bir şekilde dile getirirken siyasi konularda tüm insanların fikirleri olmasına rağmen açık bir şekilde dile getirilmez, getirilse de bir tepki olarak algılanmasını istemez. Oysa dile getirmek isteği bir tepkidir. Böylece oluşturulan suça eğilimlilik kimliği adı altında sadece bu suçtan cezalandırılıp hapse girenleri değil, aynı zamanda dışarıda olup da aynı muameleye maruz kalmak istemeyenleri de önceden yönlendiriyor ve davranışlarına kısıtlama getiriyor. Suç işlemeye eğilimli olarak tanımlanan kimliklerin varlığı; denetlemenin ve kısıtlamanın yanında bunları ayrıca kısıtlayacak, denetleyecek bir kurum olan polislik kurumunun da meşruluğunu sağlar. Bizim silah taşıma iznimiz yokken, silah taşıyan,

---

¹⁸⁶ a.g.e., s.201

bize kimlik soran, üniformalı insanların varlığı yani polislik, suç işleme eğiliminde olanlar olmasaydı, böyle bir kimlik oluşturulmasaydı mümkün olmazdı. İktidarın 18. yüzyılda ürettiği en önemli araçlardan biri olan basın da, yaptığı haberler ile toplumda bir korku kültürü oluşturarak, polisin varlığının meşru hale gelmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Yani suç işleme eğilimi yoksa polis de yoktur.

Bazı kimlikleri olumsuz ya da arzu edilmez olarak sınıflandırmanın daha kapsayıcı ve ekonomik sonuçları vardır. Eğer birey kimliklere ilişkin bir sınıflandırma olduğuna, bu sınıflandırmanın doğru olduğuna inanıyorsa ve kendinin bu kimliklerden(eşcinsel, suça eğimlilik, siyasi bir kimlik vb..) birinde olmadığına inanıyorsa, bu kimliklere özgü davranış biçimlerinden de kaçır. Böylece birey gönüllü olarak düşünme, hissetme ve davranış biçimlerine kısıtlama getirir. Bu farklı bir kısıtlamadır. Bazen birey kaçındığı davranışı yanlış ya da arzu edilemez olarak bulmuyor olabilir. Bu durumda kısıtlanmanın nedeni, bireyin kaçındığı şeyi kişisel olarak yanlış veya arzu edilemez bulmasıdır.¹⁸⁷ Yani oluşturulan kimlik sayesinde, bireyin herhangi bir yaptırım riski ile karşılaşma durumu olmadığı durumlarda bile toplumsal olarak yanlış ve arzu edilemez bulunan davranışlar nedeniyle, bireyin kaçınmasına ve kendini kısıtlamasına neden olur.

Günlük yaşamın içinde bireylerin davranışlarının kısıtlandığı, manipüle edildiği, bireyin farkında olmadan gönüllü olarak devam ettiği ve masumane olarak gördüğü çeşitli kurumlar bulunmaktadır. Örneğin çocukların biçimlendiği aile, okul ve benzeri kurumlar da belli kimlikler ile onlara özgü davranış biçimlerinin, belli dinsel, ahlaki, yasal temellerde yanlış olduğu öğretilir. Tabi ki bu sınıflandırmayı çocukların bir sorgulama sonucunda kabul etmeleri düşünülmez, tam tersine bu sınıflandırma sorgusuz ve sualsiz olarak çocuğa dayatılır ve kabul edilmesi sağlanır.

Kısaca özetlersek, kimliklerin sınıflandırılmasını; sadece basit bir tanımlama süreci olarak bakmamak lazım, kimliği taşıyanların yaşamlarına, toplumsal bir müdahaleye izin verildiği gibi, bir yandan da bireyin kendi duygu, düşünce ve davranışlarına gönüllü olarak kısıtlama getirilmesine neden olur. Bazı deneyimleri ve kimlikleri arzu ve kabul edilemez olarak kabul eden bir dizi sınıflandırmanın negatif olarak tanımlandığı bu manipülatif sürecin normal kimliğini, normalleştirme toplumu olarak değerlendirir Foucault. Bu durumda normal kimlik olarak adlandırılan kimlik,

---

¹⁸⁷ a.g.e.,s.15

aslında oluşturulan bir kimliktir. “Eğer bir kimlik belli bir deneyim kümesinin özne konumunu kabullenmekle ediniliyorsa; o kimliği bir insana doğrudan ya da dolaylı olarak dayatmak, o insanı o deneyimlerin öznesi haline getirmek yani özneleştirmek anlamına geliyor.”¹⁸⁸ Özneleştirmeyi de Foucault, daha önce belirttiğimiz gibi, tabi kılmak, boyun eğdirmek için kullanılan etkili bir araca dönüştürülen bir şey olarak tanımlıyor. Kimlik oluşumunun sonucunda sınıflandırma, söylemler yoluyla oluşturulabilir. Örneğin hırsızlık yapıyor, çünkü yoksuldur; önermesine alıştırılan birey, tüm yoksullar çalmamasına rağmen onda bir yargı oluşacaktır. Hırsızlık eyleminin olması için bir şeylerin yolunda olmaması gerekir. Bu bir şeyler onun karakteridir, eğitimidir, arzusudur, bilinç düzeyidir.

---

¹⁸⁸ a.g.e.,s.18

Sonuç ve Değerlendirme:

Modernite süreci ile birlikte bilgi/iktidar alanında meydana gelen değişimler ve gelişmeler insan ilişkileri ve yaşamının içine girerek, toplum üzerinde değil doğrudan bireyin üzerinde etkili olmaya başlamıştır. Machiavelli, Hobbes, Hegel, Marks, genel olarak kurallar bütününden oluşan sistemler ile toplumsallaşmayı sağlayarak, bireyleri denetim altına almayı amaçlamışlardır. Nietzsche ile başlayan toplumdaki koparılan ve yeniden yaratılmaya başlanan bireyi biçimlendiren iktidar ilişkileri, modern toplumların karmaşık yapısına uygun birey figürünün temellerini ortaya koymuştur.

Modernite süreci ile birlikte insan üzerinde bir öznellik süreci işlemeye başlamıştır. Öznellik sürecinin modernite ile başlaması, özneliğin “görünürlüğü” dayatmasından kaynaklanır. Foucault, modernliğin “görünürlük” dayatması ile birlikte, insanın deneyimler, pratikler ve söylemlerle özne olarak kurulmaya başladığını ifade eder. Bu nedenle, Foucault, tarihsel örgü içinde öznenin, nasıl, hangi süreçler ve deneyimler sonucunda oluşturulduğunu ortaya koymaya çalışır. Foucault’nun ilgilendiği özne, modern toplumla birlikte şekillenen, bedeni ve kimliği inşa edilen, gözetleme ve denetim ağları ile bireyselleştirilen bir öznedir. Özne, yapıların ve söylemlerin üzerine inşa edildiği onların taşıyıcısı ve hedefi olan bir öznedir. Foucault; özneleşme sürecinde, “yaşayan, konuşan, çalışan” insanı nesneye dönüştürdüğünü, düşündüğü insan bilimleri karşısında, insanın “yakın zamanda yapılmış bir icat” olduğunu belirtir. Böylelikle, bağımlı, itaat eden bir hale getirilen öznenin soy kütüğünü ortaya çıkarmayı hedefler. İnsanın özneye dönüştürülmesi sürecini, daha iyi ortaya koymak için “iktidar”ı bir araç olarak kullanır.

Foucault; bütün insan ilişkilerinde, bu ister bir sözlü iletişim sağlama, ister bir aşk ilişkisi, ister kurumsal ya da ekonomik bir ilişki söz konusu olsun, iktidarın hep var olduğunu belirtir. Bu iktidar ilişkileri hareketli ilişkilerdir, yani değişkenliğe uğrayabilirler, kesin ve değişmez biçimde verili değillerdir. Foucault, iktidar ilişkilerinin değişken olduğunu, ortadan kalkabileceğini ya da tersine çevrilebileceğini de ekler. Tamamen egemen olan, tahakkümü sınırlanmamış iktidar ilişkileri yoktur. Foucault’un verdiği bir örnek ile somutlaştırırsak; öğretmen ve öğrenci arasındaki iktidar ilişkisi, öğretmenin daha yaşlı olması, öğrencinin daha genç olması ve sosyal ortamlarının değişmesi durumunda, süreç içinde ilişki tersine dönebilir. Sonunda

öğrenci daha genç olduğu için önünde çekingen duruma düşen öğretmen olabilir. İktidar, öznenin kurgulanması sürecinde taşıdığı diyalektik özellikleri kendi bünyesinde de taşır. Bireyi kurgulama gücünü bu diyalektik özelliklerden alır.

İktidarın diyalektik özelliklerinden biri, hem kendisinin hem de özneleştirmeye çalıştığı bireyin, artık bir “bir” olmaktan çok parçalı, uyumlu, çelişkili, birbirine eklenmiş olmasıdır. Bu durum “bütün olma” vaadini ve hayalini de ayakta tutar. Foucault’nun, öznelleşme olarak adlandırdığı bu süreç üç alan üzerinde bireyi biçimlendirir. Bunların ilki, dilbilgisinde ve dilbiliminde konuşan öznenin nesneleştirilmesidir. Sonuç olarak kurulan modern özne ile beraber bu yeni özneye uygun bir dil nosyonu yaratılır. Yeni dil nosyonu ile beraber bireyin kendi dilinden koparıldığı, iktidar biçiminin koşullandığı iletileri kullanmaya başladığını görmekteyiz. Günümüz modern dünyasında insanlar artık bir dilden çok evrensel hale gelen ama iktidar ilişkilerinin farklı bir boyutunu yaşayanların anlamayacağı teknolojinin yarattığı bir işaret sistemlerini kullanmaktadırlar. İkinci olarak ekonomi ve zenginliklerin analizinde üreten öznenin nesneleştirildiğini görürüz. Çalışan öznenin nesneleşmesi Marks’ın vurguladığı emek sürecindeki yabancılaşmanın farklı bir biçimi olarak karşımıza çıkar. Birey, üretim araçlarına ve emeğine yabancılaştırılarak değil, bunlarla daha uyumlu hale getirilerek onun yeteneğinden yararlanır. Birey artık otomatik olarak verimli bir üretim aracı, aynı zamanda ürettiğinin bir nesnesi ve öznesi konumundadır. Üçüncü ve son olarak da Nietzsche’nin güçlü olanı yaratmak için parçaladığı bireyi, modern iktidar biçimleri ele geçirip, “bölücü pratiklerle” özneye dönüştürür. Birey, bu “bölücü pratiklerle” (“deli ve akıllı, hastalıklı ve sağlıklı, masum ve suçlu insan vb.”) bir sınıflanmanın içine sokulur ve oluşturulmaya başlanır.

Öznenin, öznelleşme sürecinde iktidar pratikleri tarafından, sorunlaştırmalar yolu ile bağımlı ve itaatkâr hale getirildiğine vurgu yapan Foucault, buradaki amacın normlarla normalleştirilmeye çalışılan özne üzerinden normalleştirilen bir toplum meydana getirmek olduğunu belirtir. Birey üzerinden oluşturulan normalizasyon toplumunda, birey oluşturulmuş ve biçimlendirilmiş olarak bilginin öznesi ve nesnesi konumundadır. Normalizasyon sürecinde iktidarın aygıtları, hapishanelerde, okullarda, hastanelerde, ailede vb. pek çok alanda ortaya çıktı. Normalliğin sağlayıcıları artık öğretmenler, doktorlar, sosyal hizmet uzmanları, psikiyatrisler vb. olurlar. Foucault, sorunlaştırma sürecinde bilgi, iktidar ve etiğin, “bakış açılarını” bir araya getirmek için

birlikte hareket ettiklerini vurgular. Söz konusu “normalleştirme” süreci, bir diğer diyalektik özelliği de içinde barındırır. Çünkü Foucault’a göre, kişi “özgür olmak”, kendi kaderini kendi tayin edebildiğini göstermek adına bunu yapar. Ancak, süreç sonunda elde ettiği şey, birbirinin aynı olan ya da aynı yaşanmışlıkları yaşamaya başlayan insanlardan biri olmaktır. Bu diyalektik özelliğe, iktidar da sahiptir. Bireylerin özgürlüğüne, aynı olmaları şartıyla izin verir.

İktidar bireyi oluştururken söylemi kullanır. “Söylem” yoluyla, bireylerin içlerini doldurmaya can attığı konular oluşturur. Foucault, materyalist ve idealist argümanlarının aksine sosyal bir pratik olan “söylemin” yaşamın ve bireyin biçimlenmesini sağladığı ifade eder. Söylemi bilgi ve iktidar ilişkilerinin iç içe geçtiği bir öge ya da farklı alanlara ait olabilen, ama her şeye rağmen ortak çalışma kurallarına uyan bir ifadeler birliği olarak tanımlayabiliriz. Söylem, düşünen, bilen, konuşan öznenin ortaya çıkışından çok, öznenin iktidar içinde dağıldığı mekândır. Söylem, söylemsel pratiklere göre oluşurken özne için konular açmakta ve bireyler bu konuların içini doldurmaktadır. Foucault, söylemin hem nesneyi hem de özneyi meydana getirdiğini belirtir.

Söylem ve pratikler tarafından belirli bir yapıya kavuşturulan ve aralarında derin bir ilişki bulunan iktidar ve bilginin, günümüz toplumların biçimlenmesi üzerinde, yaşamın en uç noktalarına kadar yayılarak kendilerini kabul ettiren bir mevcudiyetleri bulunmaktadır. Bugünün sistemlerine özgü tahakküm biçimini, toplumsal alanının pek çok noktasındaki pratikler içinde bulunan ve “failinin aynı anda hem hiç kimse hem de herkes olduğu”¹⁸⁹ bir dizi yapı oluşturan yeni toplumsal denetim biçimi olarak adlandırılabiliriz. Bu toplumsal denetim biçimi bireyleri farkında olamadıkları yollardan belirlemekte ve sınırlamaktadır.

Foucault’nun iktidar yaklaşımı, çobanın sürüsünü koruma güdüsüne benzetebileceğimiz, hukuksal-geleneksel iktidarın yaklaşımından oldukça farklıdır. Kurumların ve kişilerin (devlet, hükümdar) bireyler üzerinde bir iktidar etkisi kurmak için yasa, yasaklama ve itaat sistemi olan hükümlerlik alanı olarak tanımlayabileceğimiz hukuksal-geleneksel yaklaşımlar, iktidarın oluşumunda hayati önemi olan insan ilişkileri faktörünü görmezden gelmişlerdir. Modernite ile birlikte insan ilişkileri ve davranışları iktidarın hedefi olmaya başlamıştır. Foucault, bu yeni

¹⁸⁹ Poster, Foucault, Marksizm ve Tarih, s.87

iktidar olgusunun, doğrudan birey ve toplum üzerine uygulanabilecek bir şey olarak tanımlanmayacağını, insan ilişkileri ve davranışları üzerinde işlediği ve varoluşunun buna bağlı olduğunu ifade eder. Artık yaşam üzerinde görülmeyen, ölçülemeyen ama etkileri görülebilen bir iktidar biçimi ile karşı karşıya olduğumuzu belirtir.

Modern İktidar ilişkileri, öznelerin yaşamlarında var olan, görünmez, sınırsız bir devingenliğe sahip eylem ve ilişki biçimi olarak karşımıza çıkmaya başlamıştır. Foucault, bu iktidar ilişkilerini yalnızca teorik bir sorun olarak ele almaz, bu ilişkilerin aynı zamanda deneyimlerimizin bir parçası olduğunu ifade eder. Günümüz modern dünyasında iktidar, asimetrik bir şekilde bireyin yaşamına müdahale ettiği gibi, bireyi kendisine ve yaşam ilişkilerine karşı çelişkili hale getirerek, savunmasız bir hale getirmiştir. İktidar artık uygulanmıyormuş gibi, bireylerin davranışlarını yönlendirebiliyor, onları yapmayacakları davranışlara yönlendirmeye başlamıştır. İktidar modern birey için dışarıdan dayatılan bir tahakküm ilişkisi değildir. İktidar artık, Weber, Nietzsche ve Cannetti gibi düşünürlerin vurguladıkları gibi birey için bir istenç durumuna dönüşmüştür. Birey iktidara karşı bir direnme ortaya koysa da, iktidarın akışı ile birlikte hareket eder, gücünü onun gücünden alır, tıpkı iktidarın gücünü bireyden aldığı gibi. İktidar ve birey arasındaki ilişki bağlaşıklık bir hale gelmiştir. İktidar ve bireyin çıkarları birbirleri ile uzlaşmış durumdadır. Karmaşık ilişkiler ağının, bireyin özneleştirme sürecinde çok tutmasının sebebi, bireyin ve iktidarın diyalektiklerinin birbirini beslemesidir. İnsanın hem disipline olma hem de çelişkilerinden arınma isteğiyle, iktidarın insanı disipline etme, bunun için de çelişkili, suçlu insanlar bulunması şartı birbirini besler.

Bir empoze ya da güç olarak değil bir ilişki biçimi olarak adlandırabileceğimiz iktidar ilişkilerinin varlığı için Foucault, “özgürlüğü” önemli bir kavram olarak görür. Heidegger’de risk almanın bir sonucu olan özgürlük, Foucault’da bir iktidar ilişkisinin meydana gelmesi için riskin en aza indirildiği durumu karşılar. Modern çağın bireyi ve iktidar ilişkileri için özgürlük olmazsa olmaz koşullardan birisidir. Özgürlük ve iktidar aynı mekân ve eşzamanlı olarak ortaya konulmaya başlanmıştır. Çünkü iktidar yalnızca özgür özneler üzerinde ve yalnızca onlar özgür oldukları sürece işler, öznenin yok sayıldığı durumlar iktidar ilişkisi olarak görülmez. İktidar kendi varlığının devamı için özneyi özgürleştirir, özgürleştirdiği öznenin üzerinde bir güç uygulamasına gerek kalmadan, öznenin kendi isteği ile iktidar ilişkileri içinde bağımlı ve itaat eden bir

duruma gelmesini sağlar. Bu da özneyi, özgürleştirerek, nesneleştirme ve ondan yaralanma sürecidir.

İktidar toplumsal yapıya sirayet ederken özneliği tamamen sağlamaz, bir direnme alanı bırakır. Bu direnme alanı iktidarın varoluş sebebi olan direnişlerin gerçekleştiği alandır. İktidar ilişkilerinde Foucault, “Direniş”in önemli olduğunu vurgular. Tamamen uygulanan, bir direniş ile karşılaşmayan iktidar ilişkileri varlık nedenini yitirir. Bu direnişi, aklımıza gelen ilk anlamı ile düşünmemek gerekir. Bu direniş sadece bir yadsıma değil; bir yaratma süreci, yeniden yaratmak, durumu dönüştürmek, sürecin içine aktif olarak katılmaktır. Direnme iktidar için yeni olanaklar üretir. Örneğin; hale bazı bireyler toplumsal normlara uymamakta direnir, bir öğrenci okul disiplinine tam olarak uymaz, bir işçi iş yaşamındaki durumları yadsır, çocuk aile normlarına başkaldırır ve böylece direnmenin yeni olanaklar meydana getirmesi ile iktidar kendini yeniler ve sürekli hale gelir. Aslında direnmeyi bir iktidar ilişkisi olarak da düşünebiliriz. Direnme, iktidarın var olmasının koşulu haline gelir. Bu nedenle, bireylere “özgürlük” adına verilmek zorundadır. Böylelikle, “direnme” iktidarın kendini yok etmesini engeller. Çünkü bireyler, özgürlük adına yaptığı seçimlerle onu bir şekilde besler.

Foucault, 18. yüzyıldan itibaren gelişmeye başlayan yeni iktidar teknolojisi biçimi Biyo-İktidarın; insanları asıl olarak bedenlerden ibaret oldukları için değil, tersine yaşama özgü, doğum, ölüm, üretim, hastalık vb. gibi süreçler olan toplu süreçlerden etkilenen, global bir kitle oluşturması nedeniyle insanların çokluğuyla ilgilendiğini belirtir. İnsanları bir bütün olarak ele alan biyo-İktidar, bireyi istenilen normları çerçevesinde biçimlendirir. Bireylerin davranışlarını daha kolay bir şekilde ıslah eder. Biyo-İktidarın amacı, bireyleri normlara uymaya zorlayan ve onları normalleştiren bir toplum yaratmaktır. Bunu da özneyi dışlamak yerine bir geri kazanma teknolojisi ile yapar. Biyo-İktidarın kullandığı tecrit, zorla çalıştırma ve sürekli gözetimle denetim altında tutma yöntemleri, bireyi ıslah etme ve tedavi etmeye yöneliktir. Hapishane, polis-suçluluk düzeni, hastane ve hasta düzeni, okul-öğrenci düzeni vb. tüm toplumun disiplin yolu ile gerçekleştirilen denetimini perçinlemektedir.

Foucault’ya göre Biyo-İktidarın teknikleri kapitalizmin gelişmesinde önemli bir yer tutar. Kapitalizm insanları yabancılaştırıcı, sömürücü işlerde ve katı programlar altında çalıştırarak, insan emeğini tekelleştirir. Burada amaçlanan insanların, zevkten

feragat etmeleri, para ve enerji tasarrufu yapmalarındır. Kapitalizm kendini var etmek için kendinden kaçış yolları da ortaya koymaya çalışır. Bunun için kapitalizm ortaya koyduğu bu kişilik tipinin yanında, karşıt ama eş zamanlı başka bir kişilik tipine de ihtiyaç duyar. Üretim sürecinde, sermayenin yeniden yatırıma dönüşmesi için gerekli olan tüketimi sağlayacak olan oral dürtülerle tanımlanan bir kişilik türü. İnsan artık ihtiyacı olup olmadığına bakmadan anında tüketmeli, sürekli kendini ödüllendirmeli ve kendisini tatmin eden her şeyi satın almalıdır. İnsanlığın doğasında “var olan”, diyalektik süreçler, Foucault’ya göre, burada bilinçli olarak yaratılır. Kapitalizm varlığını dürtüleriyle hareket eden tüketicilere, modernizm de, kendisini ve diğerlerini sorunlu olarak gören bireylerin varlığına borçludur. Bunlar, iktidar tarafından bilinçli olarak yaratılır.

Modernizmin doğuşu ile hapisanenin doğuşu arasında bir benzerlik kuran Foucault, modern toplumun “hapishane düzeni” biçiminde kurulmuş bir düzen olduğunu ifade eder. Foucault, hapishanelerin işlevini, suç unsurunu önlemekten çok, iktidarın ihtiyaç duyduğu “suçlu” kimlikler yaratmak, üretim-tüketim sürecinin ihtiyaç duyduğu normal olmayan bireyleri ıslah edici yöntemler ile “normalleşmenin” içine almak olarak vurgular. Foucault’ya göre modernizm, toplumu bir “disiplin toplumu” haline getiren bir süreçtir. Modernizm ile beraber beden üzerinde olan cezalandırma yöntemleri kalkmış yerini “ruhu ıslah etmek” almıştır. Bu süreç ile beraber yaratılan normlarla toplumun her alanı kontrol altına alınmaya başlanmıştır.

Foucault’ya göre, normalleştirici toplumun meydana gelmesini sağlayan sürecin merkezinde yeni bir teknoloji olan disiplin vardır. Disiplin, bireyleri hem birer nesne hem de birer fail olarak meydana getirir. Disiplin gösterişli değildir, ölçülüdür, süreklilik arz eder ve bireyleri verimli kullanmayı hedefler. Disiplin yalnızca dışsal bir etki olarak yaşama müdahale etmez, aynı zaman da süreç içinde hedeflenen durumun birey tarafından içselleştirilmesini sağlar. Disiplinin temelinde bir gözetim teknolojisi bulunur. “Gözetleyenin gözetlenen karşısındaki mevcudiyetini” kesintisiz bir şekilde sürmesini sağlayan bir yapı olan panoptikon, yani gözetleyen iktidar, artık öznelere uyarıcılara karşı tepki verebilecek şekilde denetim altına alır. Gözetlenmenin iktidarı, ele geçirilebilecek ya da görülebilecek bir şey değildir. İktidar belli kişilerin elinden çıkarak, teknolojik araçlardan, bedenlerden, bakıştan vb. oluşmaya başlamıştır. Yaşamın kurumsal alanını ifade eden gözetleyen iktidar belli bir noktadaki mevcudiyetinden

ziyade, etkileri dolayısı ile bilinebilen genel bir düzenektir. İktidarın yaşam üzerindeki denetleyiciliği insanı, mikroskop altındaki bir amip gibi gözetim altına almaya başlamıştır. Bir başka deyişle, bireyi disipline eden unsur, sürekli gözetlendiği hissine kapılması ve başkasının gözünde nasıl görüldüğü kaygısıdır.

Hükümranın görünürlüğüne dayalı iktidarın yerini artık öznelere bir bakış altında olduğu ve tüm öznelere sürekli görünürlüğüne dayalı olan gözetleyen iktidar almıştır. Gözetleyen iktidarın toplumsal bedenin tümüne yayılması sonucu olarak özneleşme sürecinde, özne üzerinde farklı durumlar oluşturulmaya başlandı. Dosyalama, çizelgeleme, sembollerle adlandırma bireyin bilgi alanı olarak konumlandırılmasını meşru hale getirdi. Bireyin davranışları, kredi kartları, telefon faturaları, parmak izleri, kütüphane kayıtları vb. ile izlenip, kontrol edilmeye başlandı. Böylece her birey artık bir dosya haline dönüştürülür ve fişlenen birey artık iktidarın uygulama biçiminin bir özel parçası haline getirilir.¹⁹⁰ Artık birey iktidarın nerede olduğunu, kim tarafından kullanıldığını, nerden geldiğini bilmemekte, her yerde mevcut olan bir iktidar bulunmakla beraber yeri tam olarak saptanmayan bir iktidar ile karşı karşıyadır. Bireyler için iktidar anonim hale gelmiştir.

Günümüz modern toplumları herkesin herkesi gördüğü ve denetlediği, dışarısı olmayan bir yapıya dönüşmüştür. Modern toplumla beraber her şeyi altüst eden, insanı kendi kültüründen uzaklaştıran ve böylece kişinin kendisi olabilmesini engelleyen tek tipleştirici iktidar biçimleri ile karşı karşıyayız. Günümüzde insanlar fabrikalardan çıkmış teknolojik bir imalat gibi birbirlerine benziyor ve aynı şeyi yaşıyorlar. Artık insanların nasıl giyineceği, nasıl eğleneceği, ne yiyeceği, hangi marka arabayı kullanacağı, nasıl bir siyasi tavır alacağı vb. modern bireyin zihnine bilgisayara bilgi yükler gibi yüklenmiştir. Bunu sonucu olarak insanlar her yerde aynı yemeği yiyor, aynı elbiseyi giyiyor, aynı dili konuşuyor, benzer teknoloji vb. kullanıyorlar. New York'ta elektriklerin kesildiği, bireyi denetim altında tutacak araçların etkisinin azaldığı bir gecede televizyon seyredemeyen Amerikalı çiftlerin hepsi aynı gün sevişip, aynı gün çocuk sahibi oluyor. Daha da ötesi insanlar kendi deneyim ve bilgilerinin hiç bir katkısı

---

¹⁹⁰ Foucault ve Derrida, Aklın Öteki Yüzü, (Çev. İsmail Yılmaz), Bilgesu Yayınları, Ankara,2009, s.165-166

olmadan, başkalarının duygu ve deneyimlerini yaşamaktadırlar.¹⁹¹ Birey artık kendisinin sahibi değildir.

Kısaca konuyu özetlersek; Foucault'nun iktidar ve özne kavramları, birbirlerine sundukları paradokslarla ve barındırdıkları diyalektik özellikleriyle birbirleriyle uzlaşım sağlarlar, birbirlerini beslerler. Foucault'ya göre iktidar hem yaratır hem de bastırır. Yani iktidar gerçekliği ürettiği gibi, yönlendirmesini de yapar. İktidar belirli bir toplumda ilan edilmemiş, çeşitli toplumsal kurumlarda, ekonomik eşitsizliklerde, dilde, bedenlerimizde yaşayan çatışmaları kapsayan sessiz ve gizli bir iç savaş halinde karşımıza çıkmaktadır. Foucault'nun üzerinde durduğu iktidarın genel özelliklerini vurgularsak;

-İktidar, birey ve birey gruplarının egemenliğine göre kavramlaştırılmamalı.

-İktidarın herhangi bir nedeni olmak zorunda değil, kendi içinde bulunduğu mekânın ilişkileri içindedir.

-İktidarın olduğu her yerde, mutlaka ona karşı bir direniş vardır.

-İktidar ilişkileri bireysel olmayabilir fakat niyetseldirler. Tarafların hesaplanmış amaç ve hedeflerine göre düzenlenir ve işlerler.

-İktidar yukarıdan aşağıya değil; tam tersi, aşağıdan üretim aygıtında, ailede ve toplumsal bedeni doğrudan kesen kurumlarda ve bunların etrafında işleyen çoklu güç ilişkilerinden gelir.

-İktidar tam olarak bir yere konulmaz. O yayılmacı bir güç ve karmaşık güç ilişkileri ve güce dayalı olmayan ilişkileri düzenleyen bir nosyondur.

Pozivistlerin ve yapısalcıların insan dışında bir gerçek arayışlarına karşı çıkan Foucault, kendini tarihçi, bilim adamı ya da filozof olarak bir yere koymaz. Yıkıcı bir filozof olan Nietzsche'nin şiddetin "ben"i imha ettiği anlayışından hareket eden Foucault kendi amacını şöyle ifade etmektedir; "*Ben bir fişekçiyim. Sonunda bir kuşatmada, bir savaşta, bir yıkımda kullanabilecek bir şeyler üretiyorum. Kendim yıkımdan yana değilim, fakat duvarların yıkılmasını, geçitler açılmasını, ilerlenmesini istiyorum.*"¹⁹²Foucault, dışlanmışların, hapishanelerin, hastanelerin, tımarhanelerin, kliniğin, kapatılanların sapkınların, anormallerin, yenilmişlerin tarihini yazmaya başlamış, oyun dışı bırakılmış söylemlerin canlandırılması çabasında bulunmuştur.

¹⁹¹ Rigel, Kadife Karanlık, (Foucault, Chomsky, Lacan...), ss.135-136

¹⁹² Aktaran Timur, Taner, Felsefi İzlenimler, (Sartre, Althusser, Foucault, Derrida), s.77

Baudrillard, günümüz modern dünyasında maddesel değiş tokuşlar içinde bireyi nesneleştirilen sistemlerin önemini kaybetmeye başladığını ve her şeye yeniden başlaması gerektiği vurgusunu, Foucault var olanın değişmesi için günümüz modern insan figürünün yok olmasına bağlı olduğunu ifade eder. Foucault'nun amacını, özneye dayatılan hakikatin, çizilen sınırların özne tarafından farkında olunarak aşılması, sorgulanması ve açığa çıkarılması gereken referans noktası olarak algılanmasını sağlamak ve öznenin yaşamı içinde sürekli bir devingenlik içinde hareket eden iktidar ilişkilerini açığa çıkarmak olarak ifade edebiliriz.

KAYNAKÇA

- AGAMBEN, Giorgio, 2000, Kutsal İnsan, (Çev. İsmail Türkmen), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- AĞAOĞULLARI, Mehmet Ali, 2011, Sokratesten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler, İletişim Yayınları, İstanbul.
- AKARSU, Bedia, 1998, Felsefe Terimler Sözlüğü, İnkılap Kitabevi, İstanbul.
- AKAY, Ali, 2000, Foucault'da İktidar ve Direnme Odakları, Bağlam Yayınları, İstanbul.
- ARİSTOTELES, 2002, Politika, (Çev. Mete Tuncay), Remzi Kitabevi, İstanbul.
- BUMİN, Tülin, 2005, Hegel, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- CAN, Nevzat, 2005, Siyaset Felsefesi Problemleri, Elis Yayınları, Ankara.
- CANNETTİ, Elias, 1998, "Kitle ve İktidar" (Çev. Gülşah AYGAN), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- CASSİRER, Ernst, 2009, İnsan Üstüne Bir Deneme, (Çev: Necla Arat), Yapı Kredi Yayınları, Ankara.
- CEVİZCİ, Ahmet, 2000, Felsefe Sözlüğü, Paradigma Yayınları, İstanbul.
- .....2001, İlkçağ Felsefesi Tarihi, Asa Kitabevi, Bursa.
- ..... 2002, Etiğe Giriş, Paradigma Yayınları, İstanbul.
- ÇELİK, Sara,2007, "Descartes'ten, Foucault'ya Modern Özne ve Dönüşümleri Sorunu", Özne Dergisi,7. kitap
- ÇOTUKSÖKEN, Betül, 2002, Felsefe: Özne-Söylem, İnkılap Kitabevi, İstanbul.
- ÇÜÇEN, A. Kadir, 2003, Heidegger'de Varlık ve Zaman, Asa Kitabevi, Bursa.
- .....2000, Ortaçağ Felsefe Tarihi, İnkılap Yayınevi, İstanbul.
- .....2005, BUMİN, Tülin, Hegel, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

- DEMİRTAŞ, Pınar, 2003, "Heidegger ve Varlık Yorumu" "Kaygı", İnsan Hakları Özel Sayısı 2 – Bahar.
- DESCARTES, René, 2000, Metot Üzerine Konuşma, (Çev. İbrahim Ethem Mesut), Babil Yayınları, Erzurum.
- DEVECİ, Cem, 1999, "Foucault'nun İktidar Kavramsallaştırmasında Siyasal Boyutun Ayırıştırılmazlığı", Doğu Batı Düşünce Dergisi, sayı(9), Ankara.
- EBENSTEİN, William, 2003, Siyasi Felsefenin Büyük Düşünürleri,(Çev. İsmet Özel), Şule Yayınları, İstanbul.
- ERMİŞ, Buğlem,2003, "Heidegger'in Varlık Tarihiyle Hesaplaşması", "Kaygı", İnsan Hakları Özel Sayısı 2, Bursa.
- FOUCAULT, Michel, 1989, Cinselliğin Tarihi, (Çev. Hülya Tufan), Afa Yayınları, İstanbul.
- .....1993, Bu Bir Pipo Değildir, (Çev. Selahhattin Hilav), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- .....1999, Yapısalcılık ve Post yapısalcılık, (Ümit Umaç, Ali Utku) Birey Yayınları, İstanbul.
- .....2000, Büyük Kapatılma, (Çev. Işıl Ergüden), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- .....2000, Özne ve iktidar, (Çev. Işık Ergüden-Osman Akınhay), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- .....2000,Entelektüellin Siyasi İşlevi, (Çev. IşıkErgüden, Osman Akınhay, Ferda Keskin), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- .....2001, Kelimeler ve Şeyler, (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay), İmge Kitabevi, Ankara.
- .....2003, Toplumu Savunmak Gerekir,(Çev. Şehsuvar Aktaş),Yapı kredi Yayınları, İstanbul.
- .....2003, İktidarın Gözü, (Çev. Işıl Ergüden), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- .....2004, Felsefe Sahnesi, (Çev.Işık Ergüden), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- .....2005, Doğruyu Söylemek, (Çev. Kerem Eksen), Ayrıntı Yayınları, İstanbul,

.....2006, Hapishanenin Doğuşu, (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay) İmge Yayınları, İstanbul.

.....2006, Deliliğin Tarihi, (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay), İmge Kitabevi, Ankara.

-FOUCAULT, Michel, Gutman Huck, H.Hutton Patrick, 2003, Kendini Bilmek, (Çev. Gül Çağalı Güven), Om Yayınları, İstanbul.

-FOUCAULT ve Derrida, Roy BOYNE; 2009, Aklın Öteki Yüzü, (Çev. İsmail Yılmaz), Bilgesu Yayınları, Ankara.

-FOUCAULT, Michel, 1995, İşkence Akıldır, Varlık Dergisi, Sayı:1057, Ankara.

-FOUCAULT, Michel, Chomsky, Noam, Tartışıyor, 2005, “İnsan Doğası: İktidara Karşı Adalet”, (Çev. Tuncay Birkan), Bgst Yayınları, İstanbul.

-FOUCAULT, Michel, Maurice Blanchot, 2005, Dışarının Düşüncesi, Hayalimdeki Michel Foucault, (Çev. Ayşe Meral), Kabalcı Yayınevi, İstanbul.

- FREUD, Sigmund, 1975, Psikanaliz Nedir ve Beş Konferans, (Çev. Kamuran Şipal), Bozak Yayınları, İstanbul.

- GAMBETTİ, Zeynep, 2008, Foucault'da Disiplin Toplumu-Güvenlik Toplumu Ayrımı, Mesele Dergisi S.20. İstanbul.

- GEORGE, Steiner, 2003, Heidegger, (Çev. Süleyman Sähra), Hece Yayınları, Ankara.

-GÖKBERK, Macit, 2003, Felsefe Tarihi, Remzi Kitabevi, İstanbul.

-GÖZE, Ayferi, 2000, Siyasal Düşünceler ve Yönetimler, Beta Yayınları, İstanbul.

-GUNNAR, Skirbekk, Nils Gilje, 2006, Antik Yunan'dan Modern Döneme Felsefe Tarihi, (Çev. Emrah Akbaş, Şule Mutlu), Kesit Yayınları, İstanbul.

-GUTTING, Gary, 2010, Foucault, (Çev. Hakan Gür), Dost Kitabevi Yayınları, Ankara.

-HANÇERLİOĞLU, Orhan, 1996, Felsefe Sözlüğü, Remzi Kitabevi, İstanbul.

-HEİDEGGER, Martin, 2004, Varlık ve Zaman, (Çev. Aziz Yardımlı), İdea Yayınevi, İstanbul.

- HEKMAN, Susan, 1999, Bilgi sosyolojisi ve Hermeneutik, (Çev. Hüsamettin ARSLAN-Bekir BALKIZ), Paradigma Yayınları, İstanbul.

-HOBBS, 1995, Thomas, Leviathan, (Çev. Semih Lim), Yapı kredi Yayınları, İstanbul.

- IŞIK, Emre, 1998, Beden ve Toplum Kuramı, Bağlam Yayınları, İstanbul.

- KANT, İmmanuel, 1982, Dünya Yurttaşlığı Amacına Yönelik Genel Bir Tarih Düşüncesi, (Çev. Uluğ Nutku), Yazko Felsefe Yazıları, Adam Yayınları,4.Kitap, İstanbul.
- KÜÇÜKALP, Kasım, 2003, Nietzsche&Postmodernizm, Paradigma Yayınları, İstanbul.
- MACHİAVELLİ, 1996, Hükümdar, (Çev. Yusuf Türk), Düşünen Adam Yayınları, İstanbul.
- MAGİLL, Frank, 1992,Egzistansiyalist Felsefenin Beş Klasığı, (Çev. Vahap Mutal), Dergah Yayınları, İstanbul.
- MARX, Karl, F.Engels, 2005, Komünist Parti Manifestosu, (Çev. Erkin Özalp), Nk yayınları, İstanbul.
- Megil, Allan, 1999, Aşırılığın Peygamberleri, (Çev. Tuncay Birkan) Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- MENGÜŞOĞLU, Takiyettin, 2000, Felsefeye Giriş, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- MUTMAN, Mahmut, 1997, “Özne: Bir Başka Arşiv”, Toplum ve Bilim,Sayı: 73.
- NEGRİ, Antony, Hardt, Michael, 2003, Dionysos’un Emeği, (Çev.Ertuğrul Başer), İletişim Yayınları, İstanbul.
- NİETZSCHE, Friedrich, 2000, Aforizmalar, (Çev. Sedat Umran), Birey Yayıncılık, İstanbul.
- ..... 2002, Güç İstenci, (Çev. Sedat Umran), Birey Yayıncılık, İstanbul.
- .....2002, Güç İstenci Bütün Değerleri Değiştirir Denemesi, (Çev. Sedat Umran), Birey Yayıncılık, İstanbul.
- .....2003, Putların Alaca Karanlığı, (Çev. Serpil Erfindik), İlya Yayınevi, İzmir.
- .....2003,Ahlakın Soy Kütüğü Üstüne, (Çev. Ahmet İNAM), Say Yayınları, İstanbul.

.....2003,Böyle Buyurdu Zerdüşt, (Çev. Mustafa Bahar), Kum Saati Yayınları, İstanbul.

-ÖZCAN, Mutallip, 2006, İnsan Felsefesi: İnsanın Neliği Üstüne Bir Soruşturma, Bilim-Sanat Yayınları, Ankara.

-ÖZLEM, Doğan, 2001, Tarih Felsefesi, İnkılap Kitabevi, Ankara.

- POSTER, Mark, 2006, Foucault, Marksizm ve Tarih, (Çev. Feride Güner), Otonom Yayıncılık, İstanbul.

-POPPER, Karl, 2000, Açık Toplum ve Düşmanları(I), (Çev.Mete Tuncay), Remzi Kitabevi, İstanbul.

-REVEL, Judith, 2012, Foucault Sözlüğü, (Çev. Veli Urhan) Say Yayınları, İstanbul.

-RİGEL, Nurdoğan, 2004, Kadife Karanlık, (Foucault, Chomsky, Lacan...), Su Yayınevi, İstanbul.

-ROSENAU, Pauline Marie, 2004,Post-Modernizm ve Toplum Bilimler, (Çev. Tuncay Birkan), Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.

-ROUSSEAU, Jean, Jacques, 2007, Toplum Sözleşmesi, (Çev. Alpogut Erenuluğ), Öteki Yayınevi, İstanbul.

-RUSSELL, Bertrant, 1999, “İktidar” (Çev. Ender Gürol), Cem Yayınevi, İstanbul.

-SARUP, Madan, 2004, Post-Yapısalcılık ve Post Modernizm,(Çev. A. Baki Güçlü), Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.

- ŞAYLAN, Gencay, 2006, Postmodernizm, İmge Kitabevi, Ankara.

-STAUTH, G., Turner, B. S. Nietzsche'nin Dansı (Çev. M. Küçük), Ark Yayınları, Ankara, 1997 Nakleden Hakan Yılmaz, Yüksek Lisans Tezi, M. Foucault'nun Biyo-İktidar kavramı Çerçevesinde Nazi Dönemi Propaganda Belgesellerinin Analizi, 2007

-TEKELİOĞLU, ORHAN, 1999, “Michel Foucault ve Sosyolojisi”, (Çev. İbrahim Sirkeci), Bağlam Yayıncılık, Ankara.

-THILLY, Frank, 2000, Felsefenin Öyküsü, (Çev. İbrahim Şener), İzdüşüm Yayınları, İstanbul.

- TİMUR, Taner, 2005, Felsefi İzlenimler, (Sartre, Althusser, Foucault, Derrida), İmge Kitabevi, Ankara.

-TOPÇUOĞLU Atasü, Reyhan, 2006, “Foucault ve Entelektüeller” Doğu-Batı Düşünce Dergisi, Sayı:37, Ankara

-TOURAİNE, Alain, 1994, Modernliğin Eleştirisi, (Çev. Hülya Tufan), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

-ULAŞ, Sarp Erk, A. Baki Güçlü, Erkan Uzun, Serkan Uzun, Ü. Hüsrev Yolsal,2002, Felsefe Sözlüğü,Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.

-URHAN, Veli, 2000, Michel Foucault ve Arkeolojik Çözümleme, Paradigma Yayınları, İstanbul.

..... 2010, Foucault, Say Yayınları, İstanbul.

- ÜŞÜR, Serpil, 1997, İdeolojinin Serüveni, İmge Kitabevi, Ankara.

-YAKUPOĞLU, Mukadder, 1999, “Özne ve Söylem”, Doğu-Batı Düşünce Dergisi, Sayı:9, Ankara.

-YALÇIN, Şahabettin,2004, “Kant'ta Transandantal Ben Bilinci”, "Felsefe Dünyası",Sayı: 39.

-W. BERNAUER, 2005, James, Foucault'un Özgürlük Serüveni, (Çev. İsmail Türkmen), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

-WALTER, Kranz, 1994,Antik Felsefe,(Çev. Suad Y. Baydur), Sosyal Yayınları, İstanbul.

-WEBER, Alfred, 1998, Felsefe Tarihi, (Çev. H.Vehbi Eralp), Sosyal Yayınları, İstanbul.

- WEST, David, 2005, Kıta Avrupası Felsefesine Giriş,(Çev. Ahmet Cevizci), Paradigma Yayınları, İstanbul.

-<http://www.felsefeekibi.com>.

- tr.wikipedia.org